This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
  Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
  Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
  Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
  Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsätt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsätt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk `http://books.google.com/`

UTKAST
TILL
SVENSKA
HISTORIEN.

Första Stycket.

Cap. 4. Utländske Konungar ifrån 1363 til 1521.

1. K. Albrechts regering til 1389.

2. Drottning Margaretas och K. Erics af Pommern Regering til 1432.

3. Blandade In- och Utrikes Regenter til 1521.

ASTOR LIBRARY
NEW-YORK

UTKAST
TIL
FÖRELÄSNINGAR
ÖFVER
SVENSKA
HISTORIEN
AF
ERIC MICHAËL FANT.

FÖRSTA STTCKET.

TIL KONUNG GUSTAF DEN FÖRSTA.

Andra Uplagan.

STOCKHOLM,
Tryckt hos Directeuren Joh. A. Carlbohm.
1807.

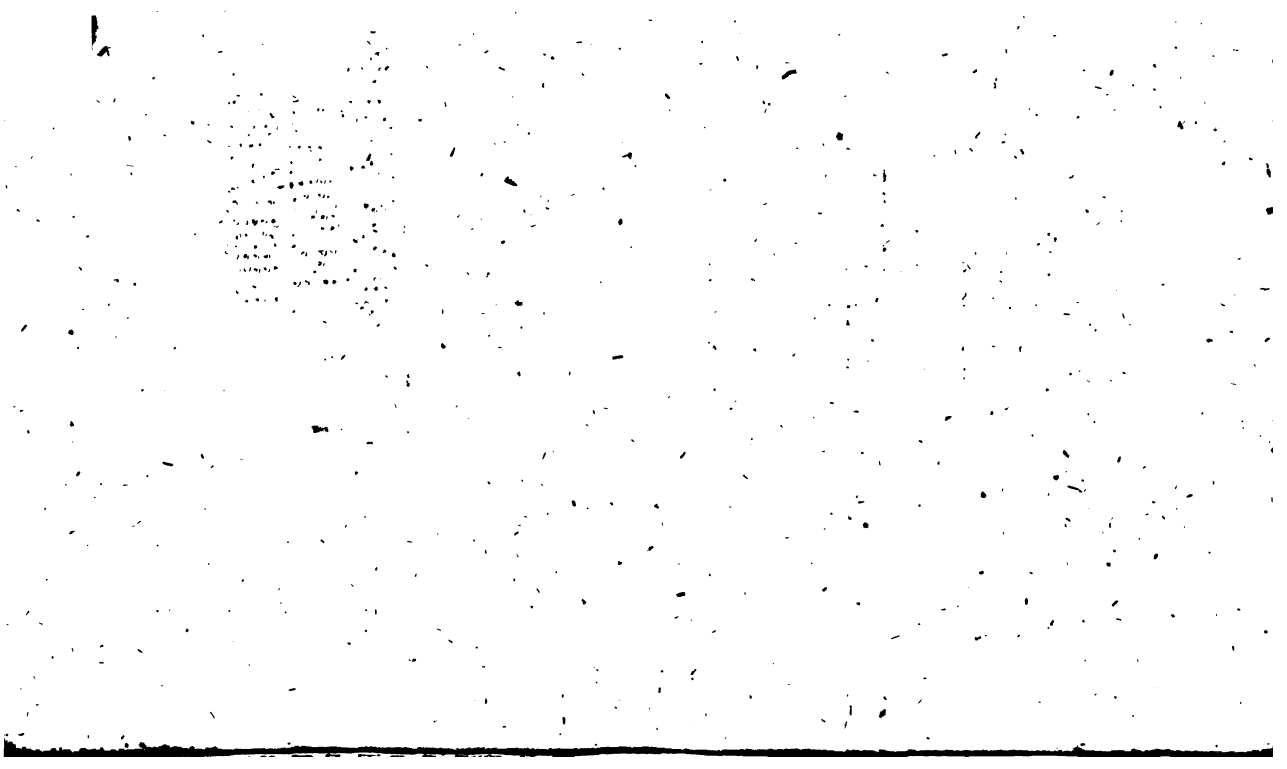

Inledning.

Man behöfver icke vara vidlyftig, at bevisa nödvändigheten och nyttan af kunskapen om Fäderneslandets Historia. Vore blott frågan om, at tilfredsställa vettgirigheten; så skulle det redan anses vanhedrande för en upplyst menniska, at icke känna det landets öden, som han bebor och det folkets händelser, til hvilket han hörer. Men hvar och en Medborgare finner uti sin ställning äfven af denna kunskap en ofelbar nytta. Han blir icke allenast i allmänhet underrättad om upphofvet, grunden och gränsorna af sina skyldigheter och rättigheter. Han lär känna, huru Fäderneslandet kommit uti den belägenhet, hvaruti det för det närvarande är, och genom en lång kedja

af erfarenhet, hvad ſom varit för det ſamma nyttigt eller ſkadeligt; genom hvad medel det upſtigit til välmåga och anſeende, och huru det åter fallit i olycka och föragt. Statsmannen varnas genom forntidens efterdömen för miſstag, ſom haft beſvärliga följder för flera tidehvarf. Den Lagfarne inhämtar uphofvet til de ſtadgar, efter hvilka rättviſan hos oſs ſkipas och utan hvilkas kännedom hon ofta i tillämpningen blifver vacklande. Den tid, vi använde på äldre och nyare främmande Folkſlags hiſtoria, är viſst icke utan nytta; men ju närmare denna kunſkap rörer oſs ſjelfva, ju mera måſte den til våra egna behof vara lämpelig.

At döma af Sveriges naturliga beſkaffenhet, ſkulle man knapt kunna tro, at deſs hiſtoria kunde upſtiga til någon betydelig ålder. Belägit i en vrå af den Norra delen af Verlden, ſynes det, för Climatets hårdhet och jordmånens mindre frugtbarhet, vanlottadt emot den öfriga delen af Europa. I otta månaders tid ſkall Jordbrukaren här underhålla ſig och ſin boſkap, af hvad han kunnat ſamla genom fyra månaders arbete; at förtiga, det en ſträngare köld fordrar en ſtarkare och ymnigare föda. De naturens allſter, ſom göra Södra Europas välluſt, ſåſom Silke, Bomull, Socker, Vin och Olja,

ſak-

ſaknas här aldeles och af nödvändighets-varor tilgången på Salt. Utom Järn, Koppar och Trä finnes knapt något ämne för näringsfång, ſom vi icke til en del få hämta från Utlänningen. Då Sverige til vidden näſt Ryſsland är det ſtörſta land i Europa och 3000 Tyſka qvadratmil ſtörre än Frankrike; har likväl Frankrike otta gångor mera inbyggare, och när man afdrager af vår jordyta Inſjöar, Skogar, Berg och ödemarker, blir återſtoden af brukbar jord mindre hos oſs, än på något annat ſtälle i Europa.

Lägger man härtil, at ſkogarnas vidd fordom varit mycket ſtörre, än nu och at ſådane omtalas i våra gamla handlingar på de orter, der nu för tiden knapt et träd uptäckes, ſåſom i Upland vid Enköping och kring Falköping i Väſtergöthland; kan man lätt göra ſig begrep om Sveriges ſå mycket utropade folkmängd i forntiden. Man kan icke föreſtälla ſig våra Förfäders förſta lefnadsſätt annorlunda, än Lapparnas nu för tiden, deras underhåll af ſådan boſkap, ſom ſjelf under ſnön kunde upſöka ſin vinterföda, flyttande med den ifrån den ena orten til den andra, efter tilgången på bete och utan kännedom af bröd och ſalt. Under namn af Troll, Thuſſar, Alfvar, Dvärgar, Jotar och Reſar, drogo de ſig un-

dan, när Åſarne kommo in under Oden, de förre til Norrige och Bergstragten; de ſednare til Jotunheim och Riſaland vid Hvita Hafvet. I ſamma mån, ſom Folkhopen tilväxte och Sjöfarten lärdes, blefvo utflyttningar nödvändige til lifvets bergning, och derifrån kommo de härnader och ſjöröfverier, hvarigenom Svenſkarne i de äldſta tiderna gjorde ſig kända.

Icke deſs mindre går vårt Fäderneslands hiſtoria i ålder och ſäkra källor längre, än något annat Folkſlags i Europa. Deſſas tideböcker börjas gemenligen ifrån deras förſta bekantſkap med de Romare. Pytheas deremot ifrån Marſeille, ſom ſannolikt varit opp til Norden, lefde 400 år för Chriſti födelſe; och 250 år efter Pytheas ſkedde Odens hitflyttning, enligt en tideräkning, hvars grunder man framdeles får upgifva; juſt då de Romare voro ſyſſelſatte med det Tredje Puniſka kriget. Svenſka Folkets namnkunnighet har icke heller varit mindre, än andra Folkſlags. Under en tid af 90 år, eller ifrån 1630 til 1718, har den upfyllt hela Europa, och det har flera gånger på kort tid upſtigit til välſtånd ur ytterſta lägervall. Man jämföre endaſt 1520 med 1560, 1675 med 1697 och 1718 med 1738. Detta beviſar, at landet äger tilgångar innom ſig ſjelf, ſom kunna göras betydlige, om de med omſorg användas.

Sven-

Svenska Hiſtorien delar ſig ſjelf i Trenne Tidehvarf, efter Religions undergångna förändringar, ſom alltid haft i följe förändringar i Samhället. Det förſta innefattar Hedniſka perioden af något mer än 1200 år, och kan delas i tvenne mindre Stycken, efter de ſtyrande Ätterna, ſom voro Ynglinga-Ätten til år 600 och Ivarſka til år 1053 efter Chriſti födelſe. Svenska Folket lefde i detta Tidehvarf mäſt aldeles fritt, utan annan ſkilnad i ſtånd, än emellan Bönder och Trälar. Odens religion var derefter inrättad. Ingiald lade grunden til Fåväldet genom Småkungarnas utrotande. Härnader eller långväga Sjöröfverier började under Ivarſka Ätten och gåfvo anledning til Chriſtendomens införande.

Andra Tidehvarfvet innefattar Catholſka Tiden och går til Reformation i 470 år. Man delar det i Stenkilſka Ättens regering til år 1134; Sverkerſka och Erikſka til 1250; Folkunga Ätten til 1363 och Utländſka Konungarna til 1521. Chriſtendomens införande gjorde en förändring emellan Svea och Götha Riken under de förſta Ätterna, hvarigenom Sverige blef Valrike. Vapnen fråntogos Almogen, träldomen uphäfdes och Ariſtocratien kom til ſtadga under Folkunga Ätten. Den kaſtade riket ſluteligen under Utländſka oket.

Tredje Tidehvarfvet under Lutherſka läran innefattar 280 år. Vaſa-Ätten har under det ſamma regerat til 1654, Pfalziſka Huſet til 1751 och det Holſteinſka til närvarande tid. Monarchiſka regeringsſättet har merendels varit rådande, och rikets ſtörſta vidd och namnkunnighet ägt rum under denna perioden.

Då ſkrifkonſten och all ſlags uplysning är äldre i Södra Europa än hos oſs, ſöker man med ſkäl förſta underrättelſen om vårt Fädernesland hos utländſka Författare. Den äldſte, man plägar anföra, är ifrån Marſeille i Frankrike, en Colonie, ſom Phocéerne i Grekeland anlade vid den tiden, då Iſraëls rike nalkades til ſin undergång. Pytheas, en invånare derſtädes, ſkall 400 år för Chriſti födelſe hafva företagit en reſa åt vår Nord och uptäckt et Land, ſom han kallar Thule. Hans egen berättelſe derom är förkommen; men finnes til någon del bibehållen hos Strabo, i andra och fjerde boken af deſs Geographie och hos Plinius i andra boken af deſs Naturalhiſtoria *). Inbyggarene hade på denna Ö ſex månaders dag och ſex månaders natt. Deſs belägenhet var ſex dagsreſor i norr ſjöledes ifrån England. Man idkade der åker-

*) 75 Cap. Jämf. B. 4, Cap. 16. B. 6, Cap. 34. B. 7, Cap. 2.

åkerbruk, tröſkade Säden i lador, hade några få tama djur och tillagade en dryck af honing. Äfven nyttjades et ſlags gryn, ſom han kallar Millium. På kuſterna fanns Bärnſten och en Hafsſvamp, ſom hvarken var Jord, Vatten eller Luft; utan en blandning af alla tre Elementerna. Man vet icke, hvad land Pytheas härmed menar; men Procopius, en Författare af Sjette århundrade, kallar Sverige och Scandien med ſamma namn, Thule.

Cornelius Tacitus, ſom var Romerſk Landshöfdinge i Gallia Belgica eller Nederländerna i förſta Seculum eller 90 år efter Chriſti födelſe, har vid denna tiden ſkrifvit et Verk om Tyſkarnas Seder, der han omtalar både Svenſkar och Finnar *). De förre bodde i hafvet. Deras magt beſtod i flottor, utan ſegel och roddarbänkar. Regeringsſättet var monarchiſkt. Vapen, fingo icke bäras af alla; utan förvarades af en Vägtare, ſom var Träl. Ofvanföre detta Folkſlag var et ſtort, men ſtilla Haf, ſom troddes omgifva Jordkretſen. Til höger låg Æſtyernas land, der Bärnſten vankades. Finnarne voro vilde och fattige. De brukade gräs til kläder och jorden til Säng. Utan fruktan för Gudar och Menniſkor hade de upnått den fälſynta lyckan, at icke ens hafva något at önſka. Om Tyſkarna an-

*) Cap. 44, 45, 46.

förer samme Författare några omständigheter, som äfven inträffa på våra Förfäder. Deras enda tideböcker bestodo i gamla qväden. Deras byar hade namn af Ethundrade. De räknade efter natt och år. Sina sammankomster höllo de beväpnade. Ynglingar ikläddes der svärd eller gjordes varagtiga. Hustrun gaf icke mannen; utan mannen hustrun hemgift. För dråp tog Slägten böter i Boskap. Dricka brygdes af korn, m. m. Begifne på jagt och lättja lämnade de åkerbruket åt qvinnorna. En otrogen hustru jagades af mannen med ris igenom hela byn. De brände sina döda. Rödt hår och blå ögon räknades hos dem för skönhet.

Jornandes eller Jordanes, som blef Biskop i Ravenna 552 år efter Christi födelse, har gjort et Utdrag af Cassiodori Göthiska Historia, som var Borgmästare i Rom år 513, af hvilket tredje och fjerde Capitlet kan lämpas til vår historia. Der omtalas en stor Ö, Scanzia, belägen i Nordiska hafvet, til utseende lik et Cederlöf och liggande midt emot mynningen af Weichselströmmen. På norra sidan bodde Folket Adagit, som hade ljus natt och dag i 40 dygn och om vintern äfven så lång tid mörker. Dernäst Scritofenni, som lefde af villbråd och fogel; Svethans, som hade sköna hästar och föreslågo de

Ro-

Romare med Sobelſkinn: Theuster, ſom Lagerbring velat förklara med Tjuſt; Vagother, Veſtgöthar: Bergio, från Berga Otting i Småland: Hallin, Halländare; Lioth[illegible], från Lödeſe: Athelnit: Finhaitæ, [illegible] Finveden i Småland: Fervir: Gautigother: Evageræ: Ottingæ: Oſtrogothi: Raumarici: Ragnarici: Vinoviloth. Svethidæ. Från denna Scanzia, ſom han kallar *Officina gentium* och *vagina nationum*, utgingo Götherne under ſin Konung Heric til Ulmerugernas and och under hans efterträdare Filimer med flera til Scythien.

Paulus Varnefridi eller Diaconus uti Friaul uti Italien dog 774 och har ſkrifvit en bok om Longobardernas bedrifter. Han leder detta folkſlags härkomſt äfven ifrån Scandinavien, under tvenne anförare Igor och Ajo, och ſäger dem hafva kommit i ſällſkap med Vinernas anförare Wodan och hans huſtru Frea, ſom de anſågo med Gudomlig dyrkan. Alt detta uplyſer icke mera, än at deſſa forntidens Författare haft något ofullkomligt begrep om Norden, ſåſom Stamort för folkflyttningarna och den öfverenſtämmelſe, ſom finnes emellan viſſa ord och ſkadgar uti Göthiſka Folkſlagens och våra Svenſka Landſkaps Lagar, beſyrker åtminſtone deras gemenſamma urſprung.

För

För öfrigt omtalar Varnefridi äfven Scritobinni eller Lapparna.

De gamla Grekiſka och Romerſka Auctorernas kunſkap om Nord[illegible]irlede de ſig ifrån deſſa folkſlags h[illegible] med Bärnſten, ſom hos Pytheas och Plinius kallas Gleſum af Glas, hvaraf Gleſariſka öarne och Glyſiswall tvifvelsutan fått namn. Floden Eridanus, ſom de gamle anſågo för denna varans ſtamort, tros vara Rodaune uti Preuſſen. Gemenſkapen med Nor[illegible] underhölls äfven genom Tennet, ſom [illegible]mtades ifrån Sorlingſka öarna, hvilka [illegible] af kallades Caſſiterides. Denna gemenſ[illegible] utvidgades, ſedan de Romare eröf[illegible]ngland. Större delen utaf de hos [illegible]s förekommande namn i Nordens Geo[illegible]hie, kunna endaſt förklaras af Cambri[illegible]a Språket, ſom ännu talas i Wales oc Bretagne. Marimorufa, ſom Plinius ſelf öfverſätter med döda hafvet, kommer af Mor, Haf och Morw, död. Cronium af Cronny, ſtilleſtående vatten. Ingevones, hafsbyggare af Eigion, Ocean. Iſtevones, Nederländare, af Iſt, låg. Man kan annars föreſtälla ſig, huru deſſa namn blifvit förbrå-kade, då de ſkulle uttalas efter de Romares mundart och huru de blifvit miſsſkrifne af vårdslöſa Copiſter.

Other,

Other, en Norrman och Wulfſtan, en Engelsman gjorde i Nionde Seculum en Sjöreſa til Norden, hvarom en berättelſe finnes upſatt af K. Alfred den Store i England på Anglo-Sachſoniſka Språket *). Den angår väl egenteligen Norrige, Finnarna (Lapparna) Biarmerna och Eſterna, (Preuſſarna); men der förekomma ock några ſtällen, ſom röra Sverige. Burgunderne ſägas hafva Öſterſjön til väſter och Svenſkarna i norr. Svenſkarne hade ſamma hafsvik i ſöder om ſig. Öſter om dem voro Sarmaterne: i norr, på andra ſidan om öknen, Qvenland: i nordoſt Scridefinnarne och i väſter Norrmännerne. I bredd med Norriges ſödra del, på andra ſidan om Fjällryggen, låg Sverige, och i bredd med Norriges norra del, Qvenland. Qvenerne härjade ſtundom på Norrmännerna öfver fjällryggen och ſtundom Norrmännerne på dem. De hade ganſka ſmå och lätta fartyg, hvilka de buro öfver land in i Norrmännernas Sjöar. Näſt efter Bornholm hade man til vänſter Bekingaeg (Blekingen), Möre, Öland och Gothland, och deſſe länder hörde til Sverige; men Wenden låg hela vägen til höger alt in til Weichſelns utlopp.

Geographia Nubienſis är et Utdrag af et ſtörre Geographiſkt Verk, ſom en lärd

*) Langebeks Script. 2: 106.

härd Arab Al Edrici författat 1153
der Sverige, Björkö, Sigtuna och
mar tämmeligen tydligt omtalas, me
ſa orters afſtånd ifrån hvarandra.

Ärkebiſkopen i Hamburg R
Lefvernesbeſkrifning öfver Ansga
ſom berättas vara författad år 88
le vara af mycken vigt, om den v
pålitlig; men då der omtalas Pr
munkar, hvilken Orden förſt in
år 1215 och Skärselden, hvaro
förſt upkom i Tolfte århundrade
man ſkäl, at fätta den i tviſvelsmå
kebiſkoparnas i Brehmen tviſt med
ſkopparna i Lund, om primatet öfve
diſka Förſamlingarna, har gifvit anl
til flera uppenbart underſluckna doc
ter. Liemar, Ärkebiſkop i Brehmen
ſon af en Kejſar Henric 4:s Hofma
höll Kejſarens partie i tviſten med
ven Gregorius 7. Han var äfven
mens anhängare emot Urban 2 och
tade at fätta Danſka Konungen Eric
god, ſom höll med Påfven, i bann.
ven och Konungen, at hämnas på
mar, inrättade Ärkebiſkopsſtolen i L
1103, då Aſcer blef den förſte Ärk
ſkop och tviſten emellan deſſa Pre
räckte alt til 1163. Under den tider
fattade Magiſter Adamus, Scholemä

*) Langeb. T. I. p. 427.

ch Canonicus i Brehmen år 1077 ſin Kyrkohiſtoria, dedicerad til Liemar, der man fick ſe, at Brehmiſke Ärkebiſkopen räckt ſin jurisdiction til Norrmänner, Helſingar, Grönländare, Isländare och Skritefinnar, och deſſe folkſlag, ſom år 960 ännu icke voro kände i Norden, inördes i Kejſ. Ludovici Pii Fullmagt för Ansgarius ſamt i efterföljande Påfvebullor i Brehmiſka Archiverna, ehuru de alleles saknas i andra Exemplar, hvilka ndaſt omtala Danſkar och Svenſkar. Man an deſutom öfverbeviſa Mäſter Adam era både felſteg och orimligheter. Han ger, at K. Anund Jacob i Sverige lefat til 1050, då man likväl tydeligen kan eviſa, at han var död 1036. Han påſtår, t K. Olof Skötkonung i Sverige och Knut den Rike i Danmark dött vid en tid, då likväl det namnkunniga Slaget vid Helge å ſkedde långt efter Olof Skötkonungs och långt före Knuts död. Han talar om Trondhem i Norrige, ſom likväl icke anlades förrän af Olof Tryggvaſon och uprättades af Olof den Heliga. Den ette i Mäſter Adams tid Nidaros. Hans berättelſe, at Upſala Afgudatempel var öfverdragit med guld och at en Collect amlades i Sigtuna om 72 marker Silfver ör Adalvard den Yngre, tyckes vara nderkaſtad tvifvelsmål, ehuru detta ſkall afva händt i hans egen tid, eller då K. Sten-

Stenkil regerade i Sverige. Han ſtannar vid 1062.

Theodoricus Monachus, ſom lefde vid år 1180, har ſkrifvit en Norrſk Hiſtoria på Latin, ſom upplyſer våra gamla häfder *). Saxo Grammaticus, Canonicus i Lund, påſtås hafva ſkrifvit ſin hiſtoria omkring 1190. Han dog 1204 och berättelſen ſtannar med 1186. Den är oredig, fabelagtig och på många ſtällen obegripelig. Sveno Aggonis, Saxos medbroder, har ock arbetat i detta ämne **). Geſta Danorum är et Sammandrag af Saxo, författadt af en Canonicus i Odenſee, Thomas Geysmer 1431 †). Alle deſſe afhandla väl egenteligen Danſka Hiſtorien; men upplyſa äfven tilfälligtvis den Svenſka.

Isländarene äro, ibland äldre utländſka Författare, de pålitligaſte i våra häfder. Denna Ö uptäcktes af Norrmän 861 och började bebos 871. Deſs inbyggare beſöngo i qväden ſin ſamtids bedrifter vid de Nordiſka Konungarnas hof. Brage den gamle, Skald hos K. Ragnar Lodbrok och hans Medregent Eiſten Beli, är den förſte, ſom omtalas. Dernäſt Thiodolfer ifrån Hvinö, ſom nu kallas Qvinnesdal i Nor-

*) Langeb. 5, 311.
**) Langeb. I. 42.
†) Langeb. 2. 287.

Norrige. Han var Hofskald hos K. Harald Hårfager, som dog 933. Hans Qväden under namn af Ynglingatal finnas införde i Sturlesons Historia och upräkna K. Haralds förfäder i 30 leder. Torger Afradskoller var samtidig med Håkan Jarl, som dog 995. Hall Torarinson föddes samma år. Sæmunder Sigfuson föddes på Island 1057 och blef efter utländska resor Präst i sin fosterbygd. Han har skrifvit en Edda, eller Nordisk Mythologie, som består af Qväden. Tolf år yngre var Are Frode, som lefde omkring 1091 och härstammade från Ynglinga Ätten. Han skall hafva skrifvit Landnama Sagan. Alla dessa källor äro nyttjade af Sturleson, som lefde emellan 1178 och 1241. Han härstammade ifrån Sigurdska Konunga Ätten, var Lagman på Island och har lämnat efter sig tvenne Verk: Eddan och Heimskringla. Den sednare kallas så, efter hon börjas med de orden: Kringla Heimsins eller Jordenes krets och är en Historia om Ynglinga Ätten i Norrige, som tillfälligtvis omtalar dess ursprung i Sverige. Hon uphör vid 1197. Sturleson åberopar sig äfven gamla Langfedga tal eller Slägtregister, af hvilka det fullständigaste går ifrån Noach til Harald Hårfager och Hårdaknut *). Peder Clausen, en Präst i Undal i Norrige, har först öf-

*) Langeb. I: a.

verſatt Sturleſon utom verſerna. Konungaſagorna eller Norrländſka Chrönikan är åter et Isländſkt utdrag af Heims Kringla.

Det äldſta Exemplar af Sturleſons Edda finnes på Upſala Bibliothek. Det är hitfördt ifrån Island af Jonas Rugman och ſkänkt af Gr. Magnus Gabriel De la Gardie. Det ſtannar i Sturleſons Genealogie på hans Syſterbarn och i förtekningen på Islands Lagmän med tiden, då han andra gången beklädde detta ämbete. Det är ſåledes troligt, at det är en ſamtida, åtminſtone en i fjortonde Seculo tagen afſkrift. Namnet tyckes hafva upkommit af det i andra delen ſå ofta uprepade ordet Edur. Hon beſtår af tre Delar. Den förſta innehåller Dæmiſagor eller gamla Mythologien och Poëternas Fabellära, ſådan ſom Heſiodi Theogonie och Ovidii Metamorphoſer. Den andra kallas känningar och är egenteligen en förtekning på alla de ſärſkilda ord, med hvilka Skalderna beteckna en och ſamma ſak. Utan en ſådan förklaring ſkulle de ofta blifva aldeles obegriplige. När de ſäga: Jag hänger den i rund hamrade gapande ormen vid ripans broände af Odens ſkölds galge; ſkulle väl ingen kunna giſſa, at meningen vore: Jag ſätter ringen på fingret, om man icke viſste, at Odens ſkölds galge betyder armen, på hvilken ſkölden

hän-

hänger; at ripan betyder Falken, Falkens bro handen och dess ände, fingret. Tredje Delen Liodsgreinir är en Prosodie eller underrättelse om ordens ljud och särskilda versslag. Hon är således tillsammantagen en fullkomlig Poëtique eller Skaldelära. Göranson har börjat utgifva denna Upsala Eddan; men icke mer, än 26 Dämisagor eller 17 blad af Handskriften, som består af 56. Han har ock på flera ställen läst henne orätt. Resenius, som tryckt henne förut i Köpenhamn, har hunnit längre; men följt et Exemplar, som icke är äldre, än Sextonde Seculum. Han har bifogat et gammalt Qväde, som icke hörer til Eddan och kallas Voluspa, och 122 moraliska tänkespråk, som kallas Havamal. Til prof på deras innehåll kan anföras: Prisa dagen om aftonen; hustrun, då du lärt känna henne; värjan, då hon är pröfvad; flickan, då hon är gift; isen, då du är öfverkommen; ölet, då det är druckit. Tro ej för hastigt en lysande låge, en smilande varg, en stigande våg, en fallande bölja, en nattgammal is, en klar himmel, en leende Herre. Sällan finns så god man, som ej har något lyte; sällan någon så elak, som ej har någon dygd. Af Isländarena har man dessutom Annaler, såsom Flateyar Annal, Björns a Skardza Annal och en stor myckenhet Sagor och Historier. Knytlinga Sagan,

författad af Marcus Skäggaſon, med hvilken Ælnothus de vita S. Canuti bör jämföras, och Olof Tryggvaſons Saga af Oddur Munk äro ibland dem de förnämſte.

Kunſkapen om Isländſka Handlingarna kom icke til Sverige förrän 1661, då Jonas Rugman ditſändes, at upſöka dem. Det är derföre et ſtort bevis på deras trovärdighet, at de äldſte inhemſke anteckningar, ſom vi förut hade, inſtämma med dem. Ärkebiſkop Hemming i Upſala ſamlade omkring 1344 en hop handlingar, röranде Upſala Domkyrka och Ärkebiſkopsſtol, ſom under namn af Regiſtrum Upſalienſe förvaras på Kongl. Bibliotheket i Stockholm. Deribland finnes en Konungalängd, ſom ſtämmer öfverens med Sturleſon och de öfrige Isländare *). Den gamla Förteckningen på Chriſtna Konungar i Sverige, ſom finnes bifogad Väſtgötha Lagen och börjar med Olof Skötkonung, ſamt ſtannar vid Johan Sverkerſon 1222, är uti berörde Regiſter aldeles öfverſatt. Det går likväl ſedermera längre, nemligen til 1396. Med år 1222 börjar ſtora Rimkrönikan, hvars förſte Författare lefvat i början af Magni Smeks regering och ſom af fem andra blifvit fortſatt til 1519. Vadſtena Kloſters Dagbok ifrån 1344 til 1555, Visby Crönika, ſom går

*) Benzel. Mon. 68.

går til 1525 *), Franciſcanernas Dagbok i Stockholm til 1502 med flera kunna härvid tagas til hjelp. Af Påfvebullor til Sverige vore Paſcalis Fullmagt för Ebbo på Apoſtlaämbetet i Norden af år 817; Ludovici Pii för Ansgarius af 834 och Agapeti Bulla om Danmarks och Sveriges råmärken 954 de äldſte, om de voro pålitlige. Nu torde detta böra tilägnas Gregorii 7:ts Bulla til Konungarna Inge och Halſtan af år 1031, Anaſtaſii den 4:des Bulla af 1154 om Nicolai Albanenſis beſkickning til Norden m. fl. Om K. Inges Dombref i Väſtergöthland emellan Pehr Mattſon i Svanſjö och Pehr Månſon i Thorstorp, ſom hänföres til år 950, vore rigtigt; ſkulle det vara det äldſta inhemſke document i vår Svenſka hiſtoria. Det är ſju gånger utgifvit; men icke deſs mindre påtagligen falſkt. Äfvenſå lärer det vara med Eſtlänningarnas bref på pergament til K. Eric Segerſäll och hans Son Olof Skötkonung, ſom Rudbeck omtalar uti ſin Atlantica, i hvilket de kallas Atle och Yfverborne Konge, och på ſamma ſätt omtalar K. Håkan Rödes bref, ifrån Vreta 1063, ſom Canzlirådet Stjernman ägt, efter Proſten Göranſons berättelſe. De Handlingar i vår Hiſtoria, ſom gå näſt til deſſa uti ålder, angå Viby kloſter bredevid Sigtuna, ſom

*) Langeb. I. 251.

ſedan flyttades til Julita, och Nydala Kloſter i Småland. De äro utfärdade under K. Knut Ericſons regering och i Ärkebiſkop Stephans tid, emellan 1162 och 1185, ſkrifne på Latin och tryckte i Örnhjelms Kyrkohiſtoria ſamt Acta Litteraria Sveciæ; men de äro påtagligen falſke. Von Stiernman påſtod ſig äga tvenne documenter, det ena af 1159, det andra af 1170, Domproſten Celſius, at han icke ſett något äldre, än 1162. Före år 1200 tviflas med ſkäl, om något rigtigt document kan upviſas, ſom är ſkrifvit i Sverige. Det äldſta, vi hafva i behåll på Svenſka, är Biſkop Brynolfs Stadga om Tionde 1281, ſom finnes vid Väſtgötha Lagen, hvilket dock torde vara en i ſednare tider gjord Öfverſättning. Dernäſt kommer K. Magni Ladulåſes Stadga vid Björkörätten, ſkrifven efter år 1284.

Våra gamla Landſkapslagar äro de vigtigaſte källor, vi äga i vårt Fäderneslands Hiſtoria, icke för ſjelfva händelſerna, utan i anſeende til den upplysning, de lämna om folkets lynne och ſeder. Veſtgötha och Uplands Lagarne tyckas vara de förſte i ålder, den förre ſamlad af Lumber, den ſednare af Wiger Spa i K. Ingiald Illrådas tid. Öſtgötha, Gothlands och Skåne Lagen ſynas gå dem närmaſt. Helſinge, Veſtmanlands, Södermanlands och Dala Lagarne äro äfven

märk-

märkvärdige. Emellan deſſa och Viſigothorum eller Väſtgötharnas, Burgundionum, Ripuariorum, Saliſka, Baiuvariorum och Longobardorum Lagar utomlands finnes mycken öfverensſtämmelſe. Landets lika indelning i Decurier, Theotingæ, Centurier, Hundredæ hos dem och i Tolfter, Hundari och Härad hos oſs; deras hufvudmän Centenarii, Hundredarii, Decani; hos oſs ännu i dag Häradshöfdingar, Tolfmän; Allodium, Allödhe; Morgangiba, Morgingap, Morgongåfva; Vapentakium, Mallum, Mål, Fredum, Heribannum, Vadium, Faderſium, med flera gemenſamma ordaſätt, öfvertyga oſs ännu vidare derom.

De två ſmå Svenſka Chrönikor, ſom Meſſenius utgifvit, den ena i bunden och den andra i obunden ſtil, inſtämma i det mäſta med Upſala Regiſtret: men anföra några Konungar för Yngve, hvilkas namn äro hämtade ur Vilkina Saga. Ericus Olai följer dem häruti, ſom dog 1486 och hvars Hiſtoria ſtannar vid 1464. Han har äfven nyttjat Upſala Regiſter och Rim-Chrönikan och bevarat åtſkilliga gamla Handlingar ifrån undergång. Han följdes ſedermera af Olaus Petri i hans Svenſka Chrönika, ſom utarbetades 1534; men aldrig blifvit tryckt. Danſke Canzleren Arild Hvitfeld har mäſt öfverſatt

Olaus Petri; men detta Syſteme antogs ſedan af ingen mera i Sverige, än Verelius.

Saxos Bok utkom, och de fleſte häfdateknare, både bland utlänningar och Svenſkar, hade ingen annan plan, än at efterfölja eller täfla med honom. Corner i ſin Chronica Novella *); Kranzius, ſom lefvat i hop med Hemming Gadd uti Roſtock och 1490 uti Hamburg ſkref ſin Dania, Sveeia & Norvegia; Ziegler ifrån Landau, ſom umgåts flera år i Rom med Ärkebiſkopen Johannes Magnus och Biſkop Petrus Magni i Väſterås, uti ſin Scondia, den han författade 1532, antogo alle Saxos Syſteme. Deremot företog ſig vår egen Landsman, nyſsberörde Ärkebiſkop, at i ſin Hiſtoria öfverträffa Saxo. Han fick henne färdig 1540 och 1554 utgafs hon af trycket. Före Humble, ſom är Saxos förſte Konung, har han 15, bland hvilka Magog är den förſte. Det länder icke til Critikens heder i vårt Fädernesland, at Johannes Magnus blifvit afſkrifven af ſin efterträdare Laurentius Petri, i deſs år 1559 författade Svenſka Chrönika och vidare af Meſſenius, Paulinus Gothus, Loccenius, Pufendorf, Rudbeck, Peringſköld och Göranſon.

Eric

*) Eccards Corpus Hiſt. Med. Ævi T. 2.

Eric Benzelius, Wilde, Dalin, Botin och Lagerbring äro de förſte granſkare i vår Hiſtoria. Ifrån Dalin och Botin kan man dock utan ſaknad uteſluta, hvad de efter Ovidius och andra anföra om Göthernas tillſtånd, innan de utflyttade med Oden, och ifrån Benzelius och Lagerbring, hvad de anföra om Göthers och andra folkſlags utflyttningar ur Norden. At neka öfverenſtämmelſen emellan deſſa folkſlags lagar, ſpråk och ſeder och våra förfäders vore orimligt; men denna likhet beſtyrker endaſt deras gemenſamma urſprung med oſs ifrån Stora Scythien eller Svithiod hin mikla.

Minnesmärken ifrån forntiden, ſom ännu finnas och kunna tjena till grund för hiſtorien, äro munteliga berättelſer ibland Almogen på viſſa orter i Riket, ſåſom om Starkoter i Medelpad, om Habor och Signild i Upland, Nerike och Halland, Viſorne om Herr Axel Thoreſon och Skön Vallborg, Herr Peder och Liten Kerſtin, efter hvilka alla finnas ſpår i Hiſtorien.

Skanſar, borgar och ringmurar, oftaſt långt ifrån hafvet och mäſt på höga berg. I hedentima hafva de varit ſjöröfvare-näſten och tilhåll för Vikingar, ſå kallade för det de i hafsvikarna hade ſina gömſtäl-

ſtällen. En del hafva upkommit i Medeltiden, under dåvarande inbördes krig och anarchie. På de orter, der ſådana finnas, plägar Almogen berätta hiſtorier om fordna Jättar och deras ſtrider.

Jättegrytor beſtå af ſtora, runda hål i berg och klippor, i hvilka ligger en rund ſten, antingen tilſkapade af naturen genom vattnets nötande, eller hafva de tjent til ſädens ſöndermalning, innan qvarnar upfunnos.

Bauta Stenar omtalas af Sturleſon. Store och utan påſkrift upreſtes de ſtundom, tolf i en ring, med en midt uti, då de tros hafva varit Domareſäten, eller ock en vid hufvudet och en vid fötterna af någon ſtor och märkelig begrafven man, ſåſom vid Edsbro i Roſlagen, och på flera ſtällen.

Ättehögar, på ſomliga ſtällen ganſka ſtora, ſåſom vid Gamla Upſala; annorſtädes til ſtort antal, ſåſom 268 blott i Stora Malms Socken i Södermanland. När man öpnar dem, finnas gemenligen flata ſtenar lagda uti en fyrkant, och emellan dem en Urna eller Kruka af ler eller metall, hvaruti finnas brända ben, aſka och åtſkilliga ſmåſaker, ſåſom ſvärd, ſpårar, betſel, knappar, m. m. Uti Siberien och

de

de mot föder tilgränsande Öknar äro vida fält upfylde med Ättehögar, stora som hus. Omkring Urnorna, som utur dem upgräfvas, ligga stenar på sidorna och öfver, likasom hos oss. Åtskilliga sirater, svärd, bilder och mynt af guld, silfver, koppar, mässing och järn finnas der äfven *). På Fyn i Danmark upfunnos 1685 Sex Urnor af purt guld och vid Bergen i Norrige är funnen en Christalskruka omlindad af gulltrå **). 1724 öpnades en stor Ättehög i Orkesta Socken i Upland. 40 Soldater voro sysselsatte dermed i tre dagar. Svartmylla, sand och kalksten träffades til sex fots djup. Sedan ett lager til en fots tjocklek af jord, blandad med beck och slagg, som hindrade vattnet, at tränga igenom och rubba högens kullrighet. Derunder hopförda stenar, ju djupare, ju större, at sex, otta til tio karlar behöfdes til deras flyttande. Midt uti på åtta alnars djup låg en flat sten, hälfannan aln tjock, stödd af andra stenar, under hvilken träffades en lerkruka af röd färg, med brända ben, aska och sand uti, som glänsade; men hon var krossad af stenens tyngd †). Assessor Westman fann, när han gräfde opp Ättehögar i Skå-

*) Strahlenberg, 356.
**) Lagerbring I. 446.
†) Acta Litt. Sv. 4. 34.

i Skåne, öfverſt i Urnorna några brunagtiga rimſor, ſmala ſom halmſtrå, ſom, när de lades på elden, gåfvo en ſtark och angenäm lukt, ſåſom rökverk.

Fynd i jorden. Anglo-Sachſoniſka, Tyſka, och i ſynnerhet Cölniſka, Romerſka, Grekiſka, Conſtantinopolitanſka, Parthiſka, Arcacidiſka och Arabiſka mynt äro til et ſtort antal funne uti Svenſk jord, ſåſom i Upland, Roslagen, Nerike, Öſtergöthland, vid Calmar, i Skåne, på Gothland, Öland och i Finland. De fleſte af de Arabiſka Mynten äro ſlagne under de Samaniſka Förſtarna, ſom regerade öfver Kharezmien eller Stora Buchariet ifrån 875 til 999. Ifrån 890 til 950 ſaknas knapt något årtal. Yngre, än år 1000, finnas de icke. De Engelſke penningar, ſom hittats tillika, äro af K. Ethelred och Knut; de Tyſka af Kejſ. Otto den Store, Henric 2 och Conrad 2; de Conſtantinopolitanſka af Conſtantinus Porphorygenetes, Romanus, Johannes Zimiſces, Baſilius och Conſtantinus 2, ſom alle regerade i tionde och elfte Seculum. De böra derföre tilſkrifvas den handel, ſom vid denna tiden genom Ryſsland drefs på Orienten ifrån Öſterſjöns Stränder; men hvilken efter Buchariets inkräktning af Turkarna och Ryſslands ſtyckning efter Wladimir den Store, uphörde. Sedermera fick man

En-

Engelſka, Tyſka och i tolfte Seculo inrikes präglade Svenſka mynt.

Ibland Kongl. Vitterhets-Academiens Samlingar finnas flera ſtora Guldringar och dervid hängande ſmå, ſamt tolf ſmå ſtycken af Guldtenar, fördelte i närmaſte proportion och näppeligen brukade på annat ſätt, än i handel. De funnos 1705 i jorden i Veſtmanland. Tre Guldringar hittades 1674 vid Wä, en half mil ifrån Chriſtianſtad, af en Bonde, under det han körde i åkern, och en om ſex ducaters vigt 1695 af en Soldat bredevid Alingsås. Om ſommaren 1722 upgräfdes i Aſkerſund Socken i Väſtra Nerike af några Soldater två Guldkedjor, ſom tilſamman vägde 64 lod och ſkänktes af Konungen til Landshöfdingen Baron Conrad Ribbing. De värderades til 512 Ducater. I Södermanland uppfanns 1698 en armring af Guld, ſom vägde 159 ducater. På et Frälſehemman under Tureholm i ſamma Landſkap, tilhörigt Riks-Rådet Bjelke, gjordes 1774 blott en aln ned i jorden et fynd, hvars like aldrig förr blifvit ſett i Sverige, beſtående af 29 marker rent Guld betsmansvigt, i ganſka maſſiva hals- och armringar ſamt ſirater, ſom tyckas hafva varit brukade på bälten eller ſvärdsbaljor. När Turkiſke Miniſtern vid Svenſka Hofvet Mehemed Effendi 1733 beſåg deſſa Sam-

Samlingar, intygade han, at Arabiſke Köpmän ännu bruka ſådana Guldringar på armarna och använda dem til köp och byten.

Deſsutom finnas i ſamma ſamlingar ſvärd, kopparklingor, ſtridshamrar af ſten och järn, ſpjut, bågar, armborſt, pilar, harneſk, hjelmar, m. m. åtſkilliga dryckeshorn, lumpor af kläder, brända benknutor, häſttänder, afbrutne Metallarbeten, ſammanrunnit bly och andra Metaller, Chriſtaller, dels rä, dels ſlipade, ſilfver och kopparbitar, til anſeende icke olika ſadelknappar eller ſirater på betſeltyg.

Utom i Norden har man väl velat finna ſpår af Runor i Siberien *), Italien **) och Spanien †); men til någon myckenhet finnas Runſtenar endaſt i Sverige, dock icke ofvanföre Medelpad, i Danmark, Norrige och på ön Man vid England. Proſten Göranſon har utgifvit 1173. Johan Buræus hade förut låtit ſticka koppar 192, hvilka finnas i Upſala Bibliothek. 60 af dem, hvilka Göranſon icke känt, äro intagne i Upſala Vetenſkaps Sällſkaps Handlingar ††), ſå at antalet af de

*) Strahlenb. 412.
**) Peringſk. ad vit. Theod. 430.
†) Schlözer Nord. Geſch. 209. 616.
††) Tom. 5.

e nu kända i Sverige är 1233. Deras der tros med ſannolikhet icke gå myct öfver Chriſtendomen. De likna til mn och utſeende Marcomannernas bokfver i Tyſkland, ſom finnas anförde af abanus Maurus, en Ärkebiſkop i Mainz ottonde århundrade. Runa Alphabetet nehåller ſexton bokſtäfver, och deras dning ſins emellan känner man af Runfven. Helſingerunorne, ſom endaſt finpå ſtenar i Norrland, ſkilja ſig förmligaſt deruti ifrån de vanliga, at ſtafen är bortkaſtad. Prof. Magnus Celſius uptäckte deras läſning 1675. Dalkarlarne bruka ännu Runor til bomärken och förſtå ſig på Runſtafven.

Runſtafvar kallas ock Primſtafvar af Prim, nytänning. Dalkarlarne ſäga ännu: läſa på Primet. De äro vanligaſt riſtade på käppar; men man finner dem äfven på ben, horn, bräder, ſvärdsbaljor, betsman, kafvelbräden, klappträd, ſpinnſtickar, ſkomakaraſkar, yxe- och piſkeſkaft. Prof. Magnus Celſius fick endaſt i Roslagen 154 ſådana Almanackor och på Aſtronomiſka Bibliotheket i Upſala förvaras 126. Runſtafven är yngre än Chriſtendomen, och tideräkningen hämtad af Dionyſii Calendarium. Han är delt i tre Columner. Den förſte innehåller tecken, ſom utmärka högtider, göromål, m. m.

Ny-

Nyårs- och Trettondedagen har et horn til tecken, at Julen ännu varar; men Tjugondedagen hornet opp och nedvändt, efter gästabuden då uphörde. En Sax, en plog, en skära, m. m. utmärka årstiderna och deras olika förrättningar. Andra Columnen är för dagar och veckor. De gamle delte året i tre så kallade stora hundrade, hundrade tolfræd, om 120 dagar hvardera, och tillade sedan 5 dagar och 6 timmar, hvarigenom de fingo 365¼ dag. Desse delades med sju Söndagsbokstäfver eller Runorna Fudorkh i veckor, hvilka uprepades 52 gånger. I tredje Columnen, som kallades Tungelstafven, nyttjades hela Runa Alphabetet med de tre nyare Runorna, inalles nitton, at utmärka Gyllentalet, emedan Ny och Nedan efter nitton år inträffa på samma dagar. Året räknades ifrån Modernatten emellan den 24 och 25 Dec. men i Norrige började Böndernas Runstafvar med Calixti dag d. 14 Oct. och andra hälften med Tiburtii dag d. 14 Apr.

Sverige skulle hafva varit föga kändt hos Utlänningar i den lärda verlden, om icke Prof. Olof Rudbeck den äldre i förra Seculo med sin Atlantica och Archiat. v. Linné i detta med sitt Systema Sexuale gjort det namnkunnigt. Anledningen til förstnämnda arbete var den, at Rudbeck an-

anmodades af ſin goda vän, Profeſſor Werelius, at uprätta en Charta öfver Mälaren mellan Stockholm och Upſala, at bifogas deſs uplaga af Hervara Saga. Denna Charta, ſom finnes vid några få Exemplar af berörde Saga, gaf Rudbeck tilfälle, at jämföra några gamla Auctorers berättelſer och beſkrifningar med de orters belägenhet, ſom han deruppå upförde, och han tyckte ſig finna en förundransvärd öfverensſtämmelſe dem emellan. I ſynnerhet uptäckte han en ſådan likhet emellan Gamla Upſalas läge och utſeende ſamt Sveriges beſkaffenhet i allmänhet och hvad den gamle Grekiſke Philoſophen Plato, uti tvenne ſina Dialoger, Timæo och Critia, anför om en ſtor Ö, ſom han kallar Atlantis, hvars inbyggare för några 1000 år ſört krig med de Athenienſer; men hvilken ſedermera gått under vatten. Några hafva velat beviſa, at Plato härmed menat Judalandet, andre America; men troligaſt ſynes, ſom v. Dalin ſäger, at Ön varit belägen i Philoſophens egen hjerna. Vidare fann Rudbeck, i fortgången af ſina forſkningar, at alt hvad de gamle Grekiſke och Latinſke Auctorer berättat om Argonautiſka tåget, Proſerpinæ roſ, med få ord, hela gamla Mythologien kunde lämpas på Sverige, ſom ſåledes varit kändt af Homerus, Orpheus och Herodotus. Af ſin ſpråkkunſkap,

naturkunnighet och mathematiſka inſigter hämtade han grunder för ſina hypotheſer. I K. Olof Skötkonungs tid år 1000 var Julen framſkriden ifrån d. 31 Dec. til d. 25 Jan. Orſaken var den omtalta tideräkningen af 365 dagar, ſex timar på et år, då det ej borde vara mera, än 49 minuter. Ehuru de hvart fjerde år tilſatte en ſkottdag, ſamkades dock hvart 132:dra år et dygn för mycket. När man fördubblar 132 med 25, får man 3300, ſom viſar, när förſta felet ſkedde, nemligen i Andra Seculum efter floden; ty när 3300 dragas ifrån 5000, ſtå 1700 qvar. Vidare nyttjade han ſåſom ſkäl Svartmyllans djup på Gamla Upſala högar. Han antog, at den ej ökas mer på 500 år, än en tumm, och då han fann ſju eller åtta tums ſvartmylla på ſomliga Ättebackar, ſlöt han, at de voro 4000 år gamle och ſåledes anlagde vid paſs 200 år efter ſyndafloden.

Om Rudbeck gjorde Sverige för gammalt, gick Dalin deremot en annan väg, at göra Sverige ungt. Han föreſtäller landet i de äldſta tiderna ſom en ſkärgård, hvilken vid Chriſti födelſe ſtod vid paſs tretton famnar mera under vatten, än nu. Det har ſedermera fallit och faller en half tum om året, eller två goda Svenſka alnar på etthundrade år. Han utſätter ſå-

le-

ledes Odens hitkomſt til 125 år efter Chriſti födelſe.

At utröna tideräkningen, då man icke har upgifna år, har Newton föreſlagit, at räkna fem regeringar på et Seculum; men ſäkrare är, efter Lagerbrings upgift, at räkna tre ätteleder på ſamma tid. Efter denna grundſats hitkom Oden 150 år för Chriſti födelſe. Detta inſtämmer äfven tämmeligen med det förſta årtalet, man med viſshet vet i Svenſka Hiſtorien, ſom är K. Eric Edmundſons dödsår 885.

Frågan om Svenſka folkets urſprung delar ſig i två delar. Förſt, hvarifrån de voro, ſom bodde här, när Oden inkom. Hiſtorien om Fornjoters ätt, ſom blifvit gjord til den förſta regerande i Sverige, är icke annat, än en phyſiſk dikt, hämtad ur Fundin Noregur, eller en liten ſkrift om Norriges upfinnande, ſom är tagen ur Flateyar boken, tryckt i Björners Nordiſka Kämpadater och vanligen hänföres til Nionde Seculum; men röjer ſig tydeligen med ſjelfva ſtilen, at vara et foſter af ſednare tider. Fornjoter, eller Jorden, det äldſta ibland Elementerna, födde Ægir, vatten; Kare, luft, hvaraf vi ännu hafva ordet kåre, et ſtilla väder, och Loge, eld. Luftens ſon

var Froſte Jokul, Isberg, ſom födde Snio eller Snær hin gamle, ſom diktas hafva lefvat 300 år, och dennas barn voro Thorre, torr ſnö; Drifva, ſnödrifva; Faun, packad ſnö och Mjole, lös ſnö. Loge var gift med Glöd och hade två döttrar, Eiſa, glödhög, och Einmyria, Eldmörja *).

Man har trott, at Sveriges förſte inbyggare varit Lappar och Finnar, och anſett deſſa bägge folkſlag för et och det ſamma; men ſkilnaden emellan deras ſpråk är ſådan, at de aldeles icke kunna förſtå hvarandra. Tacitus omtalar redan Finnarna; men förſta gången Lapparne nämnas, är hos Adamus Bremenſis. Intetdera af deſſa folkſlag nämna ſig ſjelfva med deſſa namn. Finnarne kalla ſig Suomi; men Finne, et namn, ſom de ſjelfve icke kunna uttala, betyder en, ſom bor på låga och ſumpiga tragter, af Fen, på Anglo-Sachſoniſka Moras, och är en ren öfverſättning af Finſka namnet Suo, låg och maa, jord. Lapparne kalla ſig ſjelfva Same. Lapp är et öknamn, gifvit af Svenſkarna, förmodeligen af Laufen, trolla, hvaraf Löfjerſka. Emellan Finſkan och Eſtländſkan ſamt det Språk, ſom talas af Sex Nationer i Ryſsland, Morduiner, Scheremiſſer, Permecker, Wolgaiker,

*) Ihres bref om Edda.

ker, Wojulizer och Oſtiaker, är en erkänd öfverensſtämmelſe, äfven ſom emellan deſſa Nationers ſeder. Lappſkan har åter mycken likhet med Ungerſkan. Alt hvad Sturleſon berättar om Finnar, bör uttydas om Lapparna. De namn, ſom Sturleſon tillägger Finſka Konungarna, kunna icke våra Finſka, ty Finnarne bruka hvarken F eller dubbla conſonanter i början af orden. Norrmännerne kalla äfven ännu Lappland, Finmarken. Troligt, at Lapparne förſt bott i Finland, der de lämnat ſitt minne i viſſa orters namn, ſåſom Lappſtrand, Lappväſi; men ſedan blifvit drifne opp i landet af Finnarna. Åtſkilliga orters namn i Sverige kunna äfven hänledas ifrån Lappſkan, ſåſom Trollhättan af Häutte, vattufall; Stockholm, Stockſund, Stäke af Stock på Lappſka, Sund. Äfven ſynas Loka, på Finſka Gyttja, Medelpad af Mettola pätti; Wärmeland af Wari, berg och Maa, land, röja deras Finſka urſprung.

Om det folkets härkomſt, ſom inflyttade med Oden, ſtämmer Sturleſons berättelſe, i andra Capitlet af Ynglinga Sagan, öfverens med den likhet, ſom är emellan vårt modersmål och de med det ſamma beſlägtade Språk ſamt Moeſogöthiſka Språkets qvarlefvor. Af gamla Kyrkohiſtoriens Författare, Socrates, Theo-

doretus, Sozomenus, Philoſtorgius, Nicephorus Caliſthus, Iſidorus Hispalenſis och Jornandes känna vi, at Ulphilas var Biſkop i Moeſien, nu Walachiet, omkring år 360, under Kejſ. Valens och Valentinianus, at han upfunnit Göthernas bokſtäfver och öfverſatt hela Bibeln på deras ſpråk, utom Konungaböckerna. En handſkrift af denna Öfverſättning, innehållande de fyra Evangeliſterna, på violett pergament med Guld och Silfverbokſtäfver, förvarades i Benedictiner Kloſtret Werden i Grefſkapet Mark i Weſtphalen och flyttades derifrån til Prag, i Tyſka tretio åra kriget. När denna Staden eröfrades af de Svenſka 1648, föll manuſcriptet i deras händer och hemſkickades til Drottn. Chriſtina ſamt förvaras nu på Upſala Bibliothek. Man har påſtått, at bokſtäfverne deruti beſtå af gull och ſilfver blad, ſom med et hett järn blifvit inbrände i ſjelfva pergamentet, på ſamma ſätt, ſom Bokbindare ſätta titlar på böcker. Man har tviſtat, om Språket vore Göthiſkt eller Frankiſkt. Många ord förekomma der verkeligen, ſom äro qvar i Tyſkan, men icke i Göthiſkan, ſåſom Glauben, tro; Friond, vänn; Gethan, göra; Uebel, ond; Unſer, vår; Sind, äro; Bayme, träd; Reden, tala; Nehmen, taga emot; Eiſarn, järn; Filu, mycket; Ina, honom; äfvenſom Ga och

Be,

Be, ſom Ulphilas lägger framföre orden, bibehålles i Tyſkarnas Ge och Bi, men ſaknas i de Göthiſka dialecterna. Isländſkan och gamla Svenſkan, ſådan ſom hon finnes i våra Landſkapslagar och bibehålles ännu i Dalarna och Norrland, Norrſkan, Danſkan, Tyſkan, Holländſkan och Engelſkan härſtamma ifrån detta gamla Språk.

Förſta Tidhvarfvet. Hedniſka Perioden. Cap. I. Om Oden och Ynglinga Ätten ifrån 150 år före til 600 år efter Chriſti födelſe, Sjuhundrade femtio år.

Om Oden har Sturleſon två berättelſer, den ena i Heims Kringla, den andra i Eddan. Efter den förra låg Vanahem på ena ſidan om floden Tanaquiſel eller Vanaqviſel, på Latin Tanais och nu för tiden Don, ſom faller genom Svithiod hin mikla i Svarta Hafvet. På andra ſidan om ſamma flod låg Aſahem. Hufvudſtaden i Aſahem kallades Asgård, och der var Oden Höfdinge. Tolf Diar eller Drottar föreſtodo der offret och lagſkipningen. Oden var ſtor krigsman, och när han utſände ſina män til ſtrids, lade han händerna på dem och gaf dem Bianac, ſom på Irländſka betyder välſignelſe. Han hade två bröder, We och Wiler. När han en gång var länge borta i krig, trodde de, at han icke ſkulle komma hem, och delte hans egendom och hans huſtru Frigga emellan ſig; men när Oden kom hem, tog han igen ſin huſtru. En gång gjorde Oden frid med Vanerna och byttе giſslar med dem. Vanerne gåfvo Aſarna Niord den rika och hans Son Frey. Dem

fat-

ſatte Oden til hufvudmän för ſina Diar. Niord var hos Vanerna gift med ſin egen Syſter, hvilket hos Aſarna var förbudit. Med henne hade han en dotter Frigga, ſom blef Präſtinna i Aſahem och lärde Aſarna Seid, en ſlags trollkonſt, ſom Vanerne brukade och hvaraf vi ännu hafva ordet Sjuda. Aſarna gåfvo Vanerne Häner och Mimer til gifslar. Den ſednare ſlogo de ihjäl; men Oden tog hans hufvud och balſamerade det. Det talte ſedan vid honom och ſade honom många ſaker.

Ifrån Aſahem var icke långt til Tyrkialand. När de Romare började inkräkta alla länder, ſatte Oden ſina bröder, at ſtyra för Aſahem, tog med ſig ſina Drottar och for väſter ut til Gardarike och ſöder ut til Sachsland. Derifrån for han til Odenſee på Fyn och ſkickade Gefion öfver Öreſund til Gylfe, ſom regerade i Sverige. Hon reſte vidare til Jotunheim och fick fyra Söner med Jotarna. Dem förvandlade hon til oxar och ſpände dem för et plogsland, ſom hon fick af Gylfe och körde det til Odenſee. Deraf blef Seland. I landets ſtälle upkom Lögaren, nu Mälaren, ſå kallad af Laugur, ſom på Lappſka betyder bad och hvaraf vi ännu hafva ordet Löga, och derföre äro ſå många fjärdar i Mälaren, ſom det äro Näs på Seland. Gefion gifte ſig ſedan med

Odens Son Skiöld, ſom ſatte ſig ned i Ledre på Seland. Härom anförer Sturleſon et qväde af Brage den Gamla, Eiſten Belis Skald i Sverige omkring år 730. Oden drog ſedan ſjelf efter til Gylfe, den han underkufvade med ſin ſlughet. Han ſatte ſig ned vid Mälaren vid Forn-Sigtuna, der han inrättade ſitt hof och afguda-offer efter Aſarnes ſed; men ſina Drottar gaf han andra boſtällen. Niorder i Noatuna, Frejer i Upſala, Heimdaller på Himmingberg, Thor på Thrutvanger, Balder på Bredablick. Befynnerligt, at han ſkulle fara ſå långt opp i Mälaren och igenom Stäket, innan han ſlog ned ſina bopålar. Landet på den trakten är kalt och bergigt och har inga ſärdeles behagligheter. Sigtuna påſtås vara kalladt efter Odens rätta namn, Sigge Fridulfſon. Det nämnes i tolfte Seculum af den förr omtalda Geographus Nubienſis. Det gamla Sigtuna var likväl redan då förſtördt af K. Olof den helige, och Staden flyttad en ottondels mil til ſit nuvarande läge. Utom S. Mariæ Kyrka, ſom der ännu är i behåll, ſer man murarna efter S. Olofs, S. Lars, S. Nils och S. Pehrs kyrkor.

Oden betyder på Slavonſka härförare af Wodit, anföra, af hvilket ord ſammanſatt med Woi, folk, Woivod kommer. Hans namn bibehålles i Onsdagen, Odenſala,

ſala, Odensvi och flera orter. Anglo-Sachſoniſke Prinſarne i England ledde ſit urſprung ifrån Oden *), ehuru genom et mindre antal leder, än Ynglinga Ätten. Äfven Longobardernas Konungar uti Italien, enligt Paulus Warnefridi.

At han underlagt ſig riket med magt, viſar deſs militariſka eller feudala inrättning i Fylken och Hundari. Efter hans hufvudſäte Upland fingo de andra Landſkaperne namn, i anſeende til deras belägenhet, ſåſom Veſtmanland, Södermanland, Norrland och Öſterſjön.

Oden införde Skaldſkapet i Norden, hvarföre han och hans Hofgudar kallas Ljudasmeder. Hans män gingo utan brynjor, voro galne, ſom hundar och vargar, beto i ſina ſkjöldar, hade ſtyrka ſom björnar och tjurar, hvaraf de kallas Bärsärkar. Deras raſeri tilſkrifves bruket af en Flugſvamp, ſom ännu nyttjas i Norra Aſien til ſamma ändamål. Han ſjelf kunde förvandla ſig i djur, fogel, fiſk eller orm. Med ſitt ſkepp, ſkidbladner, kunde han fara öfver ſtora haf och ändå veckla det tilſamman ſom en duk. Han hade tvänne korpar, Hugin och Munnin, håg och minne, ſom förde honom tidningar om alt hvad ſom hände. Alt detta uträttade han med

*) Beda, Nonnius.

med runor och et ſlags verſer, ſom kallades Gallrar, hvaraf han fick tilnamnet Gallrasmidur. Med Seid kunde han förtrolla folk; men ſom denna konſten anſågs vanhederlig för mankönet, lämnades den åt qvinnorna. Han införde Aſarnas ſed at bränna de döda och nedſätta aſkan med deras egendom i jorden. Öfver förnämligare män ſkulle hög göras och Bautaſtenar reſas. Tre ſtora offer gjordes. Et emot vintern för erhållen årsväxt. Det andra midt i vintern för tilkommande gröda. Det tredje om ſommaren för Seger. Om Odens giftermål med Niords huſtru Skade, ſom öfvergaf ſin man, har Sturleſon infört et Qväde af Eivinder Skaldaspiller, ſom år 933 var K. Håkan Godes ſkald i Norrige. Med henne hade Oden Seminger och flera Söner, och från Seminger räknade Håkan den rike ſitt urſprung. Det nya Svithiod kallades nu Manhem och det gamla Gudhem. När Oden dog i Manhem, lät han riſta ſig med ſvärdsägg, Geirsodd, och förklarade, at alle, ſom ſtupade i fält, tilhörde honom. Almänheten trodde, at han ännu lefde i Gudhem. Hans lik brändes på bål. Ju högre lågan vid ſådana tilfällen ſteg i luften, ju lyckligare anſågs den döda i himmelen, och ju rikare, ju mera egendom ſom upbrändes med liket.

Så

Så vidt har Sturleſon om Oden i Heimskringla. I Eddan leder han deſs härkomſt ifrån K. Priamus i Troja. Der ſäges, at han ſatte ſin ſon Vegdreg öfver Öſter-Sachsland, Beldeg eller Balder öfver Veſtphalen, Sigge, ifrån hvilken Volſungärne härſtamma, öfver Franken, Sköld öfver Ridgöthaland, Seminger i Norrige. Oden förändrade äfven ſpråket i Norrige, Danmark, Sverige och Sachſen. Gylfe for til Asgård, at inhämta visdom, ſom meddelades i ſamtal emellan honom och Gangler. Gangler frågade, och Har, Jafnhar och Tridi ſvarade. Derpå följer hela Isländſka mythologien eller fabelläran.

Ynglingar betyda Yngves efterkommande, likaſom Folkungar i Sverige, Sköldungar i Danmark, Ribbungar i Norrige, Merovingi, Carolingi och Capetingi i Frankrike. Yngve Tirkiakong, den förſte Regenten af dem, uteſlutes af Sturleſon och Lagerbring; men beviſes af Botin *) böra vara med i räkningen af flera ſkäl, af hvilka de förnämſta äro, at han fordras i Thiodolfers tretio leder ifrån Oden til Harald Hårfager, hvilka annars blifva blott 29; at han nämnes af Are och Eddan ſamt i Regiſtrum Upſalienſe, och at Yngve Frei kallas ſå til ſkilnad ifrån honom.

*) p. 60.

nom., Niorder, hans ſon och Odens ſoneſon lefde 100 år f. Chr. Han kallade ſig endaſt Drott, hvaraf vi ännu hafva ordet Drottning. Möjligtvis kan Nortuna, der en Niorder bott, vara Nontuna i Danmarks Socken vid Upſala. En K, Nores hög viſas ännu vid Åshusby i Norſunda Socken, med en ſtor ſten öfverſt på högen. Yngve Frej, hans ſon, dyrkades ſom Gud, under namn af Frei, Fricco eller Frigga, för god årsväxt. Af honom har Fredagen ſitt namn. Han flyttade til Upſala och bygde der Afgudatemplet. Man har tviſtat, om det legat i Gamla eller Nya Upſala. Rim-Chrönikan, Ericus Olai och den af Meſſenius uplagda lilla Chrönikan äro af den ſednare meningen, då Templet ſkulle ligga, der Bondkyrkan nu ſtår. Förbi denna Kyrka går äfven Kungshöga Gatan ifrån Riddartorget til Stockholms Tullen. Deremot ſtrider, at Nya Upſala i äldſta tiderna hetat Öſtra Aros och at högarne ligga vid Gamla Upſala. Yngve Frei ſtiftade äfven Upſala Öde, eller afſkilde de Kronogods, af hvilka Hofhållningen och Offren ſkulle beſtridas. I Helſinga och Väſtgötha Lagarna finnes Förtekning på de Gods, ſom hört til Upſala Öde i deſſa landſkaper. Eirpenningar, ſom efter Sturleſons berättelſe lades i hans hög, ſynas höra til ſednare tiders upfinning.

Fiol-

Fiolner, hans ſon, ſamtidig med K. Frode den Fridſamme i Danmark. Om honom handlar Thiodolfers förſta Qväde, ſom han ſkref omkring 930. Han drunknade uti et Mjödkar, ſom Skalden kallar vindlöſa vågor. Svegder, hans ſon, lefde när vår Frälſare föddes, och ſades af Skalderna hafva blifvit bergtagen. Vanlander hans ſon, var gift med en Finſk Prinſeſſa, Drifva, dotter af Förſten Snö den gamla. Visbur, hans ſon, upbrändes af ſina egna föner, dem han hade med Finſka Förſten Aune den rikas dotter. Domalder, hans ſon, år 100, ſåledes ſamtidig med Tacitus, kallades Jotadolgi och offrades för miſsväxt af ſina underſåtare. Domar, hans ſon, Svåger med K. Dan i Danmark, ſom förut var Konung i Skåne, och genom gifte med Danſka Konungen Wermunds dotter af Skiöldunga Ätten, förenade deſſa länder. Hans hög var fordom ſynlig på Tofven i Upſala; men är bortförd til fyllning. Et afbrott af hans runſten finnes afritadt hos Peringſkiöld. Dygve, hans ſon, kallade ſig Upſala Konung, ſom i gamla Tyſka Språket betyder en Höfvidsman öfver hundrade, och har någon likhet med Tatarernas Chan. Dager, hans ſon, år 200, ihjälſlagen i Reidgöthaland, der Vörva och Skiotansvad voro belägne. Agne, hans ſon, underkufvade Finland; men blef up-

uphängd vid Stockſund eller Agnefit, af ſin Gemål Skialf, Finſka Förſten Froſtes dotter, hvilket ock kan betyda, at han dog af Froſſan.

Alrik och Eric, hans Söner, hade riket förſt i brödraſkifte, då den ene for omkring i härnad, medan den andra fatt hemma, föreſtod offren och ſkipade lagen. Eric ſlog ihjäl Alrik med et betſel. Hans dotter Thorborg bodde på Ulleråker, ſom ännu är et Härads namn vid Upſala. Rolf, ſon til Göthrik och ſoneſon til Gaute, den förſta Fylkeskonung i Väſtergöthland, friade til henne. I Alriks och Eriks hof uppehöll ſig den yngre Starkotter. Sagorne omtala tvenne af detta namn. Starkotter Aludräng eller Storverks ſon var af gamla Rimtuſſa Ätten. Han ſkall vara född på Alön eller Alnön, en ö i hafvet i Medelpad, vid paſs en mil lång och en half mil bred, ſom beſtår af en Socken, hvilken är annex under Sköns Paſtorat. Der äro två byar, Påtta och Påttäng, bredvid den vackra gården Stålpäs. I Hervara Saga berättas, at Starkotter bott vid Alupotta och blifvit kallad Alodräng. Hans ſon hette Storverk, och dennas ſon var Starkotter den Yngre. Han uppföddes af en Norrſk Konung Harald, tilhopa med deſs ſon, Vikar. Oraclet hade ſagt,

at

at en man ſkulle uttagas genom lottkaſtning ur Vikars här och offras åt Oden, och lotten föll på Vikar ſjelf. Som han var allmänt älſkad, kom man öfverens, at han väl ſkulle hängas, men åter lefvande nedtagas, och verkſtälligheten häraf updrogs åt Starkotter. Han lät förleda ſig af en Vikars ovän, at nyttja tilfället och ſtrypa honom. Då måſte Starkotter lämna Norrige och begifva ſig til Upſala Konungarna. Han plågades af beſtändigt ſamvetsagg, och tålde til och med, at man kallade honom niding. Efter Göthriks och Rolfs Saga täflade Thor och Oden om honom. Oden tillade honom tre mans åldrar, men Thor et nidingsverk i hvar ålder. Oden de bäſta vapen, men Thor utan at vinna. Oden rikedom, men Thor oförnöjdt ſinne. Oden ſeger, men Thor får. Oden höga Herrars gunſt, men Thor allmänhetens afſky.

Alf och Yngve, Alriks ſöner, regerade år 300. Den förre var tvär, den ſednare hurtig. Svartſjuka gjorde dem til hvarsannars banemän. Yngves dotter, Prinſeſſan Ingeborg, älſkades af Hialmar den hugfulle. Han hade blifvit Stallbroder med Orvar Odd, efter en holmgång på Bolmsö, en Kyrkoſocken i Småland, ſom ännu har många minnesmärken. Prinſeſſan älſkades äfven af Hior-

vard, och med honom kämpade Hialmar på Samsö, belägen emellan Seland och Jutland. Hiorvards Stallbroder var Arngrim, ſom hade tolf ſöner, af hvilka Angantyr med Svärdet Tirfing var den farligaſte. För honom ſtupade Hialmar. Orvar tog hans ring och lämnade den til Ingeborg, ſom tog döden af ſorg och begrafdes i ſamma hög med Hialmar. Hugleik, Alfs ſon, dödades af en Sjökonung Hake, ſom ſatte ſig ned på Fyrisvall, nu Föret vid Upſala. Hans bror Habor ſmög ſig förklädd i qvinfolksklader in i Signilds Jungfrubur; men blef på hennes fars, K. Sigars befallning, hängd, hvarpå hon brände ſig ſjelf inne. Berättelſen ſtöder ſig på Saxo; men äfventyret har lämnat minnesmärken på flera ſtällen i riket. Signildsberg, Habors ſlätt och Tärnelund ligga i Håtuna Socken vid Sigtuna. Sigars hög, Habors röſe och Signilds käll a viſas vid Segerſjö i Lennäs Socken i Nerike. Signilds bur och Habors galge emellan Halmſtad och Falkenberg i Halland, Habors ek och Signilds bur i Yſanna Socken i Blekingen. Äfven på Seland har man Sigars Stad, Slott och hög, Signilds Slott och Hagbards hög.

Jorund, Yngves ſon, ſlog Hake på Fyrisvall; men blef ſjelf ſlagen på Jutland i Uddesund i Limafjärden. Aune, hans

hans ſon, lefde länge och offrade derföre nio Söner efter hvarannan åt Oden. Efter hvar ſon gaf han et Härad namn och deraf blef Tiundaland. I hans tid började des Högåldren, då liken begrafdes obrände. Deraf har man ännu ordet Hedenhögs eller Hedenhös. Eigil, hans ſon, regerade omkring år 400. Han var ſamtidig med K. Frode Fräkne på Seland. Han hade tilnamn Tunnadolgi af en uproriſk Träl Tunna, ſom han öfvervann; men blef ihjälſtångad af en tjur. Ottar Vändelkråka, hans ſon, blef ſlagen i härfärd emot K. Frode. Hans begrafningsplats måſte vara på Vändelſkogen i Danmark, faſt man ännu i Vändels Socken i Upland viſar K. Ottars hög vid ſtora vägen på Huſaby ägor, 130 alnar hög eller 32 alnar på en kant. Adil, hans ſon, hade i ungdomen härjat på Sakland. Der fick han, ibland annat byte, en mycket ſkön flicka, kallad Yrſa. Henne tog han til Gemål; men hon blef bortröfvad af K. Helge i Danmark, ſom hade med henne ſonen Rolf Krake. Alof, Yrſas mor, underrättad om detta giftermål, ſkyndade til Danmark, at låta K. Helge veta, at Yrſa var hennes och Konungens dotter. Yrſa blef då återlämnad til K. Adil; men underlät icke, at hyſa ömhet för ſin förra man och ſon. När Rolf Krake blef vuxen, inſtälde han ſig vid Svenſka hof-

vet, och Yrsa gaf honom i hemlighet det ena efter det andra af K. Adils klenodier, ibland annat en dyrbar ring, som kallades Sviagris. Derpå rymde Rolf, och K. Adil förföljde honom; men han kom undan derigenom, at han kastade efter sig det ena efter det andra af klenodierna, och til slut Sviagris, af hvilkas uphämtande K. Adil och hans män hindrades. Sagan berättas i Rolf Krakes historia, som til en del finnes inryckt i Eddan, der Rolf säges hafva fått guld på Fyrisvall. K. Adil hade tolf Berserkar, med hvilkas tilhjelp han öfvervann på Vänern K. Ale ifrån Uplanden i Norrige. Han dog deraf, at han red omkull vid Upsala Tempel.

Eisten, hans son, vid år 500, blef ihjälslagen på Lofön af en Vikings eller Sjökonung, Sölve, som sedan regerade någon tid i Sigtuna. En sådan Konung sof alldrig under fotadt trä och drack aldrig af horn vid elden. Yngvar Harra, hans son, blef slagen vid Adelsysslan i Estland. Braut Anunder, hans son, är känd för landets upodling; ty han satte bo sitt i hvart Storhärad i Svithiod. Hans minnesmärke efter sin bror Harald visas i Slaka Socken i Östergöthland, och hans egen hög på Balundsås i Lunda Härad i Vestmanland, Anundshög kallad. Ingiald Illråda, hans son, lefde omkring år 600. Svip-

da-

dager var Konung i Tiundaland, Sigvater i Attundaland, Granmar i Södermanland, Sporsnialler i Nerike, Högne i Öſtergöthland och Algauter i Väſtergöthland. Vid arfölet efter Fadren brände Ingiald en del af deſſa Konungar inne, och de öfriga, tilſamman tolf, bragtes af honom om lifvet, undantagande Högne. Viger Spa ſamlade Uplands Lagen och Lumber var Lagman i Väſtergöthland, hvars grafhög viſas ännu vid Vånga i berörde Landſkap. Ingiald upbrände ſig ſjelf på Ränninge, en gård på Fogdön, bredevid Strengnäs. Hans ſon Olof Trätälja drog ſig til Värmeland, och hans ſonefons ſonefons ſon Harald Hårfager blef år 854 Konung i Norrige, der Ynglinga Ätten regerade til 1319.

Andra Capitlet om Ivarſka Ätten til år 1053, fyrahundrade femtio tre år.

Stiftare til denna Konungaſlägt på Svenſka Thronen var Ivar Vidfamne af Sköldunga Ätten, hvars far Haldan och farfar Gudröd bägge blifvit mördade, genom Ingialds och hans dotter Åſas anläggningar. Hans hiſtoria grundar ſig på Sagobrottet om Bråvalla ſlag. Han var en ärelyſten och bedräglig Förſte, ſom be-

tjente ſig af ſin dotter Auda Djupaugda til ſina politiſka affigter. Han öfvertalte förſt K. Helge på Seland, at fria til henne, och nödgade henne at ge honom korgen. Derpå tvingade han henne, at taga Helges bror, Rörik. Affigten var, at ſtifta oenighet emellan bröderna. Han angaf ſjelf hos Rörik, at Helge hade olofligt umgänge med hans Gemål, hvarföre Rörik ſlog ihjäl brodren vid en ringränning. Derpå infann Ivar ſig på Seland, för at hämna Helges död, och underlade ſig hela landet. Auda måſte ſjelf fly för ſin far til K. Radbard i Holmgården, eller det land, ſom nu kallas Stora Nougorod i Ryſsland. Med honom blef hon gift och hade en ſon Randver. Ivar underkufvade äfven Northumberland, och ifrån hans tid började de Nordiſke folkſlagen, ſom förut med ſina ſtröfverier hållit ſig innom Öreſund, at äfven anfalla de vid Norra Ocean och i Medelhafvet belägna länder. Ändteligen omkom Ivar i en härfärd emot ſin måg Radbard.

Harald Hildetan, Röriks ſon, efterträdde Morfadren i Sverige, Danmark och England. När hans halfbroders Randvers ſon, Sigurd Ring, kom til ålder, tog han honom til Medregent; men dermed åtnöjdes icke Sigurd. Bråvalla ſlag vid Bräviken i Öſtergöthland afgjorde deras

tviſt.

tviſt. Vara å, ſom nämnes i Sagobrottet om detta ſlag, flyter genom Öſtra Husby Socken i Bråviken. Icke långt derifrån på en hög backe ſynas ganſka många Ättegrifter, ſtenſatte i ring, med gropar midt uti, hvilka anſes för lämningar efter ſlaget. Haralds bär var ifrån Neder-Sachſen, Danmark och Skåne. Sigurds ifrån Sverige. Harald blef fäld på ſin ſtridsvagn af ſin egen Fält-Öfverſte. Han tros hafva låtit riſta den bekanta Runamo i Blekingen, til ſin faders åminnelſe, ſom dock nu är oläslig. Sigurd, ſom hos Saxo kallas Håkan, blef nu enſam Konung öfver Sverige, och Danmark vid år 730. Han gjorde et krigståg til Northumberland, ſom undandragit ſig deſs välde, och et annat åt Kyrialand eller Curland. Haralds ſon, Eiſten Beli, regerade under honom ſåſom Skattkonung i Upland, och efter hans död en tid enſam öfver Sverige. Brage den gamle var hans Skald. I Sigurds tåg emot Gjukungarna i Tyſkland utmärkte ſig Sigurd Sven eller Foſnisbane på deras ſida i ſlaget vid ſtrömmen Jarnemoda i Holſtein. Sigurd Rings ſon, Ragnar Lodbrok, fick detta tilnamn, för det han, klädd i ludna kläder, dräpte en orm, ſom låg omkring Prinſeſſan Thora Borgarhjorts boning, ſom var dotter til K. Herröd i Väſtergöthland. Han tog henne til Gemål och hade med

henne flera ſöner, ſom ihjälſlogos af Eiſten Beli. Ragnar gifte ſig vidare med Aslög, ſom han lärde känna uti et torp vid Spangarhed i Norrige, under namn af Kraka, men ſom befanns vara dotter af Sigurd Sven och Brynilda, af Budlingiſka Konungahuſet i Neder-Sachſen, om hvilket Volſunga Sagan handlar. Men då Ragnar vidare blef kär i Eiſten Belis dotter, Ingeborg, förekoms det af Aslög, och hennes ſöner ihjälſlogo Eiſten Beli. Ragnar hade biyiſtat några och femtio fältſlag och underkufvat en del af Norrige. Herröds och Boſes Saga hörer til hans tidehvarf. Han omkom på et tåg til England, der han på K. Ellas befallning blef kaſtad i en grop, full af ormar, och at lindra dödsplågorna, ſkall han hafva ſungit et Qväde om 29 verſer, med 10 rader i hvar vers, ſom kallas Biarkamal och Krakamal, och omtalar hans vidlyftiga krigsbedrifter *). Af det ſednare namnet anſes Aslög för deſs författare. Detta ſkall hafva ſkett omkring 793. En annan Lodbrok af Konungablod ifrån Danmark ihjälſlogs i England år 860, och omtalas, under namn af Lotebrocus, af Brontom och flera Engelſka författare. Björn Järnſida, Ragnars ſon, fick efter fadren Svea och Götha Riken. Han kallas hos utländſka Författare Bier ferreæ co-

*) Wormii Litt. Run.

coſtæ *) och tros af Lagerbring hafva varit den ſednare Lodbroks ſon. Han hade ſitt namn deraf, at han icke brukade förſvarsvapen. Han for vida omkring och härjade Södra Europas kuſter. Hans Svärfar och Gouverneur, Magiſter Haſting, kom icke tilbaka, utan blef Chriſten och förläntes med Chartres i Frankrike. Hans Bror, Sigurd Ormöga, blef Konung i Danmark. Hans hög ſynes på en ſtor Sandås på Munsö, vid Husby gård, och kallas af gemene man Björnbacken. Man har åtminſtone fyra Järnſidor, ſom omtalas hos utländſka Författare *). Eric 2 och Refil, Björn Järnſidas ſöner, voro Samregenter vid år 800. Sigurd Ormögas ſon, Hårdaknut I var då Konung i Danmark. Under Eric 3 Refilſon började Norrmännernas ſtröfverier år 813, och Hamburg anlades år 816 af Kejſ. Carl Magnus. Emund och Björn på Håga, Eric Refilſons ſöner, efterträdde fadren. Den ſednares hög viſas vid Upſala. Under honom tros Ansgarius hafva predikat Chriſtendomen i Sverige 829. Han har ſkrifvit Willehads lefverne, Rimbertus Ansgarii och Adaldagus Rimberti. Alla tre äro tryckte i Langebeks Scriptores, och den andra för ottonde gången. En Svenſk

*) Du Chesne Scriptores rerum Gallicarum.
**) Prof. Neikters Diſp. de anno emortuali Emundi.

Öfverſättning är gjord af Biſkop Nicolaus Hermanni i Linköping, ſom dog 1391; men han var icke ſtörre i Chronologien, än at han öfverſatt Ordo Prædicatorum med S. Dominici Orden, ſom icke inrättades förrän på tolfhundrade-talet. Ansgarius var Munk i Corbei Kloſter i Weſtphalen och blef Ärke-Biſkop i Brehmen.

Eric 4 Emundſon förenade åter Värmeland med Svenſka Kronan. Åke Bonde der i landet emottog på en gång honom i gamla och Norrſka Konungen Harald Hårfager i nya hus. Under en tviſt med Konungen, om han var hans man, blef han nerhuggen på ſtället. Konungen ſatte Rune Gautſke til Jarl öfver Wärmeland, eller hela landet emellan Götha älf och Svineſund. K. Harald anföll honom med krig och Rune ſtupade i en drabbning; men landet förblef icke deſsmindre under Svenſka Kronan. Eric Emundſon anſtälde äfven härfärder til Norrland, Finland, Karelen, Eſtland och Curland. Han tros hafva varit den ſamme med Eric Väderhatt, få kallad för det, at han altid gynnades af vind och väder. Til hans minne ſtår en hatt af järnbleck upſatt på et berg vid Kungshatt, en herregård på en Ö i Mälaren i Lofö Socken, icke långt ifrån Drottningholm. Thorgny den äldre var i hans tid Lagman i Upland. Ketil Jämte

från

från Sparabo i Norrige, bebygde Jämtland. Thore Helſing, hans ſoneſon, flyttade til Helſingland, och en Herjolf, flygtig ifrån Norrige, bebygde Herjedalen. K. Eric Emundſon dog år 885. I hans tid blef Gorm den gamle Konung i Danmark 849, Harald Hårfager underkufvade hela Norrige 874, Island uptäcktes af Norrmännerna 861, och Rörik, en Wareg eller Svenſk, ſatte ſig ned i Gardarike eller Ryſsland 862, och blef Stamfar för det Hus, ſom regerade der före det Romanowſka. Björn Ericſon, hans efterträdare, regerade i femtio år. Riket mådde väl under honom, enligt Thorgnys tal hos Sturleſon. Rolf af Fornjothers ätt ifrån Möre härad i Norrige, ſom Franſoſerne kalla Raoul, blef Hertig i Neuſtrien eller Normandie år 912. Eric 4 Segerſäll, Björns ſon, Konung i Sverige år 935. Hans Gemål var Sigrid Storråda, Skoglar Toſtes dötter. Han bibehöll Farfadrens eröfringar. Thorgny 2 var Lagman under honom. Jomsvikingarne under ſin höfdinge Palnatoke i Pommern, hade ingått et Foſterbrödralag, at icke ſky för döden. K. Harald Hårfager dog i Norrige 934. Hans ſoneſon Olof Tryggvaſon hade friat til Sigrid Storråda; men fått korgen, efter han ville, at hon ſkulle döpas, och, när hon nekade, kaſſat henne ſin handſke i ſynen. Hennes far Skoglar Toſte

var

var en rik Odalman i Väſtergylln och på ſin tid den ſtörſta Sjöröfvare i Norden. K. Gorm den gamle i Danmark dog år 939, den ſiſte hedniſke Konung i det landet, och ſom förenade deſs Landſkaper under et hufvud. Han hade friat til Grefve Harald Klacks dötter af Holſtein, Thora. Hon bad ſin far bygga et hytt hus, der Gorm ſkulle emottagas ſåſom gäſt, och noga påminna ſig, hvad han drömde de tre ſiſta nätterna. Af deſſa drömmar drog Thora den ſlutſats, at en ganſka ſtor hunger ſkulle komma öfver Danmark; hvarföre hon anlade Magaziner och fick för ſina anſtalter namn af Thora Danabot. Gorm var hundra år gammal, när han dog. Han hade med Thora två Söner, Knut Dana aſt och Harald Blåtand. Det förra tilnamnet betyder Danſkarnas kärlek. Han var äfven mäſt älſkad af ſin Morfader, ſom til honom afträdde ſitt Hertigdöme; men han blef ihjälſlagen af ſin yngre broder, ſom hade Modrens medhåll. Harald efterträdde fadren i Danmark, och blef omvänd til Chriſtendomen af Kejſ. Otto den Store, efter et underverk af Biſkop Poppo, ſom gick på glödgade plogbillar, at beviſa ſanningen. Efter Sven Aggefens berättelſe ſkall ſamme Kejſare hafva velat förföra Thora Danabot til otro emot ſin Gemål, och fått hennes löfte om villfarighet mot

tro

tre års eftergift af den ſkatt, Danmark borde erlägga til Kejſaren, hvilken ſkatt användes af henne til upförande af en mur emellan Sleswig och Holſtein, ſom är känd under namn af Danavirke.

År 954 ſkall det rygtbara Danaholms möte vara hållit, då gränſorne utſtakades emellan Sverige, Danmark och Norrige, af alla tre Rikens närvarande Konungar, då Sveriges Konung ſatt til häſt, Danmarks Konung höll i betſlet och Norriges i ſtegbygeln. Norrſka Froſtatings och Svenſka Väſtgötha Lagen beviſa Sveriges, och Danſka, Selands, och Skånelagen Danmarks företräde. Agapeti den Andras Bulla bekräftar de faſtſtälda råmärken och Upſala Konungs företräde. År 1351, när K. Valdemar Atterdag i Danmark ville öfvertala K. Magnus Smek i Sverige, at återlämna Skåne, Halland och Blekingen, ſom han hade löſt til ſig af Holſtenſka Grefvarna, hos hvilka de voro pantſatte, upviſte han för tre Svenſka Biſkopar, ſom voro ſamlade hos Ärkebiſkopen i Lund, Originalet af denna Agapeti Bulla och ville hafva deras vidimation, hvilken de vägrade. Derpå lät han vidimera henne af Sex Danſka Biſkopar och ſände deras vidimation til K. Magnus. Gränſen började ſig på Danaholmen, ſom var delad emellan de tre riken. Den ligger

två

två mil i väſter ifrån Götheborg ut i Skären, på Brännö ägor, kallas i alla Sjökort Dana lilla, af allmogen Liljan, och gränsſtenarne ſynas der ännu *). Efter Lagarna ſkulle äfven en del af Väſtergöthland vara ſkild ifrån Sverige, och efter Bullan Danmarks välde gå ända til Vänern och Vättern. Sverige kunde icke komma utur ſina ſkär med ſina ſkepp til ſjöſs; men Danſkar och Norrmän med ſina obehindradt til Sveriges hamnar.

År 983 ſtod det rygtbara ſlaget på Fyriſvall emellan Eric Segerſäll och hans brors Olofs ſon Styrbjörn, ſom hade 1200 ſkepp. Styrbjörn ville intaga ſin faders thron, af hvilken han anſåg Eric ſom inkräktare, men ſtupade i ſlaget. Eric Segerſäll utdref federmera K. Sven Otto, Harald Blåtands ſon och efterträdare år 989 ur Danmark. Han hade fått detta tilnamn efter Kejſar Otto, då han blifvit döpt, och kallades äfven Tjufſkägg af ſitt klufna ſkägg. Medregenter uphörde nu i Sverige, och Jarlar kommo i ſtället. De blefvo ſnart utmärkte af ſin magt och förbindelſe med Konungahuſet. För Drottning Gunilds våldſamhet i Norrige, rymde Olof Tryggvaſon och hans mor Aſtrid til en förmögen Odalman, Håkan gamle i Sverige. Håkan Jarl ifrån Norrige kom då til Eric Segerſäll, at begära hem

Aſtrid

*) Benzeliernas Brefväxling.

Aſtrid och Olof. Han fick af Konungen 100 man at taga dem med våld. Men hvarken de eller andre 200, ſom Konungen ſedermera lämnade, kunde förmå Håkan Gamle, at utlämna Aſtrid. K. Eric ſkilde ſig deremot vid ſin Gemål 984, och gifte ſig med Håkan Jarls dotter Auda. För ſamma Drottning Gunild rymde äfven Norrſke Prinſen Harald Gränſke til Sverige och fick beſkydd hos Skoglar Toſte. En annan Norrſk Jarl, Håkan Sigurdſon, härjade på Sverige. Hans infall hämnades af Ottar Jarl i Göthaland. Håkan Sigurdſons ſöner, Eric och Sven Jarlar, fingo likväl beſkydd i Sverige, när de fördrefvos utur Norrige af K. Olof Tryggvaſon. Den förre dog hos K. Knut den Store i England. Den ſednare blef gift med K. Olof Skötkonungs dotter Holmfrid och dog i härnad. Deras Syſter Bergliot var gift med den namnkunniga Einar Tambaſkielfver. Efter Ottar Jarl gjorde K. Eric Segerſäll ſin Svåger Ulf, Skoglar Toſtes ſon, til Jarl.

Eric Segerſäll dog 994. Sven Otto återtog då ſitt rike och blef gift med Sigrid Storråda. Olof Skötkonung, Erics ſon, blef Konung i Sverige. Hans ålder vet man icke, men han var född för 982. Olof Tryggvaſon, nu Envåldskonung i Norrige, hade fått ſmak för Chriſtna lära-

ran

ran i Conſtantinopel och låtit döpa ſig på Sorlingſka öarna. Han blef ſlagen på ſitt ſkepp Ormen den långa år 1000 vid ön Svolder, förmodeligen nu Wollin i Pommern, af K. Olof Skötkonung och Sven Otto, ſom delade hans rike med Eric Jarl Oller den helige. Eric och Sven Jarlar voro med i detta ſlag på Svenſka ſidan, och Eric Jarls ſkepp hette Järnbarden. Sven Jarl fick Svenſka andelen i förläning. Einar Tambaſkielfver var med K. Olof Tryggvaſon, och när hans båge ſköts ſönder och Konungen frågade hvad det var ſom braſt? ſvarade han: Norrige ur dina händer. Einar blef ſedan mördad af Harald Hårdråde. Olof den helige i Norrige var Soneſons ſon af Harald Hårfager och ſon af Norrſka Prinſen Harald Grönſke, ſå kallad efter han var uppfödd på Grönland. Han var född 995. Han ſeglade år 1008 opp i Mälaren och öfvervann der en Sjöröfvare Sote, af hvilken Sotholms härad i Södermanland ännu har ſitt namn. Vidare ſeglade han til Sigtuna; men då han ſkulle fara ut genom Norrſtröm, fann han utloppet tilſpärradt med järnkedjor, ſom voro dragne öfver til Riddarholmen, ſom deraf kallades Kedjeſkär. Man påſtår, at han då på en natt gräfvit det utloppet, ſom nu är vid Söderſluſs; men troligare är, at det ſkett vid Södertälge eller Fittia. Samma år

blef

blef Olof Skötkonung döpt vid Huſaby källa i Väſtergöthland af Jon Sigurd eller S. Sigfrid ifrån England, ſom varit K. Olof Trygvaſons Hofpredikant. Han bodde på Öſtrabo, nuvarande Biſkopsſäte vid Växiö, och blef mördad af Gunnar Gruſſa, en Småländſk Odalman, tillika med ſina Syſterſöner, Unaman, Vinaman och Sunaman. Engelſke Lärare och Engelſkt mynt inkommo härigenom i riket, och ſpråken voro då icke mera åtſkilde, än at de förre kunde förſtås af folket. Ännu i Olai Petri tid funnos många Engelſka handböcker i riket. Håkan och Ragvald voro Jarlar i Väſtergöthland. När den ſednare friade til K. Olof Tryggvaſons Syſter, Ingeborg, fick han henne med det vilkor, at låta döpa ſig, och derigenom kom Chriſtendomen in i det landſkapet. Emund var der Lagmán, och Torgny den tredje, i Upland.

Sven Otto, ſom var Konung både i Danmark och England, dog 1014, och Knut den Store efterträdde honom på bägge ſtällen. Hans Gemål het Emma. Året derefter dog Wladimir den ſtore i Ryſsland, ſom underkufvade ſina grannar och bekände ſig til Grekiſka religionen. Han delade åter landet emellan ſina Söner, af hvilka Jaroslaw var gift med K. Olof Skötkonungs dotter Ingerd. Hon

var begärd af K. Olof den helige i Norrige; men han fick icke fadrens bifall. Ragvald Jarl förde i ſtället til honom hennes halffyſter Aſtrid, och Ingerd tog Ragvald med ſig til Ryſsland, för at frälſa honom undan Olof Skötkonungs hämnd. Der blef han Jarl öfver Aldejuborg. Jaroslaw reſiderade i Kiow, byggde Dorpt och gaf Nougorod ſtora privilegier. Prinſeſſan Ingegerd dog 1048 *). Kriget emellan Konungarna i Sverige och Norrige ſlöts igenom friden i Kunghäll., 1022, och Olof Skötkonung dog 1024. Hans yngre ſon Anund Jacob var redan tagen til Konung medan fadren lefde, då han blott var tio år gammal, i uproret mot Olof Skötkonung under Emund Lagmans anförande på Ulleråker vid Upſala. Olofs tre Rådsherrar, Arvid, Thorvid och Freivid gjorde likväl en vändning i detta uppror, derigenom, at de väckte frågan om Uplänningarnas rätt vid Konungavalet emot Väſtgötharna.

Efter K. Anunds död, ſom Botin beviſar hafva tildragit ſig år 1036, ſteg hans äldre halfbroder Emund Gamle, ſom var född af en trälinna, opp på Svenſka thronen. Han kallades äfven, oviſst af hvad orſak, men ſäkert icke til ſin heder, Emund Slemme. Under hans regering blef

*) Neſtors Annaler i Millers Saml. T. I.

blefvo Stamfäderne för tvenne Svenſka Åtter kände, ſom ſedan bibehållit ſig i långliga tider. Folke Filbyter för Folkunga Åtten, hvarom mera framdeles, och Sigtrug i Nerike, hos hvilken Olof den Helige gäſtade på ſitt tåg til Norrige, för Åtten Natt och Dag. Ivarſka Åttens regering i Danmark och Danſka Konungarnas välde i England uphörde med Hårdaknut 2, ſom dog 1042, och efter en öfverenskommelſe, för hvilken 12 förnäme Herrar eller Ariſtocrater i Danmark och Norrige voro löftesmän, efterträdde Norrſke Konungen Magnus Olofſon på Danſka thronen, biträdd af K. Emund i Sverige. Men denna förening emellan bägge riken uphörde vid Magni Olofſons död 1047. Harald Hårdråde, K. Olof den heliges halfbroder, efterträdde honom i Norrige, och Svenſka Jarlen Ulfs ſon, Sven Ulfſon eller Eſtridſon, (ſå kallad efter Modren, K. Knut den ſtores ſyſter) i Danmark. Han var den förſte Danſke Konung, ſom blifvit kröntt, och hade utom döttrar, 13 oägta ſöner, af hvilka 5 hvar efter annan blefvo Konungar i Danmark. K. Emund Gammal dog 1053, och med honom utſlocknade Ivarſka Åtten i Sverige.

Med Ivarſka Åtten kan man anſe Hedniſka perioden utaf Svenſka Hiſto-

rien ſlutad, ſedan den varat uti en tid af 1200 år. Religionen och folkets beſkaffenhet har man redan haft tilfälle at omröra. Landets inbyggare delades uti Fria, (Ingenui), ſom kallades Frälsmän, Folkfräls, Fräls och Fridhätta, Thjägn, Frälsborne, Ättade, Ättborne, Fullkynnade. För at födas ſådan, var det nog, at endaſt den ene af föräldrarna var fri. Af deſſa fria voro Allodiorum poſſeſſores, Odalbönder, Män för Sik, de ſom deltogo i allmänna ärender. Libertini, frigifne trälar, kallades Fälsgifne och Frälsingi. Trälar, (Servi), Ofrälſe, Ofrälſt folk, Annödugt Hjon, trälar och Hemuhjon, Husman, Huskall om mankön, Ambat, Ambot och Ambut om qvinnor, hvaraf vi ännu hafva ordet Ämbete. At Konungarnas högſte Ämbetsmän denna tiden voro Trälar, vittnar Sturleſon, ſom kallar Einars Träl Tunni för hans råd och Skattmäſtare. Äfven lagen, ſom ſtadgar, at för Konungsmadurs dråp pligtades med 40 mark, ſom var Fräls mans värde. Af deſſa hade ſednare tiders Adel ſitt uphof. Servi adſcripti glebæ, ſom finnas i Liffland, Danmark, Tyſkland och andra länder omkring Öſterſjön, hafva aldrig funnits i Sverige. Som ägtenſkap förſt införde genom Chriſtendomen i Norden, gjordes förut föga ſkillnad på ägta eller Adulkonu och oägta barn. För dråp fingo den mör-

mördades arfvingar antingen hämnas, *hemſöknar*, eller taga böter; men blott för half marks ſtöld hängdes man i galge, och qvinna gräfdes i jord. De ſtora ſkogarne Kålmården och Tiveden ſkilde riket i Nordanſkog och Sunnanſkog. Vid Konungaval ägde Lagman af de ſå kallade Folkländerna förſta röſten. Likaſom de Romare kallade pecunia, af pecu, ſå hette penningar i gamla Svenſka Språket *Fâ*, emedan deras ſtörſta förmögenhet beſtod i boſkap. Dernäſt kommo pilar och koger, på gamla Svenſka Språket *Arf*. De bibehöllos innom Slägten, med uteſlutande af Qvinnokönet, ſom i ſtället fick Morgongåfva, Hindradagsjäf, hvilken i gamla Burgundiſka och Longobardiſka Lagarna har ſamma namn. Med den dödas vapen *vigarf* ärfdes hans tviſter, *Frândvigi*, ſom ſtundom utfördes med mordbrand, *Kaxnavargur*. De gamla Landſkaps-Lagarne, redan ſamlade under Hedniſka perioden, voro Uplands, Väſtgötha, Öſtgötha, Veſtmanna, Södermanna, Helſinge, Dala, Skåne och Gothlands Lagarna ſamt Björkörätten. De äro väl efter Chriſtendomen och ſedan de författades i ſkrift, ökade med ſednare tiders tilſatſer; men bibehålla dock mycket från ſitt urſprung under hedniſka tiden. Gränſen emellan Sverige och Norrige var, ſom ſagt är, på Danaholmen, längſt upföre Götha älf til Vä-

nern, derifrån til Eda ſkog och ſå öfver Köln til Finmarken, dock ſå, at Värmland och Dals land hörde under Sverige. Viken eller Bohuslän kom förſt 1645 under Svenſka Kronan. Roſlagen hette Sialandi. Raſt til lands, och Ukaſjö eller Vekaſjö til ſjöfs, utmärkte en mil. Til Helſingland räknades Geſtrikland, Medelpad och Ångermanland. Från Geſtrikland ſkildes det genom ſkogen Eyskerjamörk, ſedan Ödmord, och nu Tönbroheden kallad. Upland, delt i Tiunda, Attunda och Fjerdhundraland, kallades Folkländerne, förmodeligen af Fylke, en i rotar och leder indelad krigshär. Ledungslama är väl den äldſta ſkatt, Hiſtorien omtalar. Hvart hundari ſkulle utgöra 4 ſkepp uti Ledung. Veitslo kallades åter Konungarnas underhåll, då de reſte genom landet. Svärd eller Yxa, Järnhatt, Sköld, Brynja och Båge med tre tolfter pilar voro de vanliga vapen. De ſtörſta ſkeppen buro öfver 200 män. Stenar ſlungades, och ſjudande tjära och beck utöſtes vid Fäſtningars förſvar. Hök eller falkjagt brukades mycket af de förnämare. Salohus voro på vägarna upbygde för reſande. Smeder kallades gemenligen Dvärgar, och Svärd hade ſina viſſa namn, ſåſom Tirfing, Risanöt, m. m. De äldſte Städer äro Sigtuna, Björkö, Skara, Visby, Lödeſe, Calmar, Tälje och Kongälf.

När

När Lapparne ännu i dag bo i tält och Finnarne uti pörten, finner man hos våra förfäder tidiga ſpår til hus. Röken gick likväl ut genom et hål på taket, och i ſtället för fönſter gaf en glugg ljus i rummet. Man lyſte ſig i mörkret med ſtickor eller pärtor. Mjöd och öl var deras förnämſta dryck. Schack och tärning omtalas bland deras nöjen, och, ſäger Tacitus, ſedan de tappat alt hvad de hade, ſpelte de ſluteligen om friheten. Gåfvor vid trolofning kallades fäſtarfä, och bröllop hette brudköp. Vid ledsnad vid lifvet kaſtade de ſig utföre branta bergshällar, ſom kallades ätteſlupor. Flere ſådane viſas ännu i dag. Med gåtor pröfvade de hvarsannars ſkarpſinnighet. Fabeln om Drottning Diſa har gifvit anledning til Diſtingen. De drucko utur horn, viſſa ſkålar, par om par, ſom kallades at dricka tvåmänning.

Andra Tidhvarfvet. Catholſka Perioden. Cap. I. Om Stenkilſka Ätten ifrån 1053 *til* 1134. *Octatio et år.*

Stenkil, ſom omkring 1053 blef Konung i Sverige, var ſon til Ragvald Jarl, ſom var Olof Skötkonungs Syſkonebarn af Sigrid Storrådas bror, Ulf Jarl. Hans mor, Aſtrid Malfrids dotter ifrån Halogaland i Norrige, hade äfven i ſednare giftet ägt K. Emund Gammal, ſom ſåledes var K. Stenkils Styffader. Han är den förſte Konung i Sverige, ſom tros vara vald vid Mora Stenar, eller, ſom de altid kallas i gamla handlingar, Mora Sten. De omtalas ännu 1434 ſåſom en enda Sten, en mil ifrån Upſala på et ſtort fält i granſkapet med Danmarks Kyrka, på hvilken Konungarne ſtrax efter deras val plägade uphöjas, och låg då K. Erics af Pommern Valſten på denna ſtora Stenen *). I K. Carl 9:s tid voro deſſa Stenar ſem. En hade en Konungs bild med ſköld, äpplet i högra och ſpiran i vänſtra handen. På den andra var en krona på en ſtympad ſköld. Den tredje var den anförde K. Erics af Pommern med årtalet 1396. Den fjerde K. Carl Knutſons med årtalet 1448. Den femte en runſten, ditflyttad från något

*) Hadorf vid Rimkr. p. 75.

got annat ſtälle *). Af deſſa igenkännes nu blott den ſtympade ibland dem, ſom finnas i Långhundra Härad och Lagga Socken, på en Kungsäng nedanföre en lång ås, bredevid landsvägen och Mora by, fordom omgifne med en gärdesgård, nu betäckte af et litet Stenhus. En annan med et kors i en ſköld och fyra Marmorſtenar utan bild och påſkrift utgöra hela detta minnesmärke. Efter Sjöſlaget vid Niſſa å vid Halmſtad i Halland d. 9 Aug. 1062 emellan 150 Norrſka ſkepp under K. Harald och 300 Danſka under K. Sven Ulfſon, ſom vanns af den förra, tog Norrſke Jarlen Håkan Ivarſon den yngre, dotters Soneſon til den äldre Håkan Jarl, ſedan han frälſt lifvet på K. Sven Ulfſon, ſin tilflygt til Stenkil. Detta förorſakade krig med Norrige 1065, då Harald Hårdråde ſeglade oppföre Götha älf til Vänern och höll et fältſlag i Väſtergöthland med Thorvid Lagman och Håkan Jarl. Året derefter dog K. Stenkil, och efterträddes af Håkan Röde ifrån Väſtergöthland, född i Lefvene Socken i Viſt Härad, der han ock är begrafven. Han var tretton år Konung i Sverige och dog ſåledes 1079, ſamtidig med K. Knut den helige i Danmark. Genom ſin dotter påſtås han vara Stamfar för Båta Ätten.

E 5 Sten-

*) Ihres Upſal. Illuſtr. p. 109.

Stenkils ſon Inge efterträdde Håkan, och tog ſin broder Halſtan til Medregent. Påfven Gregorius den ſjunde, ſom kan anſes ſåſom Stiftare til Påfveväldet i allmänhet, ſkref til Konungarna i Sverige 1080, at någon förſtåndig man måtte ſkickas til Rom *), och 1081 om vördnad för Präſterſkapet och tiondens införande **). Uti riket var nu en med hedendomen blandad Chriſtendom. Den ſednare befordrades af S. Eſkil och S. Botvid i Södermanland, hvilkas minne ännu finns i Eſkilstuna och i Botkyrka; af S. David i Veſtmanland, ſom bodde på Dåfön i Munktorp Socken, och af S. Stephan i Helſingland, ſom blef ihjälſlagen på Tönnebroheden och begrafven i Norrala. Konungens Svåger Blotſven var deremot hufvudman för hedningarna. Efter et uppror, regerade han i tre år i Sverige, och anſes genom ſin ſon Kol ſåſom Stamfar för Sverkerſka, och genom dottren Cecilia, för Ericſka Ätten. Biſkopar i Lund och i Skara tros vara de älſte i Svenſka Kyrkan. Dom-Capitlet och Scholan i Lund omtalas 1085. K. Knut den helige i Danmark mördades i Odenſe 1086, uti en upresning, för hvilken Asbjörn Jarl på Öland var hufvudman. Til hans minne uprättades Knutsgillet i Malmö, och af ſådana

*) Joh. Magni Hiſt. Metropol.
**) Baronii Annales.

dana Gillen hade Borgareſtåndet ſin förſta upkomſt. Hans doſter Ingrid var gift med Folke den Tjocke i Sverige, Folkungarnas Stamfader. Magnus Barfot, ſom efterträdt ſin Far K. Olof Kyrre i Norrige, ville år 1100 göra Götha älf och Vänern til gräns emellan Sverige och Norrige, och derigenom taga bort Väſtgötha- och Värmelands Dal. Detta land, af 10 mils längd, och mer än 5 mils bredd, kallades äfven Markbygden, och fördelades uti Sundal och Nordal. Han hade til den ändan anlagt en ſkans på Qvaldingsö i Vänern, förmodeligen nu Kållandsö, midt emot Kinnakulle. Denna ſkanſen intog K. Inge Stenkilſon, och et betydande fältſlag hölls året efter i Fuxerna Socken i Flundre Härad, ſom K. Magnus förlorade. Et fridsmöte hölls i Kongälf emellan alla tre Nordens Konungar, af hvilka K. Inge til utſeendet var den anſenligaſte. Under Eric Ejegods bemedling blef Inges dotter Margareta Fridkulla förmäld med K. Magnus. De Svenſke började deltaga i korsfärderna, och K. Inges Gemål, Ragnild, gjorde en pelegrimsfärd til Chriſti graf. Hon ligger begrafven i Söder Tälge. K. Magnus Barfot blef ſlagen på Irland år 1103, och hans Enka Margareta Fridkulla, fick i andra giftet K. Nils Svenſon i Danmark. Eiſten, hans oägta ſon och efterträdare, drog Jämtland

ifrån

ifrån Sverige år 1109, ſom blef borta 540 år.

K. Inge Stenkilſon blef ſannolikt död 1112. Hans grafſten finnes i Vreta Kloſterkyrka. Philip och Inge, hans brors Halſtans ſöner, blefvo Samkonungar i Sverige; men den förre dog barnlös 1118. Chriſtendomen eller Hierarchien gjorde, under hans regering, ſtora framſteg hos våra grannar. Ärkebiſkop Eſkil i Lund blef den förſte Primat öfver Sverige, 1150. Kraftskyrkan der invigdes och Kloſter anlades 1123. Präſterne ſkildes vid ſina huſtrur i Danmark, och tionden införde ſ i Norrige. Reſor anſtäldes til Cöln, Paris och Bologna, för at ſtudera. Sigurd Jorſalafarare, ſom efterträdt ſin bror Eiſten i Norrige, gjorde om ſommaren 1124 et infall i Småland til Chriſtendomens utbredande, ſom kallas Calmare leding. K. Inge Halſtanſon dog af förgift i Vreta år 1130, der hans grafſten ännu upviſes. Danſke Prinſen Magnus Nilsſon, ſon af K. Nils Svenſon och Magareta Fridkulla, blef efter honom Väſtgötharnas Konung, och Ragvald Knaphöfde, Olof Näskonungs ſon, hvilken Upſvearne utvalt, blef ihjälſlagen vid Karleby. K. Magnus mördade 1131 ſitt Syſkonbarn, Hertig Knut Laward af Slesvig, K. Eric Ejegods ſon och Obotriteras Konung i Mek-

Meklenburg; men ſlupade ſjelf, jemte Danſka Prinſen Henric Skatelär, i ſlaget vid Fotevik eller nuvarande byn Hammar, icke långt ifrån Malmö i Skåne, Pingſtdagen d. 4 Jun. 1134, i hvilket ſlag fyra Biſkopar och 60 Präſter voro närvarande. Biſkop Henric i Sigtuna fick der ſitt banefår *). Blotſvens ſonefon, Sverker Kolſon, äfven Sverker Gamle kallad, kom då opp på Svenſka thronen.

Täflan emellan Hedendomen och Chriſtendomen i Sverige varade 150 år, innan den ſednare tog öfverhanden. De förſte Chriſtne Lärare, ſom inkommo, blefvo martyrer; men deras efterträdare ſynas tidigt hafva blandat ſig i främmande göromål, hvarpå det anförda ſlaget tjenar til bevis. Våra äldſta kyrkors upbyggande hörer til detta tidehvarf. De upförde helt ſmå, af gråſten och tätt intil hvarandra. I Väſtergöthland, ſom denna tiden äfven inbegrep Värmeland och Dal, voro 1100 ſtycken. Biſkopar ſkulle vara Bondeſöner och tilſättas af Konungen, Präſterna och Folket. Träldomen uphäfdes efterhand. Härnader uphörde och Odalmännerne fäſtades vid jordbruket. Qvinnokönet fick menniſko-rättigheter, och genom vigſel blef ſkilnad på ägta och

*) Knytlinga Sagan, utgifven af Gram i Köpenhamn, incomplett til Sid. 230.

och oägta barn. Omvändelsen beſtod likväl blott uti, at låta döpa ſig, och tro på hvita Chriſt, ſom Isländſka Sagorne tala. Underverk troddes, bland hvilka Olof den heliges i Norrige och Eric den heliges i Sverige voro utmärkte. Vidſkepelſe intog våldſamhetens rum. Sederne blefvo vekligare, men mildare. Läran om Skärseld, Aflat och Tionde var ännu icke inkommen i Svenſka Förſamlingen.

Cap. 2. *Om Sverkerſka och Ericſka Åtterna, ifrån* 1134 *til* 1250. *Ethundrade Sexton år.*

K. Sverkers fader, Kol eller Eric Årſäll, på Latin Cornuba kallad, lefde i Öſtergöthland, der han dog 1137 och ligger begrafven i Kaga Kyrka bredevid Linköping. Året förut eller 1136 hade K. Harald Gylles ſon i Norrige, Prins Olof, tagit ſin tilflygt til K. Sverker, ſedan fadren blifvit mördad. Väſtgötha Jarlen Carl Sunaſon gjorde 1138 et infall i Norrige, och Prins Olof krigade ifrån Sverige på Danſka Konungen Eric Lam; men blef öfvervunnen 1143. Andeliga väldet började nu ſtadga ſig i Sverige. En Sivard befinnes hafva varit Biſkop i Upſa-

la

år 1141, Giſlo i Linköping och Ödgrim i Skara 1145, på hvilket år äfven Domkyrkorne i Skara och Lund hafva blifvit invigde. Nu anlades ockſå de förſta Kloſter. De voro af den genom S. Bernhard reformerade Benedictiner Orden, ſom efter honom bar namn af Bernhardiner, äfven Ciſtercienſer af Kloſtret Ciſteaux i Frankrike. Alvaſtra Kloſter i Öſtergöthland berättas hafva blifvit anlagdt 1144 af K. Sverkers Gemåls Alfhilds arf och egit. Det ligger på et angenämt ſtälle i Tollſta Socken vid Åmberg och Sjön Vättern, två mil ifrån Vadſtena. Murarne ſtå ännu qvar af Kloſterkyrkan, ſom varit bygd af huggen tälgſten, med några hvalf; men de fleſte äro kullfallne och betäcka Konungarnas grifter af Sverkerſka familien, hvilke här valt ſina lägerſtällen, tillika med den namnkunniga Birger Jarl Broſa. De minnesſkrifter, ſom ännu voro i behåll i Meſſenii tid, finnas i hans Tumbæ. Nu för tiden är Alvaſtra Öfverſte-Lieutenants boſtälle vid Öſtgötha Infanterie eller Lif-Grenadiererna. 1147 anlades Nydala Kloſter i Småland af ſamma Orden. Detta har fordom varit ſå märkvärdigt, at öfver 450 pärmebref, ſom röra deſs angelägenheter, förvaras i K:gl. Bibliotheket i Stockholm. Nu finnas der ſå godt ſom inga ruiner. Kyrkan, af ſamma namn, är annex under Vrigſta Paſtorat, och Nyda-

dala Säteri tilhörer Stedtiſka familien. År 1150 anlades Varnhem i Väſtergöthland under det med ſkog beväxta berget Billingen. Konungarna af Ericſka Ätten ligga der begrafne, tillika med Birger Jarl den yngre; men påſkrifterne på deras grafvärdar, ehuru uthuggne med munkbokſtäfver, äro icke äldre än 1670, då den gamla Kloſterkyrkan med mycken koſtnad reparerades af Riks-Canzleren Magnus Gabriel De la Gardie. Förnämſta grunden til andeliga väldet lades likväl af Cardinalen Nicolaus Albanenſis, ſom var föd i England och hette Breakspeare och ifrån tiggare och dräng hade bragt ſig opp til denna värdighet. Han beſökte förſt Norrige, och om hans förrättningar der i riket har man underrättelſe af Sturleſon. Han inrättade der Ärkebiſkopsſtolen i Nidaros eller Trondhem, och både der och i Sverige, dit han kom 1152, förböd han vapens bärande af Almogen, utom de tolf, ſom följde Konungen och kallades hans Fylgdarmän, ſamt ſedan fingo namn af Väpnare och utgjorde en del af Sveriges Adel. På et möte i Linköping ålade han hvart Matlag en pennings afgift til Påfven i Rom, ſom kom under namn af S. Pehrs penning (Denarius S. Petri), hvaremot Svenſka folket fick tre års ſyndaförlåtelſe eller Aflat för en pelegrimsfärd til detta heliga ſtälle. Lekmän, ſom för-

förolämpade Präſter, hotades med bannlysning, och om alt detta har man underrättelſe af Påfven Anaſtaſii den fjerdes Bulla och bekräftelſe af den 29 Nov. 1153. Cardinalen blef ſedermera Påfve, under namn af Adrian 4, och var den ſamme, ſom tvingade Kejſar Fredric Barbaroſſa, at hålla i ſtegbygeln, när han ſteg til häſt.

En ofred inträffade med Danmark, ſom förorſakades af K. Sverkers ſon, Prins Johan. Han hade blifvit kär i Danſka Landshöfdingens Fru och ſyſter i Halland, röfvade dem derifrån och låg hos dem hvarannan natt. K. Sven Grathe föll in i Småland, at hämnas detta öfvervåld; men blef efter Saxos berättelſe, utdrifven af qvinfolken i Värends härad, ſom ännu bibehålla det til minne af ſin tapperhet, at Syſtrar ärfva lika med bröder och hade äfven rättighet, at bruka trummor vid ſina bröllop, til des Kyrkolagen utkom i K. Carl II:s tid. K. Sverker mördades om Julottan den 24 Dec. 1155 af ſin Stallmäſtare, ſom förteckningen vid Väſtgötha Lagen kallar Häſta-Sven och Regiſtrum Upſalienſe, Garcifer. Det ſkedde vid Alebäck eller Ålbäck, ſom är et athyſt hemman under Alvaſtra boſtälle. Han blef begrafven i Alvaſtra.

K. Eric den Helige tilträdde regeringen öfver Svea och Götha riken 1156.

Huruvida han förut innehaft Konungamagten i Sverige, är svårt at säga. Man har någon anledning dertil deraf, at Israël Erlandi, som skrifvit hans lefverne, och Legenderne berätta, at han blifvit mördad på tionde året af sin regering, och som detta ofelbart skedde 1160, har han blifvit Konung 1150. Man vet äfven, at K. Sverker de sista åren af sin regering uppehöll sig i Götha rike. Under Eric den Helige omtalas Ericsgata första gången, och man har derföre trott, at denna cerimonie utaf honom fått namn. Det härledes dock lika lätt af gamla Göthiskan, der Ä betyder all. Efter Konungabalken i Uplands, Södermanlands och Västgötha Lagarna följde Upländingarne Konungen til Strengnäs, sedan de gjort honom deras trohets-ed. Der emottogo Sörmländingarne honom, med gisslan och säkerhet, och ledsagade honom til Svintuna, nu för tiden Löfings härad i Östergöthland. Der mötte Östgötharne och voro följagtige til Holveden, en stor skog, hvaraf en del hörer til Östergöthland, den andra til Småland. Smålänningarne infunno sig der och följde til Junabäck, en å bredvid Jönköping. Der vidtogo Västgötharne och följde til Ramundaboda, belägit icke långt ifrån Hofva, hvarifrån Nerikesboerne ledsagade til Uphögabro, öfver Uphöga ström, som går til Arboga

ifrån

ifrån Sjön Väringen. Veſtmanlänningarne följde derifrån til Öſtensbro, förmodeligen vid Nyqvarn, och derifrån Uplänningarne åter til Upſala.

Antingen K. Eric blef föranlåten af Finnarnas ſtröfverier, eller af nit för Chriſtendomen, eller af bägge delarne, at anſtälla en korsfärd til Finland, kan vara likgiltigt. Han ſtyrktes dertil och åtföljdes på tåget af Biſkop Henric från Upſala. Man menar, at han underkufvat och fatt en Colonie i Nyland, emedan der talas Svenſka, och at detta Nybygge beſtått af Helſingar, emedan Helſinge Socken, Helſingemalm och Helſingfors der ännu förekomma, och i gamla Finſka Kyrko-författningar af 1331, 1345 och 1349, göres ſkilnad emellan Jus Fennonicum och Helſingonicum. Randamäki Kyrka byggdes, ſom blef Finlands förſta Biſkopsſäte och S. Henric ſtannade qvar; men blef ſedan ihjälſlagen af en Finſk Adelsman Lalli på iſen i Kjulo träſk. Hans afhuggna tumme föres ännu i Åbo Dom-Capitels Sigill. Danſke Prinſen Magnus Henricſon, ſom blifvit miſstänkt för delagtighet i K. Sverkers mord, lämnade icke heller K. Eric i rolig beſittning af ſin krona. Han var ſon af Henric Skatelär, ſom ſtupade i ſlaget vid Fotevik och ſåledes K. Inge Stenkilſons Sonadotters ſon. Han inſtälde ſig vid Öſtraaros eller

det nuvärande Upſala, der K. Eric begick Gudstjenſten i helga Trefaldighets eller Bondkyrkan på Herrans berg d. 18 Maj 1160, och öfverföll honom, när han kom ur Kyrkan på Riddaretorget, der han blef fårad och halshuggen på det ſtället, der S. Erics Capell ſedermera inrättades. S. Erics Källa digtades hafva uprunnit af hans blod. Hans kropp jordades i Gamla Upſala Kyrka, der hans grafſten ännu ſynes. Han lärer dock icke blifvit canoniſerad, utan blott beatificerad. Hans fäſt infördes i Catholſka Kyrkan 1264 och firades til och med i Cöln. Hans ben flyttades 1273 til nya Upſala, och til åminnelſe deraf firades en ſärſkild fäſt d. 4 Julii. De buros årligen d. 18 Maji kring alla åkrar vid Upſala. Nu förvaras de i et Silfverſkrin i Domkyrkan, ſkänkt af K. Johan 3. Hans bild inſattes i Riks-Sigillet och är ännu Stockholms Stads vapen. Hans baner läntes i fält emot Rikets fiender. Hans lefverne och underverk finnas beſkrifne af en Dominicaner-Munk i Sigtuna, Iſraël Erlandi, omkring 1314. Hans Lag, ſom åberopas i våra gamla Lagböcker, lärer egentligen hafva varit något förordnande om huſtruns giftorätt i boet.

Magnus Henrieſon fick icke länge njuta frukten af ſin illgärning. Han blef året efter, eller 1161 öfverfallen på det ſtäl-

ſtället, der Danmarks Kyrka ſedermera blifvit byggd, af Helſingarna och Carl Sverkerſon, och ſtupade der. Krönikorne ſäga annars, at det ſkett vid Örebro. Carl, den förſte af detta namn bland Sveriges Konungar, kom derigenom i beſittning af Svenſka kronan; men fick ſnart dela ſin magt med det andeliga väldet, ſom han på et oförſigtigt ſätt befordrade. Förſt anlades i hans tid Saba eller Säby Kloſter i Julita i Södermanland på en behaglig ort, emellan Sjöarna Öjarn och Hielmaren, af hvars ruiner nu intet är öfrigt. Sedan Vreta Nunnekloſter i Öſtergöthland vid Sjön Roxen, hvaraf åtſkillige lämningar ännu finnas och Kyrkan är i behåll, med några graffſtenar, hvilkas påſkrifter dock äro ifrån K. Joh. 3. Men förnämſta ſtyrkan för Andeliga väldet blef Ärkebiſkopsſtolen i Upſala, ſom inrättades 1163 eller 1164. Påfven Alexander 3 ſatt nu på Romerſka Stolen. Redan 1161 hade han genom en Bulla påbudit Tionden och Teſtamenten til Kyrkan af en broderlott i boet, ſamt inſatt en Kol til Stenars efterträdare i Linköpings Biſkopsämbete, hvilken blifvit utvald af Präſterſkapet och folket, med Konungens och Hertigens eller Jarlens ſamtycke. Året derpå, i början af April, blef Alexander fördrifven af Kejſar Fredric Barbaroſſa til Frankrike, der han reſiderade i

Sens i Champagne. Här utfärdade han 1163 d. 5 Aug. ſin fullmagt för Munken Stephan ifrån Alvaſtra, at vara Ärkebiſkop i Upſala och at hafva Biſkoparne i Skara, Linköping, Strengnäs och Väſterås til Lyd-Biſkopar. Han blef invigd i Påfvens närvaro af Ärkebiſkop Eſkil i Lund, ſom ſkulle vara Svenſka Kyrkans Primat. I Fullmagten ſäges denna befordran hafva ſkett på Konungens och Ulf Jarls begäran. Efter återkomſten til Italien 1165 utfärdade ſamme Påfve flera Bullor til Sverige, hvaruti envig och vattuprofvet förböds; vigſel infördes ſåſom nödig, at förekomma ägtenſkap i förbudna leder, hvilka nu utſträcktes ända til ſjunde ſkyldſkaps graden; Nerike lades under Strengnäs Stift; Korståg yrkades emot Eſtländare och Finnar, lydnad emot Präſter och Prelater, ſom icke fingo dragas under verldſliga domſtolar, Pelegrimsfärder emot tre års aflat, m. m. S. Helena från Sköfde blef Helgon, och icke deſto mindre ihjälſlogs K. Carl Sverkerſon på Vſingsö d. 12 Apr. 1167 af ſin efterträdare, Knut Ericſon, ſom i tre år uppehållit ſig i Norrige. Hans ſon Sverker, ſedermera den Unge kallad, blef buren i kiltu, kålt, til Danmark, och ömkelig var hans färd.

I denna Konungs tid började Folkunga-Ätten blifva namnkunnig genom Bir-

Birger Jarl Brosa eller den Äldre. Vår kunskap om denna Ätts ursprung stöder sig på en anteckning i Riks-Archivo *), der Stamfadren Folke den Äldre, med tilnamnet Filbyter, kallas Paganus, och säges hafva lefvat omkring 1040. Man har mycket gissat om anledningen til detta namn. De, som anse slägten för utländsk, hafva hållit honom för den samma med Hertig Foulques af Anjou, hvilken förskött sin Gemål Bertranda, sedan gift med Franska Konungen Philip; men af Franska Historien vet man, at Fulko och Philip, detta oaktadt, lefvat i godt förstånd, och man känner äfven året, då den förre dött i Frankrike. Troligt är, at Filbyter är förvändt utaf Philibert. Folke den Äldres son kallas af somliga Ingevald, af andra Grell eller Gregorius. Hans son var Folke den Tjocke, gift med K. Knut den Heliges dotter i Danmark. Han hade två söner, Bengt Snywells och Knut, och enderas son var Birger Jarl Brosa. Han var gift med K. Harald Gylles dotter i Norrige, Enka efter Magnus Henricson, som var K. Eric den Heliges baneman. Han blef Sveriges Jarl vid samma tid, som Knut Ericson blef Konung, bodde vid Lödese och dog 1202. Hos honom hade Norrske Kronpretendenterne deras tilflygt.

*) Mesenii Theatr. Nobilit.

K. Knut Ericſons regering blef äfven utmärkt för undergifvenhet under Påfviſka Stolen. Gudhems kloſter i Väſtergöthland fick 1178 Alexander 3:s ſtadfäſtelſe på ſina egendomar. Det var inrättadt för Nunnor och belägit emellan Myrſeberg och Storſjön. Inga ruiner ſynas nu mera derefter, utan det är indelt til Majorsboſtälle vid Väſtgötha Cavallerie. Knuts regering blef ändå icke fredlig. Han måſte förſt öfvervinna tvenne Kronpretendenter, Sverker den Gamles ſöner, Kol och Burislef, af hvilka den ſednare blef piſkad med ris, för ſin kärlekshandel med K. Valdemar den förſtes ſyſter i Danmark. Den bekanta viſan om Herr Peder och liten Kerſtin handlar härom. År 1187 inföllo Eſtländarene i Mälaren, ihjälſlogo Ärkebiſkop Johan på Almarſtäk d. 12 Aug. och förſtörde Sigtuna. Vid Arnön är en vik af Mälaren, ſom kallas Ryſsviken, och en udde, ſom kallas Ryſsudden, ſom man tror, til minne utaf detta tåg. Stockholm började då i ſtället at byggas. Under deſſa oroligheter hade Konungens Gemål gjort kyſkhetslöfte och gått i Kloſter, hvilket Påfven Cœleſtinus 3 genom en Bulla måſte upphäfva 1192. Knut Ericſon dog tre år derefter på Gäſene Gård i Ericsbergs Socken i Väſtergöthland och ligger begrafven i Varnhem.

Sver-

Sverker Carlſon, eller den Unge, äfven Hack och Bläfot kallad, tros hafva lagt grunden til andeliga Frälſet, genom ſitt gåfvobref af Sundby gård på Munsön til Upſala Domkyrka, med frihet från all verldſlig jurisdiction och utſkylder til Kronan *). Han tänkte bereda ſin ſäkerhet på thronen, genom det förſåteliga mord, ſom han 1205 d. 15 Nov. anſtälde på ſin företrädares, K. Knut Ericſons barn på Elgarås i Vasbo Härad i Väſtergöthland, nu et Lieutenants-boſtälle i Annexen til Hofva. Tre af dem omkommo; men den fjerde, Prins Eric Knutſon, flydde undan til Norrige, der han viſtades i tre år. Han kom tilbaka 1208 och lefvererade K. Sverker d. 31 Jan. et fältſlag vid Lena i Vartofta Härad i Väſtergöthland, nu Kungslena kalladt och Öfverſte-boſtälle vid Skaraborgs Regemente. Sverker, ſom hade en Danſk krigshär, förlorade detta ſlag. En viſa deröfver är ännu bibehållen;

Contigit in Lenum, Duo Danſke lupo
för enom.
Af Svenſkom Svenom Togo dorſum
verbere plenum.

Sverker förlorade lifvet i en ny bataille vid Giſtelren, icke långt ifrån Lena, d. 17 Julii emot Folkungarna. Han var likväl ſjelf Måg til Birger Broſa, och hans dotter med förra giftet, Helena, var gift med

F 5 Sune

*) Örnhielms Hiſt. Eccleſ. ſom dermed ſlutas.

Sune Folkeſon Folkunge, ſom röfvat henne ur Vreta Kloſter. Ifrån denna Konung härſtammade en Adelig Ätt uti Skåne, Hack, ſom gick ut 1537.

Eric Knutſon blef härigenom Konung i Sverige. Gamle Krönikorne intyga, at han blifvit krönt d. 21 Nov. 1210. Han blef ſotdöd på Viſingsö d. 13 Apr. 1216 och begrafven i Varnhem. Samma år föddes hans ſon Eric Läspe. Dottren Märta var gift med Nils Sixtenſon til Tofta, en gård i Adelsö Socken i Mälaren, ſom nu är et förmånligt bondhemman. Från henne härſtamma Sparrar och Oxenſtiernor.

Johan Sverkerſon blef hans efterträdare. Johan Knutſon Folkunge hade i nio år varit i härfärd emot Hedningarna i Eſtland och Ingermanland. Natten efter, ſedan han var hemkommen, år 1217, blef han ihjälſlagen af Eſtlänningarna på ſin gård Aſkanäs på Ekerön i Mälaren. Hans Enka flydde til et annat deras gods, Hundhammar i Botkyrka Socken, hvarifrån hon med ſamladt manſkap öfverföll och ſlog Eſterna vid Kungshatt, hvaraf Eſtamot och Eſtaklippa ännu behålla namnet. Tre år derefter, eller 1220 den 8 Auguſti blefvo Svenſkarne, ſom ſkulle hämnas detta infall, under Carl

Jarl

Jarl och Biſkop Carl i Linköping, ſlagne vid Rotala i Habſaliſka Landet i Eſtland. K. Johan Sverkerſon dog ogift d. 10 Mars 1222 på Viſingsö. Ingen af Sveriges Konungar, hvilkas dödsſtälle man känner, ifrån Inge den Yngre til Magnus Ladulås, hafva dött i Sverige, utan i Götha rike, undantagande K. Eric den helige. Tre Konungar hafva dött i Väſtergöthland och fem på Viſingsö.

Eric Läspe var et ſex års barn, när han kom på thronen. Han var halt. En af hans ſyſtrar ägde Birger Jarl til Bjälbo. Den andra, Helena, var gift med Folkungen Knut Johanſon Långe. Han anſtälde et upror emot Konungen. Eric förlorade emot honom ſlaget vid Oluſtröm i Öſtergöthland d. 28 Nov. 1229, och måſte fly til ſin Morbror, K. Valdemar 2 i Danmark. Han var då tretton år gammal och blef i Danmark i fem års tid til år 1234, då Folkungarne blefvo öfvervunne i Slaget vid Sparſätra, troligaſt två mil ifrån Skara, der Knut Långe, ſom under Erics frånvaro varit Konung i Sverige, förlorade lifvet. Det märkvärdigaſte under Erics regering är Skeninge Möte, ſom hölls af Cardinalen Vilhelmus Sabinenſis d. 1 Mars 1248. Cardinalen kom hit ifrån Norrige, der han krönt Konungen. Jarlen, Lagmannen, Ärkebiſkopen och fem Lyd-Biſkopar voro der när-

närvarande. Präſternas giftermål förböds och Dom-Capitlen inrättades. Birger Jarl företog derpå samma år en korsfärd til Öſterbotten och Tavaſtland, ſom lades under Svenſka Kronan. I Öſterbotten lämnade han en Colonie och anlade Korsholm vid Vaſa. I Tavaſtland, Tavaſtehus, ſexton mil ifrån Åbo.

Cap. 3. Folkunga-Ätten til år 1363. Ethundrade tretton år.

1. *Birger Jarls regering under Valdemars namn, ifrån 1250 til 1266. Sexton år.*

Otta dagar efter K. Eric Läspes död, eller d. 10 Febr. 1250, blef Birger Jarls ſon Valdemar vald til Konung i Sverige. Fadren var då ſtadd i Tavaſtland, och Valdemars uphöjelſe får egenteligen tilſkrifvas Ivar Blå på Gröneborg, en holme i Haga viken, vid Svinegards fjärden i Mälaren, i Vallby Socken, en half mil ifrån Enköping. Den är ſå hög, ſom något det högſta berg på orten, mycket brant på alla ſidor och beſtår af bara klapperſten och ſand. När vattnet löper ut, ſynas ännu lämningar vid ſtranden efter

ſjelf-

sjelfva Slottet. Holmen kallas nu Borgnäbben, och på ängen vid Ulunda by synas äfven lämningar efter en Stenbyggnad, der Ivar med tvenne sina bröder hafva bott, af hvilka den ena hetat Gadde. Man härleder Stenbockska slägten ifrån Ivar Blå. Birger yttrade misnöje med sin sons val vid hemkomsten; men Ivar svarade, at han väl under sin egen mantel kunnat finna en Konung. De öfrige Folkungarne, som trott sig närmare berättigade til kronan, voro dermed icke tilfredsstälde. K. Knut Långes son Philip, Knut Månson Brok och Philip Larsson begåfvo sig til Norrige, at begära hjelp, och då den nekades dem der, förfogade de sig i samma ärende til Tyskland och Danmark. Valdemar blef emellertid krönt i Linköping 1251. Han hade redan förut d. 17 Jan. uti Valling bekräftat det gåfvobref, K. Eric Läspes Enkedrottning, Catharina utfärdat för Gudhems Kloster, dit hon beslutat ingå, och vid kröningen utfärdade Birger Jarl d. 15 Aug. privilegier för Lybeck på åtskilliga handelsförmåner i Sverige. Folkungarne inkommo i riket med främmande troppar. De mötes af Birger vid Herrevadsbro 1252, der de blefvo fångne och halshuggne samt Tyskarne nedergjorde. Fråga har varit, om det legat i Kolbäcks Socken i Västmanland, der en gård vid bron öfver ån

än-

ännu har namn af Herrevad, eller vid en bro af samma namn i Västergöthland. En sägen är äfven, at Kolbäcks Kyrka blifvit bygd efter slaget och fått namn af en Biskop Kol, som narrat Folkungarna med en falsk lägd, at gifva sig i Birgers händer.

Birger Jarl hade 1251 förlorat sin Mor, Ingrid Ylfva, Enka efter Magnus Minnisköld. I tornet på Bjälbo Kyrka, som är Annex til Skeninge och ligger en half mil derifrån, äro två kamrar öfver hvarandra, som denna Ingrid skall hafva bebott och en klocka, som hon skall hafva skänkt år 1240. Man hade spått, at så länge hennes hufvud stod uppe, skulle Folkunga Slägten äga bestånd, hvarföre Birger låtit inmura hennes lik i en pelare i Kyrkan, med hufvudet upåt. Han utfärdade den 19 Aug. ifrån Stockholm, och K. Valdemar d. 10 Oct. ifrån Torshälla, ett bref til inbyggarena i Attundaland, at de skulle utgöra den tredjedel af tionden, som kallas fattigtionde, til Upsala Kyrka; men Ärkebiskop Jarler i Upsala visade sig ock icke äga mindre myndighet, då han d. 1 Mars 1253 förordnade ifrån Munsö, at Enköpingsboerne i Fjerdhundra land skulle gifva hvar sina två penningar årligen til sin Prost, och d. 11 Nov. uti Vallentuna lade fattigtionden af Hagunda,

Bä-

Bälinge och Geſtriklands Härader, tillika med Bälinge Socken och Kyrka, under Ärkedjäknedömet i Upſala. Samme Ärkebiſkop, tillika med Biſkoparna i Skara, Strengnäs och Finland, bekräftade d. 11 Febr. uti Vallby det jordabyte, Birger Jarl gjort af ſina arfvegods emot några af de egendomar, ſom den nu mera aflidna Enkedrottningen, Catharina gifvit til Gudhems Kloſter.

Påfven Innocentius 4 hade i flera Bullor de förflutna åren viſat ſin omſorg om Svenſka Förſamlingen. Han hade yrkat den afbrända kyrkans upbyggande i Gamla Upſala och dertil förlänt aflat. Han hade ſtadfäſtat den af K. Eric Läspe och Birger Jarl der inrättade Scholan, och anlagit en del af Fattigtionden til deſs underhåll. Han hade påbudit verkſtällighet af Skeninge Mötes beſlut, at Dom-Capitel ſkulle inrättas vid alla Domkyrkor och Biſkopsvalen enſamt tilhöra dem. Ärkebiſkop Jarler, ſom var gammal och hade ſlag, fick tilſtånd 1255, at affäga ſig ämbetet, emot et viſt underhåll af intomſterna. Men ſamma år bekräftade hans efterträdare Alexander 4 en inrättning, ſom i påföljande tre hundrade femtio år lade grunden til många Sveriges olyckor. Birger Jarl, ſom året förut förlorat ſin Gemål Ingeborg och begrafvit hen-

henne i Varnhems Kloſter, hade föreſtäl
at mycken oreda ſkulle förekommas i
nom riket, om viſſa delar deraf afträ
des til hans öfriga ſöner, och erhöll de
til Påfvens tilſtånd *). De titlar, ſo
tilläggas dem af Hertig i Södermanland
m. m. finnas likväl ingenſtädes i de ga
las ſkrifter. Hertig kom i bruk i Sverig
i ſtället för Jarl. Den ſednare kallades p
Latin Comes; men Birger Jarl den yng
nämnes förſt på detta ſpråk Dux. N
hans äldſte ſon blef Konung, kallad
Magnus, den andra i ordningen, Du
den tredje kalladés aldrig annat, än D
micellus eller Junker, och den fjerde Beng
Scholaris, och ſedermera antingen Reg
frater germanus, eller Birgeri quondam
Ducis Svecorum filius. År 1284, då Pri
Birger Magnusſon utkorades til fadre
efterträdare, förordnades hans bröder Er
til Dux Svecorum, hvilken titel han ſe
dan beſtändigt brukade, och farbrödre
Bengt til Dux Finlandiæ, öfver hvilke
landſkap det ſynes, ſom en ſärſkild Her
tig varit af nöden. Hertig Bengt dö
1291, och 1302 befinnes Birgers yng
bröder, Prins Valdemar hafva blifvit He
tig i Finland.

Af mera nytta för riket hade de
handelsförbund kunnat blifva, ſom under
hand

*) Vaſtovius p. 180.

handlades med K. Henric 3 i England, til hvilken Birger afskickade tvenne Munkar och 1255 fick emottaga tvenne sändebud tilbaka. Hos sina grannar bibehöll han sämja och anseende. Han medlade med väpnad hand frid emellan K. Håkan i Norrige och K. Christofer i Danmark åren 1254, 55 och 56, och när Ryske Förſten Andreas Jarisláviz af Susdal 1254 blef fördrifven af Tartarerna, fann han en säker tilflygt uti Birgers hof och var honom följagtig på expedition emot Danmark. Stockholms befästande år 1260 med tvenne torn, det ena vid Norrström och det andra vid Järntorget, med en efter Öſter- och Väſterlånggatorna dragen mur dem emellan, satte det inre af riket i säkerhet för de ströfverier, Eſtländarene förut öfvat i Mälaren, och Stadens förträffeliga belägenhet gjorde honom snart betydande uti handeln i Öſterſjön.

Valdemar, 20 år gammal, borde förses med et anständigt giftermål. K. Eric Plogpenning i Danmark, som dog 1250, hade lämnat fem Prinsessor, och til en af dem, Sophia, anmäldes Konungen. Påfvens tilstånd erhölls 1259, och följande året firades Valdemars bilager i Jönköping. Til hemgift fick Drottningen Malmö och Trelleborg. Vid detta tilfälle gjorde Birger

ſina förbättringar i Svenſka Lagen. Qvinnokönet, ſom förrut varit uteſtängdt ifrån arf, återſtäldes i ſina rättigheter, ſå at ſyſter ſkulle ärfva tredjedelen emot broder. Hemfrid pålyſtes och järnbörden afſkaffades. Hamburg hade, genom en utſkickad Jordan, anhållit om ſamma handelsfriheter i Sverige, ſom Lybeck, och de beviljades. Sophia ſkall hafva blifvit hitförd af ſin Morfader, Hertig Albert af Brunsvig. Hennes ſyſter Ingeborg blef året derpå förmäld med K. Magnus Håkanſon i Norrige. Birger Jarl ingick äfven ſjelf nytt ägtenſkap med K. Abels Enkedrottning ifrån Danmark, Mechtild Adolfsdotter af Holſtein. Som hon, efter ſin förra Gemåls död, gått i Kloſter, måſte Påfvens tilſtånd dertil utverkas. Hon öfverlefde Birger och dog icke förr än 1288. Birger emottog i Calmar om ſommaren 1266 Cardinalen Guido, ſom hitkom ifrån Rom, at ſamla penningar til korsfärderna, och han ſkänkte Karleby gård til Johanniter Kloſtret i Eſkilstuna, lifkväl med undantag af kronans rättigheter. Han afſomnade på Hielmbolund, hvars belägenhet man nu icke känner, och blef begrafven i Varnhem. Han hade, utom ſina förenämnda fyra föner, en dotter Richiſſa, ſom återkom til Sverige ſåſom Norrſk Drottning, och en naturlig ſon, Gutorm. Uti ſitt hof hade han den ſiſta Isländſka Skald,

ſom

ſom varit i Sverige, Sturla Thordaſon, brorſon til namnkunniga Sturleſon.

2. *K. Valdemars enſamme regering ifrån* 1266 *til* 1279, *Tretton år.*

Konungens bror, Hertig Magnus, höll et prägtigt hof i Nyköping; men kallades af Drottningen Kettilbotare, efter han var blek och mörk i anſigtet. Den yngre Junker Eric, kallade hon Eric Intet, efter han var tyſt och enfaldig. At ſkingra ſorgen öfver förluſten af ſin äldſta ſon, Prins Eric, en yngling af mycket hopp, mötte Konungen 1268 ſin Gemåls Syſkonebarn, K. Eric Glipping, i Fagradal, och emottog beſök af ſin Svåger, K. Magnus Lagabotare i Norrige, i Lödeſe. Året derpå beſökte Drottningen ſin faders graf i Ringſtad. 1271 gaf Konungen Staden Riga handelsfriheter i Sverige, och 1273 flyttades Domkyrkan, Ärkebiſkopsſätet och S. Erics ben ifrån Gamla til Nya Upſala, emedan det började blifva bebodt. Domkyrkan anlades på Helga Trefaldighets berg, och medan hon byggdes af ſten, var en träkyrka upſatt innom murarna til gudstjenſtens förrättande. Men ſamma år lades grunden til Konungens olyckor. Hans ſvägerſka, Prinſeſſan Jutha, ſom lefde ogift, fick luſt at beſöka

ſin ſyſter i Sverige. Hon emottogs med all högtidlighet, och intog ſin ſvågers hjerta. Förtroligheten dem emellan beledſagades af lifsfrukt. Drottningen förgde, och Konungen måſte företaga en reſa til Rom eller förlofvade landet, at förſona ſitt brott. Under hans frånvaro fatte Hertig Magnus ſig i beſittning af riksſtyrelſen 1274. När Konungen kom hem, höllS en Herredag i Tranöjanäs. Biſkoparne gjorde ſig all möda at förlika bröderna, och yngſte brodren Bengt erböd ſig at afſtå ſina arfvegods, om det ändamålet kunde vinnas; men förgäfves. Hertig Magnus och Prins Eric begåfvo ſig til Danmark, der de emot 6000 marker Silfver fingo 100 Ryttare och mera Krigsfolk af K. Eric Glipping. K. Valdemar ſamlade deremot en ſtor armée i Sverige. Med den tågade han til Tivéden. Tropparne gingo förut til Hofva; men Konungen och Drottningen ſtannade i Ramundaboda, der han ſof och hon ſpelte ſchack. Emedlertid blef arméen ſlagen af bröderna d. 14 Jun. 1275. Konungen flydde til Värmeland, och ſkaffade ſin ſon Prins Eric Valdemarſon i ſäkerhet hos Alf Erlingſon i Norrige; men ſedan arméen ſkingrat ſig i Nerike, blef han ſjelf, tillika med Drottningen, tagen til fånga af Danſka Marſken Stig och förd til ſina bröder.

Val-

Valdemar måſte nu ingå en delning af riket med Magnus, och åtnöja ſig med Öſter- och Väſtergöthland, Småland, Värmeland och Dal. Han firade i Lödeſe i December ſin dotters Ingeborgs biläger med Grefve Gerhard 2 af Holſtein, hvarigenom han fick arfvegods i Sverige, dem K. Birger ſedan måſte igenlöſa. Magnus åter lät kröna ſig i Upſala 1276 d. 14 Jun. och förmäldes i Calmar i Nov. med Hedvig, Grefve Gerhard I:s dotter af Holſtein. En fruktlös ſammankomſt hölls vid Kungelf af K. Magnus i Norrige, at förlika bägge bröderna. Den tredje, Prins Eric, var då död, och hans dotter Ingeborg gift med Hertig Johan I af Sachſen Lauenburg. Som K. Magnus Ladulås icke betalade den utlofvade ſumman til K. Eric i Danmark, gjorde denne et infall i Småland, i fälſkap med K. Valdemar. Vexiö Stad och Domkyrka upbrändes, hvarföre K. Valdemar gaf Tullgarn til förſoning. Danſkarne blefvo utdrifne af Ulf Carlſon; men i Väſtergöthland intogo de Axevall. K. Magnus hämnades detta med et härjande infall i Skåne; men motades vid Ringabro. Valdemar åter bortſkänkte Gothland til Margrefvarna af Brandenburg, med vilkor, at de ſkulle hjelpa honom til ſina förlorade rättigheter; men 1279 lämnade han både Gemål och Kona. Han uppehöll ſig hos ſin frilla, Chriſtina

ſina i Danmark. Efter hennes och Drottning Sophias död 1286, förmälde han ſig med Catharina, Grefvedotter af Gutſkow, en Stad vid Peeneſtrömmen, tre mil ifrån Anklam, ſom dock aldrig förde titel af Drottning, och ſedan hade han åter en Gemål eller maitreſſe, vid namn Lucrardis. Han inſattes ändteligen af brodren 1289 på Nyköpings Slott. Efter Magni död njöt han ſtörre frihet; men viſlades der ännu 1296, och befinnes 1302 hafva afgått med döden. Han var en ſvag och veklig regent, ſom föredrog ſina nöjen och beqvämligheter för Kronans omſorger.

3. *K. Magnus Ladulås ifrån* 1279 *til* 1290. *Elfva år.*

Konungen hade emottagit två utländingar ifrån Danmark i ſin tjenſt, Peder Pors och Ingemar Nilsſon. Den förre fick Lödeſe i förläning. När Drottningen ſkulle möta ſin far, Gr. Gerhard af Holſtein i Skara 1278, var Ingemar äfven närvarande. Några Herrar af Folkunga-Slägten, ſom förtröto hans ſtora förtroende, öfverföllo honom och ſlogo honom ihjäl. Konungens Svärfar inſatte de på Ymſeborg, belägrade Jönköping, och Drottningen måſte taga ſin tilflygt i et Kloſter. K. Magnus dolde ſitt miſsnöje häröfver,

öfver, til dess han fick tilfälle, at öfverrumpla hufvudmännerna på slottet Gälaqvist, nu Brobacka, bredevid Skara. Tvenne bröder, Johan och Birger Philipsöner och deras systerson, Johan Carlson, gingo til döden i Stockholm den 19 Apr. 1280. Philip af Runby löste lifvet med sina gods, och 1282 afrättades en Holmgeir, som varit delagtig i uproret.

Ärkebiskop Jacob Israëlson höll 1279 et kyrkomöte i Tälge, der det församlade Prästerskapet den 16 Oct. beviljade Konungen en hjelp af alla andeliga gods, af tre marks värde et öre, af 6 mark 2, af 9 mark 3, och af 13 mark och deröfver 4 öre *). Denna hjelp skulle likväl af Prästernas ämbetsmän sjelfva indrifvas. Vid samma tilfälle gjorde äfven Ärkebiskopen åtskilliga stadgar, som uplysa kyrkans tillstånd denna tiden. Präster, som hade biläperskor, fingo hädanefter icke fria sig med penningeböter. Den Lydbiskop, som emottog sådana böter, skulle betala dem dubbelt tilbaka. Derjemte skulle Prästerne förlora fjerdedelen af et års inkomster. Vid visitationer skulle Biskoparne för två nätter få fem tunnor til hästfoder, fyra til öl, tre tunnor hvete, råg och korn til bröd, et slagtkreatur, två får, et stycke fläsk eller ungt svin, eller ock, i stället för

*) Wilde Hist. Pragm. 435.

för fåret och fläsket otta höns och två ankor, med mjölk och fisk, ljus och mjöd. Prästen fick behålla hudarna, talgen och hvad som blef öfver af ljusen. Tog någon Biskop mera, skulle han betala det dubbelt. Flere fattige Församlingar och Capeller skulle sammanslås til denna Gärd. Hade Biskopen så stort fälskap, at han förtärde henne på en natt, skulle Prästen dermed vara fri och icke behöfva föda honom den andra. Biskoparnas tjenare fingo icke gästa hos Prästerna emot deras vilja. De Präster, som nu voro i ämbetet, skulle äga rättighet, at disponera om hälften af sin egendom; den andra hälften skulle tilfalla efterträdaren. Men de, som hädanefter gingo in i Ståndet, hade ingen rätt, at förordna om den egendom, som de i Kyrkans tjenst förvärfvat; utan den tilföll hel och hållen efterträdaren, sedan begrafningskostnaden blifvit afdragen. Landtpräster förbödos vid tre marks vite, at, utan sin Biskops tillstånd, betjena sig af Löspräster, som drefvo kring landet, Tyskar, Frisländare, Engelsmän och Danskar. Vid samma vite fingo de icke föra kalken, tabulam itinerariam och Kyrkans böcker på profana ställen, och vid tjenstens förlust icke göra någon Lekman trohets-ed, undantagande Konungen och Jarlen eller Hertigen. Om någon Lekman tog en Biskop i arrest,

skul-

ſkulle hela riket hålla ſig ifrån Gudstjenſten; om han tog en af Domherrarna, hela Stiftet, och, om han fängſlade en Kyrkoherde, hela Förſamlingen. Lekmannen ſkulle ſjelf bannlyſas. Präſterne ſkulle icke offentligen ikläda ſig ſin ſkrud och hafva tonſuren vid tre marks vite. Vid lika vite, ſkulle vägfarande Präſter och deras betjente få af Präſter det nödvändiga; men icke våldgäſta vid 40 marks böter, af hvilka Loci Ordinarius tog 26 mark 16 öre, och målsäganden 13 mark 8 öre. Biſkoparne ſkulle hafva edſvurna utdelare af Almoſor, ſom ſkulle tilſe, at hvad ſom blef öfver vid allmänna ſpisningen äfven tilföll de fattiga. Landtpräſter ſkulle icke taga företrädet af Canonici. Ingen Lekman fick befatta ſig med en afliden Präſts egendom. Den, ſom fängſlade en af Kyrkan krönt Konung, underkaſtades bannlysning *).

I anſeende til Andeliga Ståndet, följde K. Magnus helt andra grundſatſer, än hans fader Birger Jarl. När denne, i alla gåfvobref til Kyrkor och Kloſter, nyttjade forntidens vanliga förbehåll, at de ſkulle beſittas, utan förminſkning af Kronans rätt och utſkylder, frikallade Magnus, vid ſin Drottnings kröning år 1281,

*) Conſtitutiones Gregorii m:ſcr. i Kongl. Biblioth. i Stockholm.

alla Kyrkogods för Konungſlig ſkatt och tunga. Då man icke kan finna, at den förre inrättat något Kloſter i Sverige; har den ſednare åtminſtone ſtiftat fyra, nemligen S. Claræ Nunnekloſter och Franciſcaner Kloſtren på Riddarholmen i Stockholm, i Arboga och i Linköping. Det märkvärdiga Helge Ands Holms Beſlut, ſom ännu i dag grundlägger Kronans rättigheter til bergverk, ſilkvatten, allmänningsſkogar, m. m. ſamt jordens ſkattläggning efter öre och örtug, tilſkrifves äfven denna Konung. När han ſiſta gången år 1282 förliktes med Folkungarna och inſatte ſin dotter i S. Clara Kloſter, ſkola Ständerne hafva varit ſamlade på denna Holme i Stockholm, då Lagmannen i Upland föreſtällt dem, at Upſala Öde icke räckte til Kronans behof, och de, efter tre dagars öfverläggning, beviljat henne rätt öfver Hjälmaren och Mälaren med deras utlopp vid Stockholm, Vättern med deſs utlopp Motala vid Norrköping, Vänern med deſs utlopp Götha älf vid Trollhättan och alla floder i Norrland och Finland. I Upland ſkulle ſex öreland betala tolf tunnor ſpanmål, et får, ſex öre penningar, tre dagsverken och fyra häſtar. Men documentet, hvarpå denna afhandling ſtöder ſig, är påtagligen falſkt, och kan högſt anſes ſom en gammal ſägen, at Kronans urminnes rätt til deſſa lägenheter

ter i K. Magni Ladulåſes tid blifvit ſtadgad på en allmän riksdag. Det omtalas icke af någon Hiſtorieſkrifvare före Meſſenius. De äldre berätta blott, at Konungen vid Clara Kloſters invigning ſlagit ſin ſon Birger Jarl til Riddare, at han dubbat Hertig Albert af Brunsvig, och denne ſluteligen fyratio andra; men ſom Prins Birger var född 1280, har denna cerimonie omöjeligen kunnat ſke 1282.

Allmänna ſäkerheten och rätrviſans handhafvande har varit K. Magnus ganſka högt om hjertat. Derom vittnar hans ſtadga om Lagſkipningen och utſkylderna på Öland 1281 *). Hvar bonde ſkulle utgöra fyra mått korn om fjorton tum af det ſlaget, ſom kallades Mund och fyra marker ſmör årligen. Hvart ſkepsland åtta marker penningar, hvaraf ſexton penningar räknades på hvart öre, at förſe Slottet med oxar, får och ſill. Åtta bönder et laſs hö eller åtta öre, två bönder et laſs ved om vintern och et om ſommaren. För förſummelſe häraf, betalte hvar perſon tre öre, hvar by tre mark, hvart härad tio mark, och hela landet fyratio. Från Ölands Lagman vädjades til Öſtgötha Lagmän eller til Konungen. En annan författning för ſamma lands-

ort

*) Acta Litt. Sveciæ 1721.

ort af år 1284 *), tillägger, at den, som lägde andra at dräpa, skulle sjelf stå dråprätt; at Länsman, som lade böter i saklöfa, skulle miſta ämbetet; at frillobarn fick behålla gifven egendom, om det hade arfvingar; men i annat fall gick den åter. Genom Skeninge-stadgan af samma år förbödos alla Välborna Manna eller Adelns sammansättningar, utom dem, som ingingos med Konungens eller Riksföreståndarens tillåtelse. Om oqvädingsord icke kunde förlikas, skulle dock för dem icke hämd sökas, förr än Konungen dertil gifvit sitt tillstånd. Den som bröt Konungens dom, pligtade 40 marker. Ingen fick okallad infinna sig vid Herredagar. Tillika utstakades, med huru många hästar Embetsmän skulle rida. I Alsnö Stadga af 1285 förbjudes egenteligen Våldgästning, och uti bägge påbjudes allmännelig Landsfrid, 14 dagar före och 14 dagar efter Konungens vistande i en landsort, under hvilken tid Hämdelagen skulle hvila, hvilket utomlands kallades Treuga eller Trux Regis. För den allmänna trygghet, dessa författningars handhafvande de gjorde i landet, har K. Magnus förvärfvat sig det hedrande tilnamnet Ladulås. Han visse prof af sin oväldighet, när han 1288 beifrade Folke och Carl Algotsöners rån af Svantepolk Knutsons dot-

*) Hadorf vid Björkorätten.

dotter Ingrid, ſom vär förlofvad med Danſka Drotſen David Torſtenſon; ty hvarken brodrens, Biſkop Brynolfs i Skara anſeende och andeliga värdighet, eller fadrens Lagmansämbete i Väſtergöthland kunde fria Carl Algotſon ifrån döden, ſom han måſte undergå på ſamma ſtälle, der rofvet blifvit föröfvadt, nemligen på Lindö.

I ofvananförda Skeninge Stadga omtalas förſta gången Drots och Marſk i Sverige. Den förſta Drots hette Knut Mattſon och den förſte Marſk Magnus Håkanſon. Stadgan om verldſliga Frälſet på Alsnö eller Adelsö 1285 gaf anledning til et nytt Ständ i riket, nemligen Frälſemän, hvilke frälſte ſina göds ifrån borgelig tunga, ſå länge de inſtälde ſig vid Vapenſynerna med full ruſtning til häſt, at tjena emot rikets fiender, och derigenom iklädde ſig ſamma rättigheter, ſom Riddare och Svenner. Konungens Teſtamente af 1284 är i flera afſeenden märkvärdigt. Til Franciſcaner-kloſtret i Stockholm ſkänkte han Snöterſta gård med en hel Kyrkoſkrud. Til Varnhems Kloſter 300 marker, at upbära af gården Badhen. Til hvar Domkyrka i riket fyra mark Silfver, til hvart Hoſpital två mark, til hvar Sockenkyrka, der han hade gårdar, tre mark, hvarföre han pantſatte

Myn-

Mynten i Skara, Söderköping, Skeninge, Jönköping, Nyköping, Örebro, Upſala och Väſterås. För ſitt korsfärdslöfte til heliga landet, ſkulle han betala 400 mark Silfver, hvartil anſlogs Almänningsöret i Väſtergöthland och Ledungslaman och Nerjagälden i Väſtmanland. För korslöftet til Riga ſkulle fyra Väpnare ſkickas. Deſsutom var han ſkyldig 100 mark til Upſala och 100 til Strengnäs Domkyrkor. Han togs til ſkiljesman emellan Hanſeſtäderna och Norrige i Calmar 1285, och bilade 1288, ſåſom Gothlands Skyddsherre, det krig, ſom upkommit emellan almogen på denna ö och Visby Stads inbyggare, hvilka måſte betala til honom 2000 mark Silfver och 500 mark penningar. Til Upſala Domkyrkas fullbordan införſkrefs en Franſk Byggmäſtare Bounveil 1287. Magnus Ladulås dog på Viſingsö d. 18 Dec. 1290. Hans ſon Birger var år 1284 utkorad til Thronföljare. 1288 hade han antagit Konungatitel, och Prinſeſſan Märta ifrån Danmark, med hvilken han var förlofvad, blifvit hämtad til Svenſka Hofvet, för at upfoſtras. Hans ſyſter Ingeborg trolofvades åter med Danſka Kronprinſen Eric Menved. Torkel Knutſon, ſom man icke vet, antingen han varit en Trolle eller Folkunge, förordnades af den aflidande Konungen til hans förmyndare.

4. *Tor-*

4. *Torkel Knutſons förmynderſkap för K. Birger ifrån* 1290 *til* 1303. *Tretton år.*

När K. Magnus Ladulås dog, var Ärkebiſkopsſtolen i Upſala på ſätt och vis ledig. Biſkop Johannes var dertil utvald; men tviſt hade yppat ſig om valet. Påfven hade ſkutit den under viſſa ſkiljesmän, genom en Bulla af år 1290 *). Den valde Ärkebiſkopen reſte ſjelf ut, at förſvara ſin ſak, och näſt för utreſan Påſktiden 1291 utgaf han med Upſala Dom-Capitel ſtadgar för de Svenſka Studerande uti Paris, til hvilka Domproſten i Upſala Andreas And hade ſkänkt et hus, belägit in vico Serpentum. Deras antal ſkulle vara tolf. Deras Rector reſiderade i Upſala; men i Paris ſtyrdes de af Procuratorer. De ſpiſade vid et Communitet och njöto deſsutom underſtöd i penningar. I proportion af detta underſtöd, ſkulle de erlägga til inrättningen något viſſt af ſina inkomſter, när de framdeles befordrades til någon lägenhet i fädernesländet. De fingo icke tala annat än Latin, icke ſpela ſchack eller tärning, icke hafva hundar, m. m. Ärkebiſkopen dog under vägen, i en ort i Frankrike, ſom kallas Prouinum.

K. Bir-

*) Porthan notæ ad Pauli Juſten Chron.

K. Birger förlorade 1291 ſin farbror Hertig Bengt, ſom ifrån Ärkedjäkne i Upſala 1284 hade blifvit Biſkop i Linköping. Han dog d. 26 Maji, då det tillika var både päſt och miſsväxt i riket. Deraf bortrycktes Biſkop Amund i Strengnäs, ſom upbygt och invigt Domkyrkan derſtädes, men hvilken brann opp på ſin invigningsdag, Biſkop Benno i Vexiö, Lagman Amund Carlſon i Södermanland, Lagman Guſtaf Tureſon i Väſtergöthland, Carl Ulfſon, med en myckenhet adel och präſter. Motala ſtröm ſtannade i flera dagar vid Norrköping. Konungen var illa ſjuk af gikt, men curerades genom et löfte til S. Eric af ſin Gouverneur och förſte Lif-Drabant Carl Tuſche *). Den fångne K. Valdemar miſte nu ſina bojor, fick kök, ſtufva och ſofkammare, Småſvänner, kammenära och en god man eller Hofmäſtare, ſamt goda kläder; dock fick han icke gå ifrån Slottet. Hans ſon Eric inſattes på Stockholms Slott; men beſpiſades af Konungens bord. Lybeckarene fingo privilegier, at handla tullfritt i Sverige, emot det, at de Svenſke hos dem njöto ſamma förmån. Karelarene, ſom voro hedningar och lefde i fullkomlig vildhet, hade oroat Svenſka Landſkaperna i Finland med ſina ſtröfverier. At göra ſlut härpå, utruſtade Torkel Knutſon en an-

*) Miracula S. Erici.

anſenlig Flotta och for öfver til Finland 1293. Han anlade då Wiborgs Stad och Slott, och drög förſorg om Karelarenas omvändelſe til Chriſtendomen, hvarvid Biſkop Petrus i Väſterås var honom behjelpelig. Storförſten Andreas Alexandroviz regerade då i Novogorod. Som Ryſſarne hjelpt Karelarena, intog äfven Torkel, ſom nu var Riks-Marſk, deras fäſtning Kexholm, och förenade derigenom Savolax med Svenſka Kronan. Detta landſkap beſtod då af en enda Socken, S. Michel. Hanſeſtäderne fruktade för ſin handel på Novogorod, efter deſſa Svenſka eröfringar. De utverkade ſig Tyſka Kejſaren Adolfs af Naſſau föreſkrift til K. Birger 1295 om tilſtånd, at på et års tid få drifva denna handel med viſſa förbehåll. De erhöllo det äfven; men Kexholm blef ſamma år återtagit af Ryſſarna, under det en del af beſättningen var bortå til Sverige, at ſkaffa proviant. Den qvarblifne Befälhafvaren Sigge Lake ſtupade i et utfall med värjan i handen, ſedan han icke haft någon mat på ſex dygn.

Uplands Lagens ſamlande, öfverſeende och förbättrande fullbordades d. 2 Jan. 1296, då K. Birgers företal och ſtadfäſtelſe är daterad i Stockholm. Lagmannen Birger Pehrſon til Finſta var hufvudman för den Tolfmanna nämnd, ſom

Konungen härtil nyttjade. Lagen ſkulle gälla ifrån Sävaſtröm til Ödmord, den ſtora ſkogen, ſom ſkiljer Geſtrikland ifrån Helſingland, nu Tönnbroheden kallad, icke allenaſt för de tre ſå kallade Folkländerna, Fjerdhundraland, Attundaland och Tiundaland, utan ock för Norra Rodin eller Roſlagen. De frivillige, eller ſå kallade Gäſträlar, blefvo i denna Lag förbudne. Til bevis i rättegångar införde Edsgärdsmän. Vid de privilegier, ſom utfärdades för Vreta och Vårfrubergs Kloſter, iakt togs en ſärdeles förſigtighet. De frikallades väl ifrån alla utſkylder til Kronan, ſåſom Spannemåla, Ledungslama, m. m. men med undantag af krig, upror och någon allmän pålaga, då de ingalunda ſkulle vara frie. Påfven Bonifacius 8 kunde icke underlåta, at genaſt utfärda en Bulla emot detta förbehåll. Ärkebiſkop Nils Allonis kom detta år d. 17 Maji hem ifrån Rom, der han blifvit invigd af Påfven och fade ſin förſta Mäſſa i Upſala Olofsmäſſodagen d. 27 Jul. då Abdiſſan Ramborg i Sko, med fyra Nunnor, af honom invigdes. Följande året d. 29 Jul. höll han et Provincial-möte i Arboga och utfärdade tillika med Konungen en ſtadga om all ſlags tionde i Helſingland. 1298 firade Birger ſitt bröllop i Stockholm. Kläderne voro af Baldakin och Blyant. Häſtarnas

nas Schabraker af Baldakin och Syndal. Tornerſpel firades förſta förmiddagen. I Konungens baner, ſom fördes af en Riddare, ſyntes et Lejon med tre hvita Bår. Vid bordet vankades öl, mjöd, kyrſedrank och vin, både hvitt och blankt. Muſik hördes af Bombare, Pipare och Trompare. Andra dagen ſkedde ſamlingen i Hertig Erics härbärge. Man hörde förſt Mäſſan. Öfver Konungen bars en Baldakin med fyra Spänger. Hertig Eric, ſom var ſom en Ängel, och förhöll ſig väl, ſlogs til Riddare och ſedan många af främmande land. Gavian och Perſefal ſkulle icke hafva blygts för denna högtid. Den förre var en Kämpe i K. Arturs hof i England. Man har en berättelſe på Svenſk vers om honom och andra hjeltar, upſatt på Drottning Euphemias befallning i Norrige, ſom var född Grefvinna af Rupin, år 1300 och 1303. Drottning Märeta begärde vid ſin förmälning Måns Algotſon lös ur ſitt fängelſe. Hon fick Enköpings Stad med hela Fjerdhundra i morgongåfva, ſom vidare förökades med Husby Trögd. Konungen köpte för 1300 marker de faſtigheter, ſom Grefve Gerhards af Holſtein och Schauenburg ſöner bordt ärfva i Sverige, efter ſin Mor, K. Valdemars dotter Ingeborg.

Pingſttiden efter denna högtidlighet företog Torkel Knutſon ſin andra expedition til Finland. 1100 Styrmän lade an til et näs emellan Nyn och Svartån, och byggde der et Slott, ſom kallades Landskrona. När Ryſſarne ruſtade ſig til motvärn, ſkickades 800 man, under en anförare, ſom het Harald, ut i Hvita Träſket. Då de hade rodt 30 mil, upkom en ſtorm, ſom dref dem tilbaka på Karelſka ſtranden. Vid Pekenſari lågo Svenſkarnas Förtroppar, och derifrån drogo ſomlige ſig tilbaka til Adelhären. Ryſſarne kommo efter, 31000 man ſtarke, på 1000 lodjor. Emellan bägge åarne var en graf dragen, ſom förſvarades af åtta barfrid. Vid ſödra ändan deraf lågo Helſingarne, Matts Ketilmundſon, Henric van Kyrnen, Petter Porſe och flere gjorde der et ſtort nederlag på Ryſſarna, ſom drogo ſig undan til Majoſtad. En Riddare, ſom hette Sten, ſattes til Commendant på Landskrona, med 300 mans beſättning, och Arméen kom hem Michelsmäſſotiden år 1300, juſt när Drottningen togs i Kyrka efter Prins Magnus Birgerſon. Ryſſarne anlade då belägring för Landskrona. Provianten förſkämdes i fäſtningen af ſommarhettan. En inrotad ſkörbjugg härjade beſättningen, ſå at af 300 man endaſt 20 voro öfrige. Ryſſarne blefvo ſnart denna lilla hopen öfvermäg-

mägtige, och Landskrona intogs och förſtördes.

Genom Fattigtiondens återkallande 1299, på hvilken Canonicaterne voro grundade, var en ſtor oro yppad innom riket. Biſkop Petrus i Väſterås, ſom förmodeligen ſatte ſig deremot, måſte för Marſkens hotelſer begifva ſig til Norrige, der han dog år 1300. Efter K. Valdemars död ſläpptes Prins Eric Valdemarſon utur ſitt fängelſe och blef Stamfar för Lejonhufvudſka Familien. Michelsmäſſotiden 1302 hölls et Möte i Solberga Socken i Vemmenhögs Härad i Skåne, emellan Konungarne i Sverige och Norrige. K. Birger, Hertig Eric, K. Håkan, Gr. Jacob af Halland, och Vitzſlau, Herre af Rügen, råkades der och lofvade Gr. Jacob undſättning. Denne Grefve var anklagad och landförviſt ifrån Danmark, för Danſka Konungen Eric Glippings mord, tillika med Pehr Jacobſon, Junker Nils och Jan Pehrsſon. De hade blifvit emottagne i Sverige, och förſäkrades om, at blifva förhulpne til Lag och rätt, på K. Håkans förbön, och under Hertig Erics, Torkel Knutſons och Ambjörn Sixtenſons Sigill. Sådant kunde icke behaga K. Birgers Svåger, K. Eric Menved i Danmark. Birger och hans Gemål kröntes ſedermera ſamma år i Söderköping, vid hvilket

tilfälle Hertig Valdemar ſlogs til Riddare och förmäldes med Torkel Knutſons dotter. Hertig Eric åter blef buden, at tilbringa Julen i Norrige, dit han åtföljdes af Prins Eric Valdemarſon, Ambjörn Sixtenſon, Matts Kittelmundsſon, Arvid Guſtaffon, Petter Pors, Gr. Jacob af Halland, med flera. Han förlofvades der med K. Håkans årsgamla dotter, Prinſeſſan Ingeborg, och tog afſked ifrån Hofvet d. 2 Jan. 1303. Tractaten i Solberga ſtadfäſtades d. 17 Mars på en Sammankomſt i Tyreholm, der K. Birger åter råkade K. Håkan, och underſkrefs på den förras vägnar, af Hertigarna Eric och Valdemar, Torkel Knutſon, Lagman Bengt i Öſtergöthland och några flera. Konungarne och Hertigarne följdes åt til Stockholm, der Marſken d. 24 Jun. firade ſitt ſednare bröllop med Hedvig, Grefvens af Ravensberg dotter ifrån Weſtphalen. På bröllloppet afträdde Thorkel Knutſon förmynderſkapet för Konungen och hans bröder, och d. 29 Jun. utfärdade K. Birger och Hert. Eric deras fullmagt för Ärkebiſkopen Nils Allonis, Domproſten Andreas And och Lagman i Upland Birger Pehrſon, at underſöka hvad ſom i Upland ſkulle höra Konungen eller Hertigdömet til. Et bref af Konungen til inbyggarena i Tiundaland ifrån Skeninge d. 13 Mars förbjuder de ſå kallade vagi

Gar-

Garciones eller Skulwara, förmodeligen de nu ſå kallade Skojare, at ſtryka kring landet, och om en ſådan ertappades en månad efter förordningens kungörande, ſkulle han hudſtrykas, miſta öronen och ſin egendom.

5. *Konung Birgers egen regering* 1303 *til* 1319, *Sexton år.*

Den omkoſtnad, ſom var gjord på Konungens bröllop, hade ſatt honom i nödvändighet, at betunga allmogen med ovanliga ſkatter. Miſsnöje yppades för de utſkylder, Präſterſkapet och Kloſtren måſte utgöra til Kronan. På et Kyrkomöte i Arboga beſlöts, at förekomma ſådant och Präſters dragande under verldslig domſtol, med bannlyſning. Konungen ville, på Torkel Knutſons inrådan, fängſla Ärkebiſkopen och de andra Biſkoparna omkring d. 22 Julii. Marſkens egna behof blefvo äfven ſtörre, efter det ſednare giftermålet; och ſedan Hertigarne tagit Ambjörn Sixtenſon til ſin Drots, blef Marſken Konungen med mera partiſkhet tilgifven. Konungen lät förklara ſin ſon Prins Magnus för efterträdare, ſom af alla hyllades, och Marſken förbant ſig ſärſkilt, til trohet emot Kungliga Huſet, hvaremot Konungen förſäkrade, at ingen

emot hans vilja ſkulle ſkilja honom ifrån deſs förtroende. Torkel Knutſon var då ägare af Aranäs, en Sätesgård, ſom nu tilhör Storkenfeltſka Slägten, belägen fyra mil ifrån Skara och icke långt ifrån Kinna Kulle, i Forshems Socken i Väſtergöthland, vid ſjön Vänern. Dit böd han Konungen och Hertigarna til gäſt år 1304, och när de ſkulle fara hem, inkallades de af Konungen, ſom gaf tilkänna, at han blifvit underrättad, at de ärnade reſa utur riket. Han äſkade af dem en förſäkran, den de äfven lämnade d. 30 April, at de icke ſkulle reſa utan hans tilſtånd, icke inſinna ſig hos honom, utan at vara kallade, eller med ſtörre följe, än han föreſkref. Konungen for derifrån til Viſingsö och Hertigarne til Rackeby, nu Storgården i Rackeby Socken i Kållands härad; men de fingo ſtrax bud, at inſtälla ſig hos Konungen. Hertig Erič inſann ſig enſam med litet ſällſkap. Ambiörn Sixtenſon och Arvid Göſtaſſon höllo ſig undan. Konungen lät upläſa ſina klagomål emot Hertigen; men gaf honom tid, at förfoga ſig bort innan aftonen. Bägge Hertigarne flydde då til Danmark och ſedan til Norrige. K. Håkan lämnade dem der Kungälfs Stad och Slott, och tropar til et infall i Sverige. K. Birger och hans Svåger, Konungen i Danmark möttes emellertid i Junii månad i Fagradal,

der

der Prins Magni Konungaval bekräftades och tolf Riddare slogos.

Hertigarne, af hvilka Hertig Eric blifvit förlänt med hela Halland, af sin tilkommande Svärfader, anföllo Västergöthland, fängslade Lagmannen Bengt Algotson på Agnatorp, plundrade Lödese och anlade en fästning Dahlsborg i Bolsta Socken vid Vänern, hvaremot Konungen byggde Gullbergs Slott vid Götha Älf. Sedan han intagit Nyköping, som tilhörde Hertig Eric, kom han ned åt landet med Torkel Knutson och 10000 man, då Dahlsborg måste gifva sig och Hertigarne ingå frid i Kolsäter d. 15 Febr. 1305. I denna afhandling erkände de sig brottsliga och underkastade sig Konungens nåd. Uti en annan i Herrevads Kloster d. 14 Sept. stadfästades Prins Magni Birgersons hyllning til Konung, och vid Jultiden gaf Hertig Eric en ny förbindelse, rörande Nyköpings Slott, som ännu var i Konungens händer. Under dessa förlikningar bekräftade Konungen i Strengnäs de andeligas privilegier d. 28 Mars, och återgaf dem i Stockholm den förlorade fattigtionden d. 29 Jun. Torkel Knutson blef et offer för denna förening. Konungen och Hertigarne följdes åt til Marskens gård Lena, der han fängslades d. 6 Dec. Hertig Valdemar skilde sig d. 9

vid hans dotter Christina, efter fadren stått fadder vid hans dop. Marsken fördes til Stockholm med händerna bundna under hästbuken, och halshöggs på Södermalm omkring d: 6 Febr. 1306. Han begrafdes i Riddarholms Kyrkan d. 18 Maji; men K. Birgers lycka och anseende uphörde med honom.

Hertigarne firade på Bjälbo d. 8 Sept. fem bröllop på en gång åt sina tjenare, och begåfvo sig derifrån med et litet fälskap til Hundhammar. K. Birger, som vistades på Håtuna, böd dem til sig, och de reste dit sjöledes öfver Mälaren. Men d. 30 Sept. om aftonen fängslade de, med sina beväpnade Hofmän, Konungen, Drottningen, två deras söner, en dotter, Biskop Nils i Västerås, hvilken var utvald Ärkebiskop efter Nils Allonis, som dött året förut, sex Riddare och sexton Väpnare. De förde dem alla til Nyköping; men Konungens äldste son, Prins Magnus, fördes undan til Danmark, genom en Arvid ifrån Småland, som var i Konungens tjenst. K. Eric Menved kunde för denna sin Svågers olycka icke vara känslolös. Han inföll med en Armée i Sverige, och Hertigarne ryckte honom til mötes til Bogesund; men der slöts et Stillestånd Jultiden på et år. K. Håkan i Norrige kunde i denna ställning nyttjas

til

til en diverſion. Han förſtsäckte äfven Hertigarna en anſenlig ſumma penningar 1307, och de uptogo betydliga lån i Sverige, ſamt utöfvade för öfrigt alla Konungsliga rättigheter. I ſynnerhet bekräftades de Andeligas friheter, och privilegier utfärdades för Kyrkor och Kloſter. Äfven ingingo Hertigarne förbund med K. Erics broder, Hertig Chriſtofer af Södra Halland, och under hemligt förſtånd med honom härjades Skåne mot ſlutet af året. Efter halftannat års fängelſe ingick K. Birger d. 24 Febr. 1308 en underhandling om ſin befrielſe, hvilken ſluteligen kom til en fullkomlig förening på Herredagen i Örebro d. 26 Mars. Konungen förklarade ſig deruti nöjd med den del af riket, ſom hans bröder behagade lämna honom, ſtadfäſtade den dagtingan, ſom redan lefvererat Calmar och Borkholm uti deras händer, och befalte ſina Befallningsmän i Finland, at til dem upgifva Åbo, Tavaſtehus och Viborg. Til beſtyrkande häraf anammade Konungen Sacramentet. K. Eric hade emellertid låtit en anſenlig Krigshär framrycka til Ljungby i Småland, hvilken möttes af Hertig Eric med utvaldt manſkap; men här fann man ſig vid, at d. 1 Maji ingå et nytt ſtilleſtånd vid Berga Kyrka, ſom ſkulle räcka til d. 8 September 1309. Det omtalade endaſt frid emellan

K. Bir-

K. Birger och hans bröder i allmänna ordalag; men vilkoren ſkulle afgöras på et nytt möte i ſlutet af Auguſti i Orkeljunga och Markaryd. Emellertid fick K. Birger tilfälle om ſommaren, at komma undan til Gothland, och derifrån til Danmark. K. Håkan hade fordrat Kungälf och Varberg tilbaka af ſin tilkommande Måg. Miſsnöjd med hans vägrande, kom han öfverens med K. Birger och K. Eric i Köpenhamn d. 24 Jun. at Prins Magnus Birgerſon ſkulle få hans dotter til Gemål, K. Eric ſkulle hjelpa K. Birger til återvinnande af ſina länder, och K. Håkan ſkulle icke lämna Hertigarna något vidare biträde. Sjelfva Definitif-Tractaten derom ſlutades d. 22 Julii.

Vilkoren af förbundet gingo ſtrax i verkſtällighet. Prins Magnus blef i Julii månad vigd genom Fullmägtiga med Prinſeſſan Ingeborg i Opſlo, faſt de bägge voro endaſt nio år gamle. K. Håkan belägrade Kungälf och anlade Bohus Slott midt emot på en klippa i Älfven. Häremot föll Hertig Eric in i Norrige och ſtröfvade ända til Opſlo; men ſjuknade och måſte vända tilbaka. Konungarne föllo in i Sverige med 40000 man, hvaribland voro 2500 järnklädde Ryttare, och Krigshären koſtade 1000 mark Silfver om dagen. Hertigarne gingo endaſt förſvars-

vis

vis til väga; men kunde icke hindra Konungarna at tränga fram til Nyköping, hvilket de förgäfves belägrade ända til Julhälgen. De måſte tåga tilbaka och beqväma ſig til et nytt ſtilleſtånd. K. Håkan inföll emellertid i Bohuslän och intog Kungälf; men det återföll innan årets ſlut i Hertigarnas händer. Ehuru fördelen ſåledes tycktes hafva varit på deras ſida, funno de ſig dock föranlåtne, at d. 20 Jul. 1310 ingå frid med Konungarna i Helſingborg. De ſtadfäſtade der giftermålet emellan Magnus och Ingeborg. Hertig Eric förlofvades med K. Erics Syſterdotter, Sophia af Verle, en Stad och Slott i Veſtphalen. K. Birger ſkulle behålla Helſingland, Veſtmanland, Södermanland, Öſtergöthland, Gothland och en del af Finland; det öfriga ſkulle tilhöra Hertigarna. Deſſa öfverenskommelſer räckte dock icke längre, än til följande året d. 22 Mars. Hertigarne ingingo då i Opslo en ny Afhandling med K. Håkan i Norrige, der Hertig Eric åter förlofvades med Prinſeſſan Ingeborg, emot det han återlämnade Norra Halland, och Hertig Valdemar med K. Håkans brorsdotter, K. Eric Präſthatares dotter, ſom äfven hette Ingeborg. Prins Eric Valdemarſon fick Marks Härad af Hertigarna, för ſitt anſpråk på Svenſka Kronan. Hertig Eric anſtällde då en reſa til

Rom

Rom och Vienne, der Påfven Clemens 5 då viſtades på Kyrkomötet, ſom höllo emot Tempelherrarna, för at utverka ſig frikallelſe ifrån giftermålet med Sophia af Verle.

I ſå fatta omſtändigheter kunde den förſigtighet icke vara öfverflödig, ſom K. Birger vidtog, då han lämnade i förvar hos Upſala Dom-Capitel alla regalierna och de öfriga Kronans dyrbarheter. Han måſte äfven 1312 förfoga ſig til Gothland, at dämpa et upror, och hade der den olyckan, at blifva tilfånga tagen, men löſſläpptes ſtrax. Hertigarne firade emellertid i September månad ſina bröllop i Opslo. Hertig Eric kom öfverens med Konungen i Danmark, om hans ſyſterdotters tilfredsſtällande, och bägge Hertiginnorne ankommo til Lödeſe d. 8 Sept. 1313. Deras Gemåler ſkilde då förſt ſin hofhållning, och följande året delade de ſina länder. Hertig Eric fick Väſtergöthland, Dal, Värmland, Norra Halland, Calmar Län och några Härader i Upland. Hertig Valdemar, Stockholm med deſs län, ſtörre delen af Finland och Öland. Denna delning ingicks dock endaſt på fem år, hvilkas ſlut Hertigarne icke hunno öfverleſva. Deras magt tycktes vara befäſtad, då Hertig Erics Gemål år 1316 gaf honom en ſon Magnus, ſedermera K. Magnus

gnus Smek, och Hertig Valdemars en ſon Eric, ſom dog ung; men Konungen, utan hopp at återſå ſin myndighet med våld, tilgrep en liſt, lika nedrig, ſom den emot honom blifvit brukad vid Håtuna. Han böd ſina bröder til ſig på Nyköpings Slott d. 6 Dec. 1317. Efter fyra dagars välfägnad blefvo de fängſlade af hans Marſk Johan Brunke, och, efter de fleſtas berättelſe, ihjälhungrade. Detta har dock icke ſkett ſå fort, ſom det föregifves; ty d. 18 Jan. 1318 gjorde de ſitt Teſtamente, och d. 16 Febr. finnes anteknad, ſåſom deras dödsdag. Birger drog af denna ogärning ingen frukt. Matts Ketilmundſon och Birger Pehrſon til Finſta anförde mot honom en allmän upreſning. Konungen måſte rymma til Gothland. Matts Ketilmundſon förordnades til Riksföreſtåndare på en Herredag i Skara i Junii månad; men Hertiginnorne utöfvade äfven ifrån Calmar Kungliga rättigheter. Hertigarnes lik utlämnades ifrån Nyköpings Slott, ſom ändteligen gick öfver d. 8 Sept. Åfven Stegeborg, der Konungens ſon, Prins Magnus Birgerſon blef fången.

K. Birgers Drots Johan Brunke, ſom lärer haft ſtörſta delen i Hertigarnas olycka, blef fången, när han ville undſätta Stegeborg och i November halshug-

gen

gen och ſteglad på den Sandåſen i Stockholm, ſom efter honom ännu har namn af Brunkeberg. Tre andra Utlänningar, ſom deltagit i hans anſlalter, undergingo äfven ſamma öde. Prins Magnus hade vid Stegeborgs dagtingan fått förſäkran om lifvet. Det ſamma bekräftades honom i et ſtilleſtånd, ſom ſlöts emellan Sverige och Danmark i Roſkild på tre års tid, der K. Birger i ſjelfva verket affattes, i det honom endaſt lämnades frihet at uppehålla ſig på Gothland, om Gothlänningarne ſå behagade. Hertig Erics ſon Magnus tilträdde, genom ſin Morfaders Konung Håkans dödsfall den 18 Maji 1319 Norrſka Thronen, och i Junii månad ſamlades en Riksdag i Upſala, ſom vid Moraſten äfven utvalde honom til Sveriges Konung. Borgareſtåndet finnes förſta gången nämndt vid detta tilfälle, ſåſom deltagande med Adeln och Bönderna i allmänna ärender. Man gjorde härvid Prins Magnus Birgerſon en uppenbar orätt. Han var nu 19 år gammal, och hade på intet ſätt förverkat den hyllning, man förut gjort honom; ty, ifrån Håtuna leken til Nyköpings gäſtabud, var han beſtändigt frånvarande i Danmark. Matts Ketilmundſon finnes äfven ſedermera hvarken nämnd ſåſom Drotts eller Riksföreſtåndare. D. 8 Julii ingingo ſex Andelige och tjuguen verldslige Herrar en förening,

ning, at inga allmänna pålagor ſkulle gälla, ſom icke för de underſkrifna Herrarna och af dem för Allmogen i hvarje Stift blifvit föreſlagne och bifallne. De ſkulle äfven upbäras af en Herrarnas och två böndernas utvalda Fullmägtiga af hvarje Stift, och förbundo Herrarne ſig, at biſtå Konungens Drots, Matts Ketilmundſon med all deras ſtyrka i denna Stadgas handhafvande, til deſs Konungen upnått ſina myndiga år. Detta var rätta början til Ariſtocratien eller Oligarchien i Sverige, ſom ſedan blef orſaken til ſå många olyckor och ändteligen kaſtade riket under Danſka oket. Biſkoparne började nu tagas af Adeliga Ståndet, och tillika med Lagmännerna intagas i Rådet. K. Birgers öfriga lefnad förkortades af beſtändiga olyckor och förluſter. Hans ſyſter, Drottning Ingeborg i Danmark, dog d. 15 Aug. ſedan hon haft den olyckan, at blifva inſatt i et hårdt fängelſe af ſin Gemål, för et af hennes barn, ſom tog döden af et fall ur vagnen. K. Eric Menved öfverlefde henne icke längre än til d. 13 Nov. och efterträddes af ſin bror, K. Chriſtofer. Birger och hans Drottning flydde 1320 ifrån Gothland til Danmark, der de fingo Slottet Spikaborg på Jutland til förläning, och d. 21 Oct. blef Prins Magnus Birgerſon dömd til döden af Rikſens Råd, ſamt d. 28 halshuggen

på Helge Ands Holmen i Stockholm och lagd i ſin Farfaders K. Magni Ladulåſes graf. Fadren kunde icke länge uthärda med denna ſorgen. Han dog året derpå 1321 och blef begrafven i Ringſtad. En annan hans ſon, Eric, var Ärkedjäkne i Upſala. Hans Enkedrottning, Märta, lefde til 1341.

6. *Förmyndare-Regeringen för K. Magnus Ericſon, ifrån 1319 til 1333. Fjorton år.*

Konungens Moder, Hertiginnan Ingeborg, hade hittintils deltagit i regeringen; men ſom det var at förmoda, at hon vid 22 års ålder icke länge ſkulle kunna hållas ifrån främmande biträde, fann Rådet angelägit, at ju förr deſs häldre ſkilja ſig vid henne. Det ſkedde igenom en förbindelſe, ſom ſex andelige och tjugunio verldslige Herrar ingingo d. 22 Jul. 1322, at hålla tilhopa under Konungens minderårighet, förglömma all ovänſkap, ſom kunnat vara dem emellan under förra tiden, uteſlänga Hertiginnan och alla utlänningar ifrån deltagande i regeringen; men för öfrigt bemöta henne med all aktning. Dermed mentes förmodeligen Knut Porſe, ſon til den förut omtalda Peder Porſe, ſom började inſtälla ſig i Hertiginnans

hans förtroende. I denna stadga nämnes Knut Johanson åter för Drots, som vid Nyköpings gästabud innehade samma värdighet hos K. Birger, och då vägrade lyda Hans befallning, at fängsla Hertigarna. Det första göromål, som sysselsatte den nya regeringen, var at sluta kriget med Ryssland. Ryssarne hade 1318 härjat Finska sjökusten, upbränt Åbo Stad, Domkyrka och Kusto Slott, och efter K. Håkans död anfallit Norrige, som nu äfven lydde under K. Magni spira. Men sedan Storförsten Georg Danieloviz förgäfves belägrat Viborg, fann han sig hägad, at ingå frid d. 8 Sept. 1322; då Savolax, Jeskis och Egrepe Härader, som utgjorde det fordna Svenska Karelen, afträddes til Sverige, och Systerbäck utsattes til gräns. Storförsten anlade tu år derefter Nöteborg. Någon oro finnes äfven hafva varit med Hertiginnans förtrogna Knut Porse, som slöts med en förlikning emellan henne och Svenska Rådet 1326, hvaruti Hertigen förklarades biltog öfver hela riket. Detta kunde likväl icke hindra henne, at 1327 gifva honom sin hand. Hon ägde med honom två Söner, som bägge afgingo i Digerdöden 1350. Efter sin Gemål, som dog 1330, lefde hon ännu i tretio år. Man förvarar i Upsala Bibliothek åtskilliga handskrifna böcker, som hon ägt, såsom en beskrifning öfver heli-

ga landet och några Latinſka predikningar.

För öfrigt bör man icke beſtrida Förmyndare-regeringen, at hafva haft ſina nyttiga omſorger. Bland dem var Södermanlands Lagens öfverſeende 1327. Ehuru de andelige och verldslige Herrarne icke dervid kunde komma öfverens, i frågan om gåfvor och teſtamenten til Kyrkor och Kloſter, befinnes Regeringen likväl hafva rönt all bevågenhet af Påfven. År 1326 erhölls hans tillåtelſe, at upbära halfva Canaans hjelpen eller ſex åra tionden til kriget emot Ryſsland, och 1320 fick den unge Konungen tilſtånd, at i dödsſtunden af ſin Bigtfader erhålla alla ſina ſynders förlåtelſe och et års aflat, ſå ofta Mäſſan ſöngs i hans närvaro. Drotſen Knut Johanſons Stadga, på Herredagen i Tälge 1328, vittnar om en berömlig omtanka om Norrlands upodling, och af oroligheterna i Danmark betjente man ſig, at förena Skåne med Svenſka Kronan. K. Chriſtofer blef 1326 fördrifven ifrån ſitt land til Meklenburg, och Hertig Valdemar af Slesvig utvald til Konung, under Grefve Gerhards af Holſtein förmynderſkap, ſom derföre tilägnade ſig Slesvig. Men det olyckliga landet ſtyckades tillika emellan andra Herrar. Knut Porſe fick ſtadfäſtelſe på Södra

dra Halland. Det Norra tilhörde hans Styffon, Konungen i Sverige. Danſke Marſken Ludvic Albrechtſon innehade Blekingen, och Prins Eric Valdemarſon ifrån Sverige, Malmö och Trälleborg i Skåne, ſåſom mödernearf efter ſina Moſtrar, Agnes och Jutha, K. Chriſtofers Faſtrar. Han hade, ſedan han ſkilts ifrån Sverige, varit Magiſter Capellarum eller Öfverhofpredikant hos K. Håkan i Norrige, men nedlagt ſitt präſtämbete och blifvit förmäld. En annan Holſteinſk Grefve, Johan af Vagrien, förde K. Chriſtofer tilbaka 1329, och fick derföre Skåne, Låland och Falſter; men de andre Herrarne behöllo icke deſtomindre, hvad de innehade. K. Valdemar nedlade då följande året ſin Kungliga värdighet och tog tilbaka Slesvig. Hans beſkyddare, Grefve Gerhard, fick deremot Norra Jutland och Fyn, til deſs 40,000 mark lödiga voro til honom betalde. Skåningarne, miſsnöjde med Gr. Johan och hans Tyſkars hushållning, nedſablade dem och underkaſtade ſig Konungen i Sverige, genom et fördrag i Calmar d. 17 Jun. 1332, hvaremot han bekräftade deras privilegier. Gr. Johan innehade likväl fäſtningarna; men då han ſåg ſig icke kunna förſvara dem emot Sveriges och Norriges förenade ſtyrka; fann han ſig vid, at uplåta dem och ſin panträttighet på landet för 34,000 mark lödig.

När härtil lägges 7000 mark, som betaltes för Köpenhamns Stad och Slott, 8000 til Ludvic Albrechtsons Enka, 8000 til K. Valdemar, 6000 för Helsingborgs lösen, lärer den summa af 70000 marker i det närmaste upkomma, som de gamle Författare berätta, at Skånes inlösen kostade. K. Christofer dog 1333. Hans son Valdemar vistades i Kejsar Ludvics Hof i Tyskland, och de Holsteinske Grefvarne styrde det qvarblifna af landet. Til Skånes lösen uptog Svenska Regeringen penningar, dels genom skatter, dels genom lån, hvaribland äfven halfva kyrkotionden, lyftades öfver hela riket. Man ansåg sig dock med skäl icke innehafva landet under annat vilkor, än panträttighet, och at det således borde återställas, när pantskillingen betaltes. I Sverige tilträdde K. Magnus sjelf regeringen 1333, och året derefter d. 5 Maji dog Matts Ketilmundson. I Norrige deremot skulle minderårigheten räcka til 1336, efter K. Håkans författning, och styrelsen emedlertid förvaltas af tolf Rådsherrar.

7. *K. Magni enfamma regering ifrån 1333 til 1357. Tjugufyra år.*

Konungens första omsorg blef, at förse sig med en Gemål, och dertil utvaldes Blanca, Hertig Johans af Namur dotter, som på mödernet härstammade ifrån Artois,

tois, och derigenom ifrån det Valeſiſka Konungahuſet i Frankrike. At man tog en ſå långväga brud, torde hafva kommit af fruktan för en ſå nära förbindelſe, ſom den, hvilken varit emellan K. Birger och Eric Menved. Konungens Syſter, Euphemia, förmäldes följande året med Hertig Albrecht af Meklenburg. Vid Konungens Eriksgata 1335 gjordes i Skara åtſkilliga författningar. Rikſens Råd och Riddare, med deras Fruar och barn, frikallades ifrån alla utſkylder til Kronan. Barnabarn ſkulle ärfva ſom barn, och broder och ſyſterbarn, ſom broder och ſyſter. Öfvermaga jord, ſom blifvit ſåld, ſkulle vara underkaſtad löſen innom tre år, och qvinfolk pligta likaſom karlar. I Väſtergöthland och Värend afſkaffades aldeles träldomen. Genom en annan författning blefvo Storflockar förbudne och allmän landsfrid pålyſt. At handhafva alt detta, förordnades Nils Ambjörnſon Sparre, den ſamme, ſom uptog ſitt mödernevapen, Oxenſtierna af Langerum, och blef Stamfader för Oxenſtiernor af Saleſta, til Riks-Drots, med en ganſka vidſträckt myndighet *). Efter K. Chriſtofers död, regerade Gr. Gerhard af Holſtein enväldigt i Danmark. Han mördades 1340, och Chriſtofers ſon Val-

*) Stiernman Höfd. Minne, p. 209.

demar Atterdag kom hem til ſitt land och blef Konung, faſtän han icke ägde någon at regera öfver. Han lämnade följande året en fullkomlig afſägelſe på Skåne, Halland och Blekingen, Liſter och Hvet til K. Magnus, ſå at beſittningen för vandlades ifrån förpantning til ägande rätt. Äldſte Författaren af Rimkrönikan har lefvat vid denna tiden, eller emellan 1320 och 1332 *). Konunga och Höfdinga Styrelſen ſynes ock höra hit, åtminſtone vara ſkrifven efter 1318, efter de talas om Konung, ſom förgör ſina bröder. Hon innehåller mycket vett och vackra föreſkrifter i regeringskonſten, och tjenar til uplyſning i gamla Språket. Den heliga Brita Brahe hade redan, med ſin man, Riks-Rådet och Lagman i Nerike Ulf Gudmarſon Hjorthufvud til Ulfåſa i Öſtergöthland, gjort en Pelegrimsfärd til S. Jago di Compoſtella i Spanien. Hon var född år 1303 på Finſta, en väl belägen gård vid Sjön Bjärken i Husby Skederid Socken i Roſlagen. Hennes far var Riks-Rådet och Lagman i Upland, Birger Pehrſon Brahe. Efter ſin mans död 1344, började hon tro ſig hafva uppenbarelſer eller Samtal med Gud, Frälſaren, Jungfru Maria och Änglarna, ſamt at ſe ſyner. Hon förtälde dem för ſin Bigtfar, Magiſter Matthias och Prioren Petrus

*) Hadorfs Uplaga p. 159.

Petrus i Alvaſtra, ſom fattade dem i pennan, och deraf upkom den ſå ofta omtryckta boken under detta namn. Hon reſte til Rom, derifrån til Neapel, och kort före ſin död til Jeruſalem och Chriſti graf, och dog i Rom 1373. Förut hade hon inrättat en blandad Munk- och Nunne-Orden af S. Auguſtini reglor, men ſom, med hennes tilläggningar, fick namn af S. Salvators. Hon blef Canoniſerad 1399.

Emedlertid tiltog, efter Krönikornas berättelſe, miſsnöjet med K. Magnus i Sverige, i ſynnerhet för hans ſlemma ſeder, för hvilka han fick namnet Smek. I Norrige kallades han deremot Magnus Gode. Hans äldre ſon Eric utkorades, fem år gammal, 1342 til efterträdare i Sverige, och den yngre Håkan, ſom var fyra år, i Norrige, hvarigenom grunden blef lagd til deſſa rikens ſöndring, och den oenighet innom Konungahuſet, ſom ſluteligen gjorde deſs olycka och undergång. Man finner dock icke annat, än at fadren ännu en tid behållit regeringen. Emot det, at K. Valdemar affade ſig beläningsrätten af Södra Halland, afträddes Köpenhamn til honom 1343, och han underkaſtade ſig och ſina efterträdare 3000 markers böter, om de klandrade de andra ländernas afträde, hvarpå han nu lämnade K. Magnus ſitt Skötebref. Samma år bilade K. Ma-

gnus en tvift emellan Rewels och Viborgs invånare. Bönderne i Eſtland hade gjort upror emot Stormäſtaren och Korsherrarna af Tyſka Orden uti Preuſſen, til hvilka Valdemar ſålde detta Landet 1347, och ſkickat bud til Biſkopen i Åbo, ſom då viſtades i Viborg, om hjelp. Rewel ſkulle då förena ſig med Finland, och man ſkickade genaſt några Skepp; men när de kommo fram, voro bönderne kufvade af Korsherrarna och Rewel ſatt i förſvarsſtånd, hvårföre de i ſtillhet vände tilbaka. 1347 gjorde K. Magnus en expedition til Finland emot Ryſſarna. Karelarnas och deras ſtröfverier lära hafva varit hufvudorſaken; men Påfvens Bulla, ſom lämnade honom underſtöd til kriget, omtalar endaſt Chriſtendomens utbredande. Kriget räckte ännu 1351, och Konungen uppehöll ſig under den tiden mäſt i Finland ſamt beſökte äfven Eſtland och Liffland *). Allmänna Lands-Lagen öfverſågs och utarbetades 1347; men blef hvilande för Präſterſkapets invänningar til K. Chriſtofers tid. Fahlu bergslag fick ſamma år ſina förſta privilegier, med friſtad för miſsdådare, undantagande dem, ſom begått gröfre brott. Konungen hade lämnat Halland, ſåſom Hertigdöme åt en Bengt Algotſon, hvars härkomſt

*) Porthan ad Paul. Juſten p. 300 — 307.

komſt man icke känner; men at han varit en tiltagſen och ovärdig gunſtling, ſynes af alla omſtändigheter. Han förſköt ſin Gemål, tog olaglig tull af Hanſeſtädernas ſkepp, indrog Ärkebiſkopſtolens inkomſter i Lund; men blef ändteligen af K. Eric utdrifven af landet. Derpå följde friden i Jönköping emellan fadren och ſonen 1357, då K. Magnus afträdde til K. Eric Skåne, Halland och Blekingen, Öſtergöthland, Småland och hela Åbo ſtift. Man finner likväl, at han mycket befattat ſig med fadrens andel. Alla handlingar, ſom rörde Skåne, ſkulle tagas i förvar af fyra Biſkopar och fyra Rikſens Råd: et vilkor, ſom utviſar, at man hade miſstankar om något hemligt förſtånd emellan K. Magnus och Valdemar. K. Eric öfverlefde icke länge denna delning. Rimkrönikan och Ericus Olai berätta, at han och hans Gemål, Beatrix af Brandenburg, blifvit förgifne af Drottning Blanca. Torfæus åter, efter Isländſka handlingar, at de dött i en ſmittſam ſjukdom. Hertig Bengt blef året derpå ihjälſlagen på Rönneholm i Skåne. Allmänhetens vidrighet ökades emot K. Magnus, då han biviſtade Gudstjenſten, oaktadt den bannlysning, han ådragit ſig af Påfven, för det han icke betalt ſin ſkuld til honom af 15000 ducater.

8. *Den*

8. *Den delade regeringen emellan K. Magnus och hans Söner, ifrån* 1357 *til* 1363, *Sex år.*

Af afvundsjuka på sin äldre son, K. Eric, färer K. Magnus hafva kastat sig i K. Valdemars händer. Han trolofvade den yngre, K. Håkan med Valdemars dotter, Margareta, 1350, som då blott var sju år gammal. Efter K. Erics död, belägrade K. Valdemar Helsingborg i början af året 1360. Handlingarne rörande Skåne lära vid trolofningen hafva blifvit öfverlämnade. I Julii månad följande året, var Helsingborgs Slott ännu icke upgifvit; men förmodeligen kort derefter. Sannolikast är, at K. Valdemar underlagt sig landet med härsmagt, utan at någon färdeles anstalt på Svenska sidan gjordes til försvar. K. Valdemar sköflade Öland och nedbröt Borkholms Slott, och anlände d. 22 Jul. til Gothland. Vid et utfall ifrån Visby tre dagar derefter, blefvo 1800 af Borgarena nedergjorde, och Valdemar intågade, elfva man högt, öfver de nedbrutna Stadsmurarna, och sköflade Staden. Visby har sedermera aldrig återvunnit sitt fordna anseende. På Rådets anstiftan, fängslade K. Håkan sin far i Calmar Kyrka d. 11 Nov. 1361, och blef sjelf d. 15 Febr. 1362 vald til Sveriges och Göthes Konung.

Hans

Hans förlofning med Prinſeſſan Margareta uphäfdes, och han anmäldes i ſtället til Gr. Henrics Syſter af Holſtein, Prinſeſſan Eliſabeth. Några af Rådet reſte ut, at afhämta henne; men då hon kom til Danmark, blef hon qvarhållen af K. Valdemar, til deſs giftermålet emellan Håkan och Margareta vunnit ſin fullbordan 1363. Eliſabeth gick ſedan in i Vadſtena Kloſter. Vid K. Håkans bröllop dog Drottning Blanca, och blef begrafven i Ringſtad, och äfven Valdemars egen ſon, Prins Chriſtofer, med hvilken Sven Ulfſons eller Eſtridſons Ätt utſlocknade på Svärdsſidan. Tjugufyra af de Herrar, ſom tilſtyrkt K. Magni fängſlande och Håkans giftermål med Eliſabeth, blefvo nu landförviſſe, och det voro de, ſom tilbudo Svenſka Kronan åt K. Magni Syſterſon, Albrecht af Meklenburg. Hvad ſom ſedan ſkedde genom Calmare förening, hade nu kunnat gå i verkſtällighet, och alla tre Nordiſke Kronorne i Håkans perſon förenas under et hufvud, men det paſſade icke med Svenſka Ariſtocraternas affigter.

Cap.

Cap. 4. Utländſke Konungar, ifrån 1363, til 1521, Ethundrade femtio åtta år.

K. Albrechts regering ifrån 1363 til 1389, Tjugu ſex år.

De förnämſte Herrarne, ſom utvalde K. Albrecht, voro Biſkop Nils af Linköping, Nils Tureſon Bjelke, Bo Jonſon Grip, Carl af Toſta, Carl af Ulfåſa m. fl. De gingo förbi den äldre brodren Henric, efter han var måg til K. Valdemar i Danmark. Sedan Gothland blifvit underkufvadt och Stockholm upgifvit af Befallningsmannen Nils Kellſon Vaſe, förrättades hyllningen d. 30 Nov. och bekräftades året derpå Faſtlagstiden i Upſala. Slaget emellan Enköping och Tillinge d. 4 Mars 1365 fullbordade Thronförändringen. K. Magnus blef deſ fången och ſattes på Stockholms Slott. K. Albrecht kröntes, och förmäldes ſamma år med Richardis, Grefve Ottos dotter af Schwerin. Efter et fåfängt förſök, i förbund med Hertigarna af Meklenburg, at bekriga K. Valdemar, ſom då var ſtadd i fägd med Hanſe-Städerna och at återtaga Skåne, och efter et uthärdadt miſsnöje i Sverige, måſte K. Albrecht 1371 förlika ſig med Svenſka Rådet på de vilkor, at de ſkulle tilſätta Fogdar på huſen med hans råde, och han ifrån deras råd aldrig afgå i hvarjehanda ärendom det hälſt vore. Der-

på

på kunde ändteligen d. 15 Aug. frid ſlutas emellan K. Albrecht och Håkan, nu mera endaſt-Konung i Norrige. K. Magnus ſläpptes då lös utur ſit fängelſe, mot 12,000 mark lödig, och drunknade tre år efter vid Ljungholmen, icke långt ifrån Bergen i Norrige, då han ville frälſa ſig ifrån et ſkeppsbrott.

Riks-Drotſen Bo Jonſon Grip, hvars förfäder man icke känner, lärer i ſjelfva verket hafva varit regerande i Sverige. Genom ſin ſondotter, Catharina Knutsdotter, blef han Stamfar för de yngre Griparna, eller Friherrarna af Vinäs, hvilken anſenliga Ätt gick ut med Riks-Rådet Maurits Grip, i Drottning Chriſtinas tid. Han innehade, under förläning eller förpantning, Nyköpings, Stockholms, Calmars, Åbo, Viborgs, Raſeborgs, Tavaſtehus, Korsholms, Öreſtens, Oppenſtens och Forsholms Slott, med underliggande län och fögderier, hvaribland äfven var Åland och Rumlaborgs Slott och län, ſom beſtod af Jönköping och halfva Småland. Deſsutom ägde han arfve- och afſinge gods, näſtan i alla Landſkap i riket. En ſådan Herre och hans jämnlikar lefde i landet utan lag och ordning. Han hjälpflog Riddaren Carl Niclasſon 1381, inför ſjelfva Altaret i Riddarholms Kyrkan, och en annan Herre Matts Guſtaf-

ſon

ſon mördade i Februarii månad 1372, Biſkop Gothſkalk i Linköping vid Linderås Kyrka. Konungen deremot förſtörde penningar på en reſa til Meklenburg 1374, der han tog Kejſar Carl 4:s förſäkran om arfsrätt til Svenſka Kronan för ſina barn, och på ſina Tyſka favoriter, hvarigenom han blef nödſakad, at pålägga nya ſkatter och ſtälla til rätta miſsnöjet deröfver med nya dagtingningar och friheter för Herrarna. Emedlertid dog K. Valdemar 1375, och ſom han två år förut förlorat ſin ſon, efterträddes han af dottren, K. Håkans Gemål, Drottning Margareta, dock ſåſom förmyndare för deras fem års gamla ſon, Olof Håkanſon. Detta förmynderſkap ſträckte ſig äfven til Norrige, ſedan K. Håkan dött d. 1 Maji 1380, och efter Olofs död i Falſterbo 1387, blef Modren regerande Drottning i hans bägge riken.

Hanſe-Städerne, ſom, efter friden med K. Valdemar 1380, innehaft Skåne, återlämnade det til Danmark 1385, och under deras beſittningstid retade K. Albrecht både dem och Danmark, med flera fruktlöſa anfall på landet. När Bo Jonſon dog 1459 och i ſitt teſtamente bortgaf 115,000 lod Silfver, ſatte han til verkſtällare deraf åtſkilliga Herrar, ibland hvilka Biſkop Nils i Linköping, Biſkop Thord i Streng-

i Strengnäs, Carl Ulfſon, Eric Kellſon och Erengiſle Nilsſon voro de förnämſte. Deſſe kommo derigenom i beſittning af hans innehafda Slott och blefvo lika få förfärliga ſom han. I denna otid ville K. Albrecht anſtälla en räfſt, och återkalla hvart tredje hemman af andeliga och verldsliga Frälſet til Kronan. Et allmänt elände och oſäkerhet var tillika i Landet. Bo Jonſons Exſecutorer vände ſig derföre til Drottning Margareta 1388, och updrogo eller hyllade henne det ena efter det andra af ſina innehafvande Slott. Albrecht ſkulle förſvara ſin Krona med en talrik Tyſk Krigshär; men blef ſlagen och tilfångatagen vid Falköping d. 24 Febr. 1389. Svenſke Riks-Marſken Eric Kellſon Vaſe anförde i detta ſlaget Drottning Margaretas troppar. K. Albrecht inſattes på Lindholms Slott i Skåne, der han blef i ſju år, til deſs han, under Hanſeſtädernas bemedling, förliktes med Drottning Margareta 1395. Han dog ſamma år ſom hon, 1412, i Dobrans Kloſter i Meklenburg och är begrafven i Gadebuſch.

2. *Drottning Margaretas och K. Erics af Pommern regering, ifrån* 1389 *til* 1432. *Fyratiotre år.*

Stockholm förſvarade ſig til 1398, genom Vitalianernas undſättning, och Hättebröder-

derne anſtällde der d. 11 Jun. 1389 det grufveliga blodbadet på Käpplingeholmen. Abraham Broderſon, Drottningens älſkling, och Algot Månſon Sture anförde belägringen. En allmän uſelhet fortfor i landet. Man har et bref ifrån Dom-Capitlet i Linköping af år 1391, ſom berättar, at väl et hundrade landbönder funnos, ſom icke tilſamman ägde en ſpann korn, eller et laſs hö. Icke deſto mindre pålade Drottningen åtſkilliga Skatter, ſåſom Rumpſkatten, Rökſkatten, Femton marks hjelpen. Väſterås, Enköping och Linköping upbrändes. Gothland intogs, efter Prins Eric Albrechtſons död 1398, af Tyſka Orden i Preuſſen, ſom deruppå hade pantförſkrifning.

Drottning Margaretas Syſterdotters ſon, Hertig Eric af Pommern, var redan 1388 förklarad arftagare til Norrige. 1396 d. 11 Jun. valdes han äfven i Skara til Konung i Sverige, och hyllades d. 23 vid Mora ſten. En återbärning faſtſtälldes i Nyköping d. 20 Sept. af alt det gods, ſom kommit ifrån Kronan, ſedan K. Albrecht inkallades. Konungens kröning firades i Calmar d. 17 Jun. 1397, och d. 20 Jul. eller Margarete dag ſtiftades den rygtbara Calmar Union. År 1400 d. 8 Dec. antog K. Eric ſjelf regeringen i Sverige,

rige, men i Danmark och Norrige icke förrän 1407. Vid adertón års ålder tillträdde han den mägtigaſte monarchie i Europa. Hans giftermål, med Prinſeſſan Philippa ifrån England, gaf hopp om arftagare; men han viſade Drottning Margareta ingen aktning och lät halshugga Abrahams Broderſon utanföre Sonderburg 1410. Hans ägtenſkap blef ofruktſamt, och han ville arbeta ſitt Syſkonbarn, Hertig Bogislaus 9 af Pommern, til ſin efterträdare. Hans bemödande, at återbringa Slesvig under Danſka Kronan, koſtade mycket och aflöpte ändå fruktlöſt. Han blandade ſig med våldſamhet i ſaker, ſom icke tilhörde honom, då han inſatte ſin Secreterare, Johannes Jerechini, til Ärkebiſkop i Upſala och 1434 ålade Domherrarna i Lund, at utan uppehåll ſjunga och läſa Pſaltaren natt och dag i Domkyrkan. Sverige utbetalte 9000 Nobler at inlöſa Gothland; men ön bibehölls likafullt under Danmark. Drottning Margareta dog 1412. Slesvigſka kriget varade i tre och tjugu år, och utblottade landet på folk och penningar. En onödig omkoſtnad förorſakades äfven af den reſa, ſom Konungen företog 1424 til Warſchau, Ungern och Jeruſalem, hvarifrån han följande året kom hem öfver Venedig. Intet betydande miſsnöje viſade ſig dock under Drottning Philippas lifstid. Men

hennes olyckliga krigståg emot Stralsund ådrog henne den hårdhet af Konungen, at han på henne bar händer. Hon dog året derpå 1430 i Vadstena.

Två år derefter började Engelbrekts upresning. Han var en Svensk Adelsman, af Väpnare-Classen, och bodde vid Fahlun. Han hade vistats i Förstars hof, hade en liten kropp, men mod och snille. Regenternas misstroende til de Svenska Aristocraterna, hade lämnat de Slott och fästen, af hvilka riket under inbördes oroligheterna blifvit upfyldt, åt utländska befälhafvare. Desse hade tillika at upbära Kronans inkomster af Allmogen i kringliggande län och härader, som til Slottens underhåll voro anslagne och til Länsmännernas förplägning. En sådan befallningshafvande var Jösse Ericson på Västerås Slott, en Dansk man, som uphängde fem bönder i rök, och spände hafvande qvinnor för plogen. Samma plågosätt brukades af en annan Länsman på Faxaholm i Helsingland, der en gammal Visa ännu omtalar, huru två spändes för Arder, fyra för harf och åtta för plog. På Agneholm i Värmeland fördes de treskande ut på två stora stenar i strömmen, och utsattes der i flera dagar för köld och hunger. Engelbrekt, väckt af sina Landsmäns klagan, reste först til Köpenhamn, at

at föredraga Konungen deras nöd; men när de ändå blefvo ohulpne, tog han til vapen d. 24 Jul. 1432, och i ſpetſen för Dalkarlarna förſtörde Borganäs fäſte, ſom var anlagt på en holme i Dalälfven, icke långt ifrån Gråde Gäſtgifvaregård. Derpå tågade han til Väſterås. Konungen hade då afſkedat Jöſſe Ericſon, och förordnat Grefve Hans af Everſtein i ſtället, ſom tilſatte en Vice Fogde, Melchior Görz. Köpings Slott nedrefs, ſedan Commendanten Johan Vale rymt til Stegeborg. Riks-Rådet Nils Guſtaffon, Eric Pukes far, kom til Engelbrekt i Väſterås och fick Slottet i ſin värjo, ſedan det af Görzen blifvit upgifvit. I Upſala hölls en ſammankomſt af Adeln, och en tredjedel eftergafs af Skatterna. Eric Puke, ſom hade Korsholm vid Vaſa i Öſterbotten af ſin far i förläning, upreſte Norrlänningarna och gaf dem en anförare, ſom hette Olof Djäkn. Helſingarna förſtörde Faxaholm vid Söderhamn. Puken ſkickade Johan Folkeſon til Åland, ſom intog Caſtelholm ifrån Fru Ida och hennes ſon, Otto Pugeviſch. Rekarlsboerne förſtörde Gripsholm, ſom Hartwig Flögh innehade. Engelbrekt tågade til Stockholm och dagtingade med Konungens Befallningsman, Johan Kröpelin, ſom var en hederlig man. Han kom äfven öfverens med Höfvidsmannen Ketilberg på Örebro om

Slottets upgifvande, så framt han icke blef undsatt inom sju veckor, och han fick äfven samma Slott och län, emot det han betalte Ketilberg 100 marker Silfver, som han hade länat Konungen under förpantning. Albert Styke på Nyköping, och hans Bror Henric Styke på Ringstaholm bredevid Norrköping, blefvo belägrade; men som Rikets Råd, nyss hemkomne ifrån Konungen, voro församlade i Vadstena, begaf sig Engelbrekt dit, med en lifvakt af 1000 man. Biskoparne Knut Boson Natt och Dag i Linköping, Sigge i Skara och Thomas i Strengnäs voro der närvarande. När de vägrade bifall til hans föreställningar, tog han Biskop Sigge i kragen, och hotade de andra med döden. En skrift upsattes då til Konungen, som Engelbrekt underskref ibland Rikets Råd, och med sin egen betjent afsände til Danmark. Derpå intog han Ringstaholm och Stegeborg, och lät belägra Stegeholm vid Västervik, som innehades af en Dansk man, Lage Röd. Et annat parti belade Rumlaborg vid Jönköping, som innehades af Otto Snaps. Trolleborg i Nykyrka i Småland innehades af Hemming van Lenchen. Det upbrändes, tillika med Piksborg i Annersta Socken. Axewalls Slott, vid Varnhem i Västergöthland, innehades af en Dansk, Anders Nilsson. Det belägrades af Eric

Puke.

Puke. Pehr Ulfſon ſattes til Höfvidsman öfver Värmlänningarna, ſom intogo Edsholm vid Trollhättan, Dalaborg vid Kambols Herregård i Bolſta Socken och Agneholm, der Gullſpång flyter i Vänern. Engelbrekt ſjelf intog Oppenſten i Länghems Socken i Väſtergöthland, ſom på Grefve Hanſes vägnar innehades af en Tyſk, Mårten Grabo, och Öreſten i Örby Socken, der en Danſk, Jöſſe Larsſon, hade befälet.

På detta ſättet förſtörde han öfver tretio Slott och fäſten. Hans ſtyrka gick ofta til 100,000 man. Icke deſto mindre kunde ingen klaga, at han miſtat ſå mycket ſom et ägg, eller en höna, utan betalning. Han föll nu in i Halland, der han upbar ſkatt och intog fäſtningar. Med Skåningarna träffade han en öfverenskommelſe vid Laholm, at man ſkulle fäga til tolf veckor förut, innan man började någon fiendtlighet. K. Eric gjorde om höſten 1434 et kort beſök i Stockholm; men Engelbrekt blef året derpå i Arboga utvald til Rikets Höfvidsman. At ſyſſelſätta ſit folk, lät han dem gräfva Canalen vid Söder-Tälge. Konungen återkom och gjorde Chriſter Nilsſon Vaſe til Riks-Drots, och Carl Knutſon Bonde til Riks-Marſk; men då han icke vidare gjorde någon ändring i rikets ſtyrelſe,

valde Rikſens Råd Carl Knutſon til Riksföreſtåndare, til menighetens ſtora förtryteſſe, ſom icke med mindre kunde tilfredsſtällas, än at fäſtningarnas intagande ſkulle Engelbrekt ombetros. Carl Knutſon var född i Finland d. 5 Oct. 1409. Andre ſäga på Ringſtaholm i Öſtergöthland. Hans fader, Knut Bonde, Riddare och Rikſens Råd, dog 1413; men farfadren, Thord Rörikſon Bonde, ſom innehade ſamma värdighet, leſde til 1417. I ungdomen hade han reſt utomlands och kunde tala flera ſpråk. 1431 blef han gift med Brita Bielke, Riks-Rådet Ture Stenſons dotter til Kråkerum i Calmare Län. 1434 var han redan med ibland Rikſens Råd. På Varberg ſatte Engelbrekt Bror Svenſon til Höfvitsman, Abraham Broderſons brorſon; men ſjuknade för Axevall, och lät föra ſig på häſtbår til Örebro. Där fick han beſök af Bengt Stenſon Natt och Dag, ſom bodde på Göksholm, halfannan mil ifrån Staden, och hvars bror, Nils Stenſon, var gift med Carl Knutſons Svägerſka, Margareta Bielke. Engelbrekt ärnade ſig ſjöledes til Stockholm. Han tänkte hvila öfver natten på en holme i Hjälmaren, i Stora Mällöſa Socken, ſom efter honom bär namn af Engelbrektsholmen; men knapt var han landſtigen, förrän Bengt Stenſons ſon, Måns Bengtſon, kom til honom, och

och hotade honom med et hugg i hufvudet. När Engelbrekt ſkulle afvärja det med en krycka, på hvilken han ſtödde ſig, förlorade han tre fingrar. Då han vidare vände ſig om, blef han huggen i halſen, och ändteligen klöfs hufvudet och kroſſades mot en ſten. Kroppen genombårades med flera pilar. Det ſkedde d. 4 Maji 1436. Engelbrekts Fru, ſom han lämnat i Örebro, fördes fången til Göksholm. Riks-Rådet Albert Peccatil, ſom var med honom, och förmodeligen varit i hemligt ſamråd med Måns Bengtſon, förſökte förgäfves at få Slottet til upgift. Bönderne togo hans döda kropp, och förde den til Stora Mällöſa Kyrka, hvarifrån den ſedan flyttades til Örebro. De belägrade Göksholm, och Bengt Stenſon med ſonen måſte fly til Ringſtaholm. Der togos de genaſt i beſkydd, genom Riksföreſtåndarens bref, och Måns Bengtſon blef ſedermera Riks-Råd.

3. *Blandade In- och Utrikes Regenter til* 1521.

Carl Knutſon höll nu en Riksdag i Söderköping 1436, der Olof Finne upgaf Stäkeholm, Folke Axevall, Matthias von Kahlen Elfsborg, Henric Clasſon Åbo och Eric Nilsſon Stockholm. Carl Knutſon behöll der Slottet, och Chriſter Nilsſon förborgen. Nils Stenſon fick Stege-

borg, Puken Caſtelholm, och Kröpelin Åbo; men Bror Svenſon, ehuru närvarande, blef aldeles förbigången. Då han yttrade ſitt miſsnöje deröfver för Marſken, blef han halshuggen d. 1 Nov. Puken deremot upviglade Allmogen emot honom på alla ſtällen. Han togs i Väſterås och ſkickades til Drotſen, ſom genaſt lät ſlå hufvudet af honom 1437. Han hade äfven Tälge och Helſingland uti förläning. Carl Knutſons egennytta och lyſande lefnadsſätt väckte ſnart afvund. Drotſen vände ſig til Hertig Chriſtofer af Bäjern, K. Erics Syſterſon, hvilken redan började omtalas, ſåſom hans efterträdare. Til honom fällade ſig Slägten Natt och Dag, af hvilken Nils Stenſon, Carls egen Svåger, var emot honom den bittraſte. Carl fängſlade Drotſen på Rävelſta i Upland, men Nils Stenſon blef af K. Eric utnämnd til Riks-Marſk. Detta var det ſiſta Konungen gjorde i Sverige. För öfrigt bekymrade han ſig om ingen ting. Han blef äfven affatt i Danmark 1439, tog ſin tilflygt til Gothland och blef Sjöröfvare. Til ſjöſs hade han annars altid varit olycklig. Hans långvariga regering viſar endaſt vårdslöshet och ledsnad, nycker och infall, utan någon ſammanhängande plan.

Chriſtofer var redan 1438 inkallad til Danmark, och i Sverige antogs han genom förlikning med Carl Knutſon 1441, ſedan

ſedan han lämnat honom Finland i förläning, och Öland i pant, för hvad han koſtat på riket. Med Drotſens tilhjelp minſkades det ſå, at Carl fick nöja ſig med Viborg och des län; och ſedan Drotſen dött 1442, blef hans måg, Bengt Jönſſon Oxenſtierna, med hela ſin ſlägt, Carls oförſonliga fiende. Konungen lämnade på en gång ſamma förläningar til flera perſoner, för at upväcka oenighet; han förde ut rikets penningar til Danmark; han tillät ſin morbroder på Gothland, at drifva kaperi, och flera miſsväxtår, ſom inföllo under hans regering, tilſkyndade honom namn af Barkekonung. Han dog 1448, då han ſkulle fara til en Herredag i Jönköping, och Herrarne updrogo der Riksföreſtånderſkapet åt Bröderna Bengt och Nils Oxenſtiernor. Carl Knutſon kom öfver ifrån Finland, med 800 man. Han utſkref en Riksdag til Stockholm, der han ſattes, tillika med Oxenſtiernorna, på Konungaförſlag, och af ſjuttio väljande endaſt ſaknade otta röſter. Danſkarne hade redan förenat ſig om Chriſtian af Oldenburg, och ſåledes brutit Calmare förening.

Jöns Bengtſon Oxenſtierna blef kort derefter Ärkebiſkop i Upſala. Et förſök, at återtaga Gothland, kaſtade denna ö under Danſka Kronan, genom befälhafvarens

rens Måns Grens trolöshet. Deremot valdes K. Carl til Konung i Norrige och kröntes i Trondhem 1449. Et annat parti förklarade ſig likväl i Marſtrand för K. Chriſtian, och K. Carls egne fullmägtige bortſkänkte hans rätt i Halmſtad 1450, ſå at han måſte affäga ſig denſamma. Nils Oxenſtierna och Måns Gren voro häruti hufvudmän. Sedan Chriſtian förgäfves förſökt, at intaga Sverige med vapen, ſkred han til underhandlingar, och under dem bemägtigade han ſig Öland 1456. Til denna öns återtagande ſkulle Ärkebiſkopen upbåda Uplänningarna, och dem vände han i ſtället mot K. Carl. Efter en förlorad träffning vid Strengnäs, måſte Konungen fly til Danzig 1457. Denna Staden, ſåſom en af de förnämſta i Hanſeförbundet, lämnade honom beſkydd, för at bryta Danmarks öfvervigt i Öſterſjön, under det Chriſtian utan ſvårighet intog hans rum på Svenſka thronen.

At löſa ut ſina medarfvingar efter morbrodren, Hertig Adolf af Holſtein, behöfde Chriſtian penningar, och dem ville han utpräſſa i Sverige. Han pålade ſtora ſkatter, och då allmogen yttrade miſsnöje deröfver, kaſtade han ſkulden på Ärkebiſkopen, ſom ſkulle förvalta riksſtyrelſen under hans frånvaro. Han tog honom i förvar, och förde honom fängslig

lig med ſig til Danmark. Då tog Biſkop Ketil Vaſe i Linköping til vapen. 1464. K. Carl återkallades ifrån Danzig och kom til Stockholm; men ſedan Chriſtian ſläppt Ärkebiſkopen på fri fot, måſte han åter afſäga ſig kronan, och åtnöja ſig med Raſeborgs och Kexholms län i Finland. Tottarne, miſsnöjde med Chriſtian i Danmark, hämnades med hans ſtörtande från Svenſka thronen. K. Carl kom tilbaka 1467. Han bibehöll ſig ändteligen, under et beſtändigt krig, til ſin död 1470, då han utnämnde Sten Sture den Äldre til Riksföreſtåndare, hvars mor var hans halfſyſter. Konungens ena dotter Magdalena var gift med Ivar Axelſon Tott, och den andra med Eric Ericſon Gyllenſtierna.

Man känner icke året, då Sten Sture blifvit född. Fadren, Riks-Rådet Guſtaf Anundſon Sture, härſtammade från en urgammal adelig ätt. Sjelf var han gift med Åke Axelſon Totts dotter, Ingeborg, och hans Syſter Helena Sture ägde dennas broder, Eric Axelſon til man. På Helleſkogen, vid Harakers Kyrka i Väſtmanland, hade han aflagt förſta proffvet af ſin tapperhet. Det var, under Ketil Vaſes upreſning emot Chriſtian, til Ärkebiſkopens befrielſe. Konungen blef derigenom nödſakad, at uphäfva belägringen

gen för Väſterås. Nils Boſon Sture til Penningby, en Svenſk Riddersman af en annan ſlägt, än Riksföreſtåndaren, biträdde honom, jämte Tottarna, när K. Carl för andra gången återſtälldes til Kronan. De ſegrade öfver en Svenſk förrädare, Eric Carlſon Vaſe vid Opphöga, och i Väſtergöthland öfver K. Chriſtian ſjelf. Efter K. Carls död, måſte Sturen ännu lefverera Eric Carlſon, och hans bror Trotte, tre ſlagtningar. Dalkarlarne voro honom härvid til biträde. Följande året ankom K. Chriſtian ſjelf med en ſtor flotta ifrån Danmark. Han landſteg vid Stockholm och beſatte Brunkeberg. Stockholms Borgerſkap och en ſamlad allmoge, under Nils och Sten Sturar, angrepo honom der 1471 d. 11 Oct. Tvenne anfall afſlogos af Konungen; men Knut Poſſe gjorde et utfall ifrån Staden, och Sten Sture ryckte tredje gången upföre berget. Äfven detta förſök aflöpte fruktlöſt. Sturen angrep då den delen af Danſka hären, ſom ſtod nedanföre vid Clara Kyrka. Danſkarne öfvergåfvo ſin fördelagtiga ſtällning på högden, och ruſade ſina landsmän til undſättning. Så ſnart man fick drabba på fältet, var ſegern afgjord. Hufvudbaneret eröfrades. Sjelfve Danſke Marſken togs til fånga. Chriſtian fårad flydde til ſina ſkepp, och med dem til Danmark. Sverige blef oanfägtadt under

der hans återstående regering. Tre dagar derefter uphäfdes, genom Riksföreståndarens och Rådets beslut, den Stadgan i Svenska Stadslagen, at hälften af Magistraterna i Städerna skulle vara Tyskar.

Det lugn, som riket nu vann ifrån Danska sidan, användes, at bota de refvor, kriget förorsakat. Vetenskapernas odling blef et förr okändt föremål för Regeringens omsorger. Deras närmaste hemvist hade hitintils varit i Cöln. Christian hade förfökt, at flytta dem til Köpenhamn; men Sturens omtanka förekom honom i Upsala. Han biträddes häruti af Ärkebiskopen Jacob Ulfson. Denne var utvald af Cardinalerne i Rom, emot Upsala Dom-Capitels önskan, och hemförde Påfven Paul den andras Bulla om sitt erkännande. En lärd Canik, Ragvald Ingemundson, skickades tilbaka, at begära tilstånd til et Universitets inrättande i Sverige. Sixtus den fjerde utfärdade sin Bulla, Riksföreståndaren sitt privilegium, och Ärkebiskopen sitt programme til föreläsningarnas början de. Academien invigdes d. 21 Sept. 1477, och S. Britas fäst d. 7 Oct. utmärktes med göromålens begynnelse. En Vadstena Munks, Olai Guthonis, Collegier i Theologien, Logican, Metaphysican och Physiqven, annoterade ifrån 1479 til 1487, förvaras ännu på Upsala Bibliothek. En annan Vadstena Munk, Petrus Dasypodius,

höll

höll föreläſningar i Sphæra materiali, och gjorde det konſtiga urverket bakom Altaret i Domkyrkan, ſom viſade planeternas gång, och månans til- och aftagande; men brann opp 1702. Det oväntade medel til vetenſkapernas utſpridande, ſom kort före denna tid blifvit upfunnit i Tyſkland, behöfde endaſt tjugu års mognad, för at hos oſs komma i gång. Boktryckare-konſten idkades här ifrån 1483, och Riksföreſtåndarens Gemål var ibland deſs förnämſta befordrare. Hon utgaf, på ſin egen bekoſtnad, Alanus de rupe de Pſalterio Mariæ virginis. I Upſala Bibliothek finnas ännu flera böcker, ſom hört henne til. Ericus Olai ſammanſkref denna tiden ſin Svenſka Hiſtoria. Biſkop Brynolf 3 i Skara författade en Chrönika om Skara Biſkopar. Ragvald Ingemundſon öfverſatte Landslagen på Latin, och Conrad Rogge höll en Oration för Doctorsgraden i Peruſio i Italien.

K. Chriſtians död och hans ſons K. Hanſes upträde på Danſka Thronen, hade icke varit mägtigt at rubba detta lugn, om icke Ivar Axelſon Totts ſammanſmälta förmögenhet, genom brödernas Olofs, Erics och Lars Axelſöners död, hade ſatt honom i ſtånd, at blifva Riksföreſtåndarens medtäflare. Nils Stures ſon, Svante, ſom påſtod ſig hafva blifvit för-

förförelad i arfvet efter ſin far, gjorde et med honom. Detta kom ſå mycket ſämre til paſs, ſom en oro i det ſamma yppades ifrån Öſter. Iwan Vaſiliowits den förſte upſteg på Ryſslands Thron, afſkuddade Tatarernas välde och förenade Novogorod med Muſcou. Liffland och Finland hotades med ſamma öde. Eric Carlſon Vaſe, förrut uprorsſtiftare, ſkyddade nu gränſorna. Härmäſtaren i Liffland anropade Sveriges biſtånd. Sturen företog et krigståg til Finland, och Knut Poſſe räddade Viborg; men, under Riksföreſtåndarens frånvaro, fick anläggningen emot honom luft. Rådet frukade, at ſluteligen ſmälta bort, då han aldrig kallade nya Ledamöter i de afgångnas ſtälle. Herrarne klagade, at han drog in allmogen i rikets ſtyrelſe; men ehuru de med Ärkebiſkopen i hemlighet arbetade för K. Hans, vågade de likväl icke at blifva kände derföre. En armée och flotta ifrån Danmark och et broderſkap emellan allmogen i Norrland och Dalarna ruſtade ſig emot hvarandra. Bönderne lägrade ſig vid Rotebro; men Sturen var icke ſjelf med i hären. Han ärnade underſtödja dem med et utfall ifrån Stockholm; men förekoms af den landſatta Daniſka krigsmagten. Den anföll Dalkarlarna dagen förrut, d. 28 Sept. 1497. Slaget blef lika afgörande til K. Hanſes fördel, ſom det

på Brunkeberg hade varit tjugu sex år förrut för Sturen. Han måste nedlägga Riksföreståndarskapet; och K. Hans antogs til Sveriges Konung. Han måste dock tilfredsställa Sturen med den största förläning som någon Svensk man innehaft, efter Bo Jonsons tid, bestående i hela Finland: Nyköpings Slott, Färingsön och Svartsjö, Sorunda och Ösmo Socknar, Öster- och Väster-Rekarna samt Getala bed vid Skara. Han fick Rikshofmästare-värdighet, och et rum ibland de fyra Rådsherrar, som under Konungens frånvaro skulle föreslå regeringen. Konungen var dock nöjd, at hafva kunnat skilja honom ifrån sin förra förläning, Västerås och Dalarna, hvarifrån han hämtat sin mästa styrka, och yttrade sig märkvärdigt vid skilsmässan: J hafven lämnat mig et svårt testamente; ty Bönderna, dem Gud hafver skapat til trälar, hafven J gjort til Herrar. Konungens son, Prins Christian, hylladet nu äfven til fadrens efterträdare.

Svante Nilsson Sture erhöll Riks-Marske-ämbetet, för det han bidrog til K. Hanses val; men fick afslag på sin begäran om förläning af Söderköpings Stad. Sten Sture måste äfven återlämna en betydande del af Finland, emedan Konungen påstod, at han hade större inkomster, än han sjelf. Hemming Gadd medlade för-

förlikningen emellan Sturarna, och Herrarne klagade gemenſamt hos Konungen, at han, tvärt emot ſin förſäkran uti Calmare-Receſs, updragit Svenſka Slott och län åt Danſka män; genom en hemlig öfverenskommelſe afträdt Savolax och en del af Carelen til Ryſsland, och för öfrigt underlåtit näſtan alt, hvartil han förbundit ſig. Konungens olyckliga krig vid Dithmarſen, hvaruti han, i ſlaget vid Meldorp år 1500, förlorade 4000 man, gaf miſsnöjet luft. Herrarne ſamlades i Vadſtena under Sturarnas anförande. Sten Chriſterſon Vaſe, ſom hade miſtat Elfkarleby laxfiſke, ſlog ihjäl Konungens Fogde och gjorde et med dem. Hemming Gadd anlade belägring för Stockholm. Lybeckarne, hvilkas ſkepp Konungen låtit upbringa i Öſterſjön, för det de gjort tilförſel på Sverige, lämnade Sturarna ſex krigsſkepp til hjelp. Efter Stockholms öfvergång, ſtannade K. Hanſes Gemål et helt år i Sverige. Prins Chriſtian åter hemſökte Väſtergöthland med eld och ſvärd. När Sten Sture hade följt K. Hanſes Drottning på ſin hemreſa til gränſen, ſjuknade han på återreſan, och hann med möda til Jönköping, der han dog d. 25 Nov. 1503. Knut Alfſons Enka från Norrige, Märta Ivarsdotter, ſom ſedan fick Svante Sture, miſstänktes, at hafva bibragt honom förgift. Han be-

grafdes i Gripsholms Kloſter, ſom han hade ſtiftat af ſitt arf och egit. Derifrån flyttades hans ben til Kernbo Kyrka, och när hon ölades, til Domkyrkan i Strengnäs.

Svante Sture blef utvald til Riksföreſtåndare af Rikſens Herrar d. 21 Jan. 1504. K. Hans deremot ſtämde dem til Calmar, och, när de icke inſtälde ſig, dömdes de ohörda at miſta ſina gods. På denna dom begärde Konungen ſtadfäſtelſe af Kejſar Maximilian, ſom gick ännu längre och förklarade dem i acht. I Calmar anſtälde Konungen et blodbad på Magiſtraten och Borgerſkapet. Tiden drogs ut med underhandlingar och möten til 1510, då kriget utbraſt å nyo, och Sverige, underſtödt af Lybeckarena til ſjöſs, hade all framgång. I denna ſtällning dog Svante Sture d. 2 Jan. 1512 i Väſterås och blef begrafven i Domkyrkan, hvars Altartafla är en ſkänk til hans åminnelſe. Stockholms Stad och Slott ſamt Allmogen hyllade ſonen, Sten Sture den yngre, til efterträdare; men Herrarne ville hafva Eric Trolle. På mötet i Upſala d. 18 Maji 1512 valde bönderne på Kungsängen den förra, och Rådet på torget den ſednare. Trollen tog namn af Riksföreſtåndare, och gick genaſt in i underhandling med K. Hans. På et

nytt

nytt möte i Stockholm, d. 22 Jul. segrade åter Sturen, och Herrarne måste bequäma sig efter honom. Möten och underhandlingar började å nyo. Jacob Ulfson tog afsked ifrån Ärkebiskopsstolen, och Trollens son Gustaf blef vald i hans ställe. Han emottog penningar af Christiern til sin fullmagts lösen, och röjde strax sin afvoghet emot Sturen samt befästade sig på Stäket. Sturen tog fadren i fängsligt förvar och belägrade Stäket. På Arboga Riksdag 1517 förklarades Ärkebiskopen förlustig sitt ämbete. Sedan en Dansk undsättning under Jacob Trolle blifvit afslagen, måste han upgifva Slottet, och sjelf afsäga sig ämbetet på Riksdagen i Stockholm, der det beslöts, at Stäket skulle nedrifvas. 1518 företog sig Christian sjelf en expedition til Stockholm; men blef slagen vid Brännkyrka och erböd sig til underhandling, då han emot tro och löfven bortförde med sig sex gifna gisslar, och ibland dem Gustaf Ericson Vase, til Danmark. Han intog derpå Borkholm och Öland 1519 och belägrade Calmar; men Sturen slog hans Cavalleri, och tog Danske Marsken Åke Brahe til fånga, hvarpå han anställde en sträng räfst med dem, som gått Konungen til handa, hvilka dömdes til halshuggning och stegling. Sturen kom d. 21 Nov. tilbaka til Stockholm. Den affatte Ärkebiskopen up-

pehöll ſig på Ekholmen i Vekholms Socken i Upland. Chriſtiern ruſtade ſig til et nytt fälttåg emot Sverige. Han tog ut ſin Gemåls brudſkatt, 300,000 Gyllen, och fick hjelptroppar ifrån K. Frans 1 i Frankrike.

Danſka Generalen Otto Krumpen föll, i början af året 1520, ifrån Helſingborg in i Väſtergöthland, och Sturen mötte honom på ſjön Åſunden bredevid Bogeſund, nu för tiden Ulricæhamn; men blef ſkuten i låret af en kula, ſom ſtuſſade på iſen, at han måtte föras bort, och hans folk ſkingrades. Under det Sturen fördes til Örebro och Strengnäs, ſtormade Danſkarne Svenſka förhuggningen på Tiveden och kommo til Väſterås. Då Sturen ſkulle ſkynda til Stockholm, dog han af ſin bleſſure i ſin ſläde på Mälaren d. 2 Febr. och de Svenſke ſaknade anförare. Et ſtilleſtånd ſlöts förſt på fjorton dagar, och ändteligen en dagtingan den 7 Mars af några Rikſens Råd med K. Chriſtians Generaler, då han antogs til Sveriges Konung. Stockholm förſvarades likväl af Sturens Enka, Chriſtina Gyllenſtierna, och belägrades af de Danſka. Åtſkillige lyckliga utfall gjordes, och Allmogen, ſom reſte ſig öfveralt, hade äfven framgång. Chriſtiern kom ſjelf med en flotta ifrån Danmark, och hade med ſig Påfven

Leo

Leo den 10:des Bulla, med bannlysning öfver dem, ſom förolämpat Ärkebiſkopen. Åtſkillige Svenſke Herrar låto nyttja ſig, at öfvertala bönderna til aftåg. Hans troppar intogo Väſterås, och Stockholm upgafs d. 2 Sept. likväl emot helig förbindelſe på Chriſtiernbs ſida om glömſka för alt, ſom tildragit ſig under fägden, om bekräftelſe på Stadens privilegier och förläningar för Fru Chriſtina och hennes medhållare. Chriſtiern höll derpå ſitt intåg i Staden; men viſtades der denna gången blott åtta dagar, under hvilken tid han dock, uti tvenne på torget upreſta galgar, hann lämna vedermälen af ſin grymhet. Emedlertid ſökte hans anhängare inbilla Allmänheten, at viſſa Herrars ärelyſtnad och ſträfvande efter Riksföreſtånderſkapet, varit orſaken til alla Sveriges olyckor i det framfarna.

Chriſtiern kom d. 20 Oct. tilbaka til Stockholm ifrån Danmark, och Rikſens Råd utfärdade et öppet bref, hvaruti de erkände honom för en arfkonung, och Sverige för et arfrike. Hans hyllning ſkedde d. 1 Nov. på Brunkeberg; men ſtrax ſattes en Andelig Domſtol af tolf Ledamöter, för hvilken klagades, på Ärkebiſkop Trolles vägnar, öfver de våldſamheter, ſom emot hans perſon och Ärke-

kebiſkopsſtolen blifvit öfvade. Denna domſtol förklarade d. 8 Nov. de anklagade för kättare, och ſåledes ſkyldiga til döden. Domen verkſtälldes ſtrax på Biſkoparna Matts Gregerſon Lillie i Strengnäs och Vincentius i Skara, flera Rikſens Råd, Adelsmän och Borgare, tilſammans nitiofyra perſoner. Kropparne lågo i två dygn i tre högar, til deſs de om lördagen upbrändes på et ſtort bål på Södermalm. Sturens Enka och Svärmor, med Guſtaf Ericſons Mor och Syſter, fördes fångne til Köpenhamn. Blodbadet fortſattes i Åbo, i Jönköping och i Nydala Kloſter, och fyllde hela riket med faſa och förſkräckelſe.

Guſtaf Ericſon Vaſe, ſom var ämnad af Förlynen til ſitt Fäderneslands befriare, var då undſluppen ifrån Danſka fångenſkapen och uppehöll ſig på Räfsnäs gård i Södermanland. Han var född på Lindholms gård i Orkeſta Socken i Roslagen, tre mil ifrån Stockholm, d. 12 Maji 1490. Fadren, Riks-Rådet och Riddaren Eric Johanſon Vaſe, omkom i Stockholmſka blodbadet. I ungdomen hade han viſtats på Rydboholm och på Tärna i Södermanland, ſtuderat vid Academien i Upſala och gjort ſitt förſta inträde i verlden i Sten Sture den Äldres Hof. Vid Stäkes belägring och Bränkyrka ſlag, hade

de han inlagt förſta profven af ſin tapperhet. I Danmark hade han fått tilſtånd, at uppehålla ſig hos ſin ſlägtinge, Eric Ericſon Baner på Kallundborg, och derifrån i September månad 1519 kommit undan til Lybeck. Der uppehöll han ſig i åtta månader; men ſökte förgäfves annan hjelp, än at han d. 31 Maji 1520 blef landſatt på Stensö utanföre Calmar. Sedan han der lika fåfängt ſökt upmana beſättningen til tappert motſtånd mot de Danſka, begaf han ſig til ſin Svåger, Riks-Rådet Joachim Brahe, ſom äfven i Stockholm blef halshuggen. Vid tidningen derom, fann han ſig icke der längre i ſäkerhet; utan begaf ſig d. 30 Nov. til Dalarna. På Rankhyttan i Wika Socken bodde en rik Bergsman, Anders Pehrſon, med hvilken han hade ſtuderat tilhopa i Upſala. Förklädd i bondekläder tröſkade han i hans lada; men blef igenkänd och fördes af honom til en gammal bekant, Arent Pehrſon på Ornäs i Thorsångs Socken. Denne tog väl emot honom; men var en förrädare. Varnad af hans huſtru, kom Guſtaf undan til Kyrkoherden i Svärdſjö, hos hvilken han äfven tröſkade; men då de Danſke ſpanade efter honom öfverallt, ſkaffades han til en Bonde i Iſala by. Deriſrån for han til Marnäs by i Rättviks Socken, der han i tre dagar gömdes under en ſtor kullfallen

furu. Vid Rättviks och Mora Kyrkor talte han til Allmogen och sökte förmå dem, at taga til vapen för rikets frihet; men då han icke vann bifall, måste han åter döljas i en källare i Utmedlands by i sistnämnde Socken. Misströstande således, at kunna uträtta något, for han i Januarii månad 1521 til Lima i Västerdalarna, för at derifrån gå öfver til Norrige. Dalkarlarne hade emedlertid fått en annan öfvertygelse. Deras utskickade hunno Gustaf i Säins by i Transtrands Capells-lag och kallade honom tilbaka. Gustaf fick nu 16 karlar til Lifvakt, och kunde i Mars månad, 400 man stark, besöka Fahlun, der han fängslade Bergsfogden Christofer Olofson. Andra gången kom han igen med 1500 man, och fick då orten på sin sida. Til Helsingland tågade han i April med 150 man i blanka harnesk; men fast han der icke uträttade något, svuro likväl Gestrikland och Gefle Stad honom trohet. Emedlertid hade hans folk, under Peder Svenson til Vibberboda, Schönströmars och Adlerheimars Stamfar, vunnit en seger öfver Christierns folk, under Ärkebiskop Trolle och Biskop Beldenacke, vid Utsunda Färja på Sönnbo Heden i Folkärna Socken. I Hedemora lät Gustaf slå Klippingar, med en beväpnad man på ena sidan, och två Dalpilar på den andra. Vid Romfärtuna delade

han

han in ſitt folk i rotar och fännikor, och ſatte Lars Oloffſon, Björnramarnas Stamfader, och Lars Ericſon til Öfverſte Höfvidsmän för hvar ſin halfpart af Hären, ſom gick til 15,000 man. De vunno gemenſamt en ſeger öfver Danſkarna i Väſterås d. 22 April. Slottet belägrades. Arvid Väſtgöthe ſändes til Öſtergöthland, at belägra Stegeborg, och Lars Ericſon til Upſala, dit ankomſten ſkedde d. 18 Maji. Ärkebiſkopens Fogde, Bengt Bjugg, blef der ſlagen, och Ärkebiſkops-gården intagen. Guſtaf ſjelf kom dit tre veckor efter; men måſte, vid Ärkebiſkopens ankomſt, draga ſig tilbaka. Han blef dock ſnart bortdrifven af Guſtafs Öfverſtar, ſom följde efter til Stockholm, och ſlogo läger för Staden. Chriſtiern var denna ſommar borta hos ſin Svåger, Kejſar Carl den femte i Nederland. Caſtelholm på Åland belägrades. Vadſtena, Linköping, Norrköping och Söderköping hyllade Guſtaf Ericſon, och han kom ſjelf i Auguſti ner til Öſtergöthland, der Biſkop Braſk ſvor honom huldſkap. Ifrån Linköping utſkref han en Riksdag af Götha rike til Bartholomæi tid i Vadſtena. Dit ſamlades öfver ſjutio perſoner af Adel ifrån Öſtergöthland, Småland, Väſtergöthland och Dal, af hvilka Guſtaf d. 24 Sept. blef vald til Riksföreſtåndare.

Exemplaret häftadt kostar 20 skill.

UTKAST

TIL

SVENSKA HISTORIEN.

Andra Stycket.

UTKAST
TIL
FÖRELÄSNINGAR
ÖFVER
SVENSKA
HISTORIEN

AF

ERIC MICHAËL FANT.

ANDRA STYCKET.

TIL KONUNG GUSTAF II ADOLF.

STOCKHOLM,
Tryckt hos HENRIK A. NORDSTRÖM,
1803.

Imprimatur.

P. MALMSTRÖM.

Innehåll.

TREDJE TIDEHVARFVET. *Lutherska Perioden.*

Cap. I. Wasa-Huset ifrån 1521 til 1654. Ethundrade tretio tre år.

1. K. Gustaf den Förste til år 1560.

2. K. Eric XIV til 1568.

3. K. Johan III til 1592.

4. K. Sigismunds regering til 1600.

5. Hertig Carl såsom Riksföreståndare til 1604.

6. K. Carl den Nionde til 1611.

Tredje Tidehvarfvet. Lutherſka Perioden.

Cap. 1. Waſa-Huſet ifrån 1521 til 1654. Ethundrade tretio tre år.

1. Guſtaf den Förſte til år 1560. Tretio nio år.

För den nya Riksföreſtåndaren återſtod ännu mycket inom Riket at öfvervinna. Läckö Slott i Väſtergöthland blef väl intagit, men Elfsborg och Nylödeſe måſte belägras. Öfver lägret för Stockholm vid Rotebro ſattes Knut Andersſon Lilje och Staffan Saſſe til Höfvidsmän, och det flyttades ſedermera til Järfva. Et annat anlades vid Sätra i Botkyrko Socken, och det tredje vid Glya på Loſön. Lars Ericſon förordnades til Fogde öfver Dalarna, och Lars Olofsſon öfver Norrbotten. Til Finland ſkickades Nils Arvidſon, ſom likväl icke kunde förekomma, at K. Chriſtierns Befallningshafvande Junker Thomas lät afrätta i Januarii månad 1522 på Åbo Slott Ture Ericſon och Lagmannen i

Norra Finland Henric Stenſon ſamt Hemming Gadd på Tavaſtehus. En betydande Finſk Adelsman Eric Flemming fick likväl tilfälle under ſken af et utfall med Svenſka beſättningen, at gå öfver til Nils Arvidſon. Väſterås Slott upgafs til Lambrecht Mattſon af Henric von Meelen, och äfvenſå Tynnelsö och Engsö. Men för Stockholm kunde i briſt af flotta intet uträttas. K. Chriſtierns Amiral Severin Norrby kom i Mars månad i Skären och uphäfde bägge lägren vid Järfva och Sätra. Derifrån ſeglade han til Åbo och nödgade Nils Arvidſon at uphöra med belägringen. Här var ſåledes ingen annan utväg, än at höra ſig om främmande hjelp. Lybeck, Hanſeſtädernas hufvudſtad, hade länge med farhåga anſett de handelsfriheter, K. Chriſtiern beviljat Holländarne i Öſterſjön. At uteſtänga deſſa farliga Medtäflare, var dels fördel. Riksföreſtåndaren hade under ſitt viſtande i denna ſtad der gjort ſig känd. Han ſkickade dit en Canzliſkrifvare, född i Dithmarſen, Sivard von Holte at begära biträde, och fick tio Örlogsſkepp under Amiralen Hans Stummel, 900 Knektar under en Pommerſk Öfverſte Johan Ernicke, och en ſtor hop Tyſka Ryttare. Af dem kunde 500 ſkickas til Arvid Väſtgöthe at belägra

Cal-

Calmar, och de öfrige nyttjas vid Stockholms belägring, då de äldre och gifte bönderne kunde hemförlofvas.

Den förbättring af Religion, ſom redan 1517 var börjad i Tyſkland, hade denna tiden hunnit blifva känd äfven i Sverige. En Vadſtena Munk Petrus Magni, hvilken ſåſom Rector öfver St. Britas hus uppehöll ſig i Rom, ſkref derom 1518 hem til ſina Ordensbröder och yttrade mycken benägenhet för den nya läran, och tvenne bröder ifrån Örebro, Olaus och Laurentius Petri, hvilke ſtuderat vid Academien i Wittenberg under Luther och Melanchton och der blifvit promoverade til Philoſophie Magiſtrar, hade efter hemkomſten förſt på Gottland, ſedan i Strengnäs och ändteligen i ſin födelſeort predikat emot Aflatshandeln och Påfviſka Kyrkobruken. Den förre hade blifvit antagen til Canzler hos Biſkopen i Strengnäs ſamt Skolemäſtare derſtädes, och dragit på ſin ſida Ärkedjäknen Laurentius Andreæ. Biſkopen i Linköping Hans Braſk hade, under det Ärkebiſkopen var invecklad i de inbördes oroligheterna, egenteligen ſatt ſig deremot. Troligt är väl, at Riksföreſtåndaren, under ſitt viſtande i Lybeck, äfven inhämtat någon kunſkap

i detta ämne; men han viſade åtminſtone i början af ſin ſtyrelſe ingen böjelſe, at ſkilja ſig ifrån Romerſka Stolen. Han ſkref icke allenaſt 1521 et ödmjukt bref til Ärkebiſkopen, hvaruti han förſäkrade honom om fullkomlig förgätenhet af det framfarna, om han ville förena ſig med honom och fäderneslandet; utan han vände ſig äfven til Påfven om bekräftelſe för de Biſkopar, med hvilka Svenſka förſamlingen nu behöfde förſes. Gamle Ärkebiſkopen Jacob Ulffon, ſom tagit afſked, var blefven död i Gripsholms Kloſter, i en ålder af mer än 100 år. Hans efterträdare Guſtaf Trolle hade tagit ſin undflygt utom Riket. Biſkoparne i Skara och Strengnäs voro omkomne i Stockholmſke blodbadet. Biſkopen i Väſterås Otto Svinhufvud hade dött i Stockholm, dit han året förut blifvit flyttad af Didrik Slaghök. Biſkoppen i Åbo Arvid Kurk drunknade på vägen, när han ſkulle reſa til Riksföreſtåndaren ifrån Finland. Således voro fem Stift ledige i Svenſka Förſamlingen. Domproſten i Väſterås Magiſter Knut utvaldes til Ärkebiſkop. Han hade varit brukad ſåſom Canzler hos Riksföreſtåndaren. En Kanik Måns Månſon ſkickades til Rom at begära Påfvens bekräftelſe för Magnus Haraldſon på Skara och Magnus

Som-

Sommar på Strengnäs. Til Väſterås valdes Pehr Jacobſon Sunnanväder, ſom varit Canzler hos Sten Sture den yngre och af hans Enka blifvit ſkickad utomlands at värfva folk; men efter hemkomſten icke kunnat göra reda för ſina medhafda penningar. Som han miſstänktes at vara Sturiſka huſet tilgifven, måſte Kanikerne gifva en förſäkran ifrån ſig för ſig och honom, at de icke ſkulle upvigla Sturens Söner emot Riksföreſtåndaren, när de kommo utur fångenſkapen ifrån Danmark. Til Åbo Stift utvaldes en Herr Eric, Decanus i Linköping.

Stockholms belägring drefs nu med alt eftertryck. Hertig Fredric af Holſtein, ſom ſedan blef Konung i Danmark, ſkickade Riksföreſtåndaren hjelp på begäran, och tvenne Lybſke Rådsherrar, Bernhard Bomhouſen och Herman Plönjes ankommo med nytt manſkap. Junker Thomas, ſom ifrån Finland ſkulle föreſe beſättningen med proviant, föll i Eric Flemmings händer i Furuſund och blef hängd vid Tynnelsö. Svenſke lägren flyttades til Kungsholmen och Södermalm. Deremellan drogs en flottbro och en dylik äfven emellan Södermalm och Djurgården, på hvilken et Blockhus upfördes. Stockholm

blef således inspärrad på alla sidor. K. Christierns Commendanter Henric Slaghök och Gorius Holste råkade i stor nöd, och måste för brist på lifsmedel drifva ifrån sig djäknar och gamla präster, munkar, legofolk, qvinnor och andra onyttiga personer. Danmark angreps af Lybeck med tretton Skepp, och i Stockholmsskären lågo de Lybske med femton. Det såg illa ut för Amiral Norrby, då han i November månad der blef infruset med fem; men Tyskarne ville icke angripa honom, för at icke göra så snart slut på kriget och sig derigenom umbärliga. De inqvarterades uti Städerna, och ovänskapen emellan Danmark och Lybeck uphörde 1523, sedan Hertig Fredric blifvit vald til Konung och den 15 Febr. med Staden slutat et förbund. Riksföreståndaren kunde vid samma tid göra et dubbelt anfall på Danmark. Berendt von Meelen inföll i Januarii med de Tyska Ryttarena i Skåne och Halland, men uträttade intet på sex veckor; och när han i Mars månad ifrån Calmar ryckte in i Blekingen och redan hade landet inne, lät han öfvertala sig af Danska Rådet at vända om och låta saken komma an på dagtingan. Lars Siggeson Sparre föll vid samma tid in i Norrige, framträngde til Christiania, lade Bohuslän under

der Sveriges Krona och befäste Carlsborg sedan de Danske öfvergifvit Elfsborg och satt eld på Slottet. Christiern befäste åter Malmö och Köpenhamn, och lastade 18 Skepp med sina förnämsta papper och redbarheter samt seglade med Gemål och barn til Nederländerna.

Riksföreståndaren hade nu sammankallat Ständerna til Strengnäs, der Mötet öppnades den 24 Maji af den nyvalda Ärkebiskopen med et Latinskt Tal. Lybske Råden framlade en Räkning på 68000 mark Lybsk för den gjorda hjelpen och fordrade antingen penningar eller vissa handelsförmåner. De sednare måste beviljas efter tre dagars betänketid. Ingen Svensk skulle få handla utom Öresund och Bält. Ingen handla på Sverige mer än Hanseförbundet, och de skulle njuta frihet för all tull och omgälder. Sverige skulle intet förbund sluta utom deras samtycke. De förnämste af Rådet, som ännu voro i behåll, voro utom Biskoparna, Ärkedjäknen Lars Anderson, Rikshofmästaren Ture Jönson Roos, Axel Posse til Hellekis, denna Familiens Stamfar; Nils Casson til Stola, Stamfar för Ekebladar; Nils Olofson Winge, Lars Siggeson Sparre, och Knut Ericson Kurk, som ensam vä-

grade ingå i de vilkor, som voro Lybeck beviljade. Riksföreståndaren ökte nu Rådets antal med åtskilliga nya Ledamöter, bland hvilka Berendt von Meelen, Ivar och Eric Flemming samt Knut Anderson Lilje i framtiden blefvo mäst namnkunnige. Den nye Konungen i Danmark hade väl genom bref anmanat Svenska Ständerna, at efter Calmare förening taga honom til Konung; men innan det framkom, var Riksföreståndaren Gustaf Ericson af Riksens Råd och Allmogen d. 6 Junii dertil utvald, uti den salen, som ännu är bibehållen öfverst i Gymnasiihuset i Strengnäs. Calmar hade redan öpnat portarna för Arvid Västgöte d. 27 Maji. Konungen och Riksens Råd utfärdade sin försäkran för Stockholms Borgare om säkerhet til lif och gods, emot det at Staden blef upgifven. Det skedde äfven d. 21 Junii, då Henric Slaghök dagtingade med Lybeckarna om fritt aftåg emot förbindelse, at icke tjena emot Sverige på två månader, och midsommars afton d. 23 Jun. höll K. Gustaf uti Stockholm sitt intåg.

Det synes, som Konungen på Riksdagen i Strengnäs fått uplysning om nyttan af en Religionsförbättring, äfven för det verldsliga Regementet; ty d. 29 Junii ut-

utfärdade han et öppet bref om lån ifrån Kyrkor och Kloſter, til det Tyſka Krigsfolkets aflöning, ſom hade kommit in i Riket öfver hans behof och begäran och icke ville taga kopparmynt i ſold. Han fordrade derföre til låns hvad umbäras kunde och närmaſt var til hands af monſtrantier, kalkar, m. m., och ſå mycket rundt mynt, ſom var at tilgå, hvilket ſkulle återbetalas, ſå ſnart Riket kom i bättre omſtändigheter. På denna anfordran erhölls ifrån Stiften och Kloſtren 2400 mark lödig, eller 9600 Riksdaler efter nuvarande myntfot; men Konungen underlät derföre icke ännu, at viſa all höflighet emot Påfven. Adrian 6:te hade utnämnt en Svenſk, Johannes Magnus af den gamla Store ätten, ſom ſtuderat under honom, den tiden han var Profeſſor i Löwen, til Påfvelig Legat i Sverige. Den utnämnde Biſkop Sunnanväder i Väſterås hade utſpridt i Dalarna uproriſka bref emot Konungen, hvilka Hans Befallningshafvande öfverkommit. De förelades DomCapitlet, då Konungen biviſtade Mårmäſſomarknaden, för at afhandla med Allmogen om Lybſka ſkulden och Kronans behof, och hade den verkan, at Sunnanväder blef affatt, tillika med den nyvalda Ärkebiſkopen Mäſter Knut, ſom

antagit sig hans förswar. Til Ärkebiskopsstolen blef Johannes Magnus i stället vald, och Petrus Magni til Wästerås. Konungen anhöll uti flera bref til Påfven om dessa och de förr nämnda Biskoparnas bekräftelse, och då et bref ifrån Påfven ankom i det samma, at man skulle insätta Ärkebiskop Trolle i sina rättigheter, affärdades Johannis Magni bror Olaus Magnus til Rom med swar ifrån Konungen, hvaruti han besvärade sig öfver Trollen på det häftigaste.

Bröderne Ivar och Eric Flemming öfverskickades til Finland med det qvarbehållna krigsfolket, och intogo innan årets slut Kustö, Åbo, Raseborg, Nyslott, Viborg och Tavastehus, och underlade sig således hela landet. Ifrån en Riksdag, som hölls i Söderköping i October månad, utfärdades til K. Christiern en förnyad upsägelse af all tro och lydnad, och K. Gustaf försäkrades af Rikens Råd och Ridderskapet om deras bifall til alla hans göromål, och at de skulle hålla hans arfvingar skadeslösa för hvad han kostat på det allmänna. Hos K. Fredric och Danska Rådet begärdes uti bref frihet för de ännu fångna Svenska Fruntimmer. Deremot förklarades Eric Trolle med sin Son Är-

Ärkebiſkopen, Arvid Trolle, hans Son Ture och Måg Nils Boſon Grip biltoga och landsflygtige utur Riket. De bägge ſiſtnämnde återkommo likväl ſedermera, fingo nåd och blefvo uptagne uti Rådet.

K. Chriſtierns Amiral Severin Norrby hade ſatt ſig i beſittning af Gothland. På en Riksdag, ſom hölls i Vadſtena i början af året 1524, yrkades denna öns återtagande med mycken ifver, i ſynnerhet af Biſkop Braſk, under hvars andeliga välde hon hörde. Förrättningen uptrogs åt Berendt von Meelen, ſom icke allenaſt emot lag blifvit uptagen ibland Rikſens Råd, utan ock gift med Konungens Slägtinge Margareta Väſe, Enka efter Riks-Rådet Eric Knutſon Roos, ſom omkommit i Stockholmſka blodbadet. Konungen fick nu anledning at uptaga fattig- eller kanik-tionden för detta året öfver hela Riket, och at i Vadſtena tilägna ſig S. Catharinas ſkrin, ſom vägde 340 marker ſilfver. Han förlade äfven om höſten Tyſka Ryttarena i borgläger hos Kloſterens bönder. De i Väſterås affatte Prelaterne hade dragit ſig opp til Dalarna, der de fortforo at upvigla Allmogen emot Konungen, och von Meelens upförande på Gothland rögde en tydelig ſam-

man-

manſättning emellan dem och honom, at ſtörta Guſtaf, under ſken af nit för Sturiſka Huſet. Han lämnade icke allenaſt Norrby oſtörd i ſin beſittning af Gothland, utan han bemägtigade ſig följande året Calmar ſlott och Nils Stures perſon, då han kom tilbaka ifrån fångenſkapen i Danmark; och då han ſjelf i Maji månad rymde med ſin Fru och Bror Henric von Meelen ur Riket, lämnade han ſlottet til Henric Jute, ſom hade varit i tjenſt hos Sturarna. Konungen måſte ſtorma det tre gånger och förlorade 1400 man, innan det upgafs. Norrby, ſom friat til Sten Sture den yngres Enka, Fru Chriſtina Gyllenſtierna, under hennes fångenſkap i Köpenhamn och af henne icke blifvit aldeles med kallſinnighet bemött, afträdde Gothland genom en formelig afhandling til Konungen i Danmark, och fick af honom Sölvitsborg i Skåne til förläning.

Laurentius Andreæ var nu redan af Konungen antagen til Canzler och Olaus Petri förordnad til Stadſens Secreterare i Stockholm, der han äfven ifrån Predikſtolen ſtundom förkunnade den rena läran. Biſkop Braſk hade väl begärt förbud på Luthers ſkrifter; men Konungen ſvarade, at då man införde ſkrifter emot Luther, bor-

borde äfven hans arbeten läſas, på det förſtåndige män måtte kunna utleta ſanningen. Medan Konungen i September månad 1524 var borta på et möte med Konungen i Danmark i Malmö, der Blekingen afträddes til Danmark och frågan om Gothland och Bohuslän utſtäldes til et nytt möte i Lybeck näſta år, hade tvenne Vederdöpare, Rink och Knipperdolling, inkommit ifrån Tyſkland til Stockholm och der begynt mycket oväſende. Vid Konungens återkomſt blefvo de utdrifne. Annan dag Jul, den 26 Dec. då Konungen var i Upſala, lät han Olaus Petri ſammandraga de mäſt omtviſtade punkter af den nya Läran uti tolf Spörsmål, och med dem gick han i Rikſens Råds närvaro opp i DomCapitlet, der Olaus Petri närmare förklarade ſina tankar och upmanade i ſynnerhet Doctor Peder Galle, at anföra hvad han hade deremot. Men ſom Gallen ſå väl nu, ſom äfven en annan gång ſedermera undandrog ſig all muntelig ordväxling, befalte Konungen, at han ſkulle upſätta ſina ſvar ſkrifteligen öfver bemälte frågor. Dem utgaf Olaus Petri med ſina egna 1527. Frågorne angingo traditionerna, Präſtväldet, ſynd emot Canoniſka Lagen, Bannlysning, Påfvemagten, Cerimonierna, goda verk och gär-

gärningar, Klosterlefvernet, Brödets och vinets förvandling i Nattvarden, Uppenbarelser, Skärselden och Helgonens dyrkan. När Olaus Petri följande året vågade det driftiga steget, at gifta sig, ehuru han var Präst, följde nya klagomål ifrån Brasken, och det väckte äfven upmärksamhet, at, när Grönsö slott var intagit, som tilhört Domkyrkan i Västerås, behölts det af Konungen, som der förlade sina hästar. Biskop Brask utgaf emedlertid en Latinsk Handbok, som var rensad ifrån mycken vidskepelse och i många mål är lika med vår ännu brukeliga, och Ärkebiskopen fördelade en Svensk Öfversättning af Nya Testamentet emellan Domkyrkorna och Klostren, som likväl aldrig blef fullbordad. Man finner likväl, at Konungen ännu utfärdat föreskrift för en Pelegrimsfarare til S. Jacob i Compostella i Spanien, och at Clemens 7:s Bulla om Jubelåret emottogs och efterfölgdes i Sverige.

I October månad gjorde Konungen et besök i Dalarna, då Dalkarlarne sammankallades til Tuna Kyrka och efter visad botfärdighet erhöllo nåd; men de upproriske Prelaterne flydde til Ärkebiskopen i Trondhem. Konungens kröning och förmäl-

målning yrkades af Ständerna på en Riksdag i Vadſtena 1526 i Januarii. Til den förra beviljades en Gärd och om den ſednare utfärdades Ständernas bref på Tyſka, hvaruti hans tilkommande Gemål förſäkrades om Lifgeding, och hans manliga bröſtarfvingar om thronföljden och förläningar. Deremot bekräftade han Ridderſkapet och Adelns privilegier, med tilökning af rättighet, at upbära ſakören af deras landbönder. Til Rikets gälds betalning ſkulle två tredjedelar af tionden användas. Konungen tilägnade ſig genom börd, efter ſin Farmor Brita Sture, Gripsholms Kloſter, ſom på gemenſamt arfvegods var grundlagdt af Riksföreſtåndaren Sten Sture den äldre, och började af deſs och fyra andra uphäfna Kloſters nedrifna murar upbygga Gripsholms ſlott. Olaus Petri utgaf d. 14 Februarii den förſta ſkrift på Svenſka i Reformationsvägen, ſom var en Förklaring öfver de Catholſkas tre hufvudſtycken i Cathecheſen, Trones Artiklar, Fader Vår och Ave Maria; och i Maji månad höll Konungen et ſamtal med den vid Upſala förſamlade Allmogen om Latinſka Mäſſan och deſs affkaffande.

På et nytt Riksmöte i Stockholm d. 25 Jun. upgaf Konungen återſtoden af Rikets gäld

gäld til 45000 mark, och til dess betalning beviljades d. 10 Aug. en ovanlig gärd af Ständerna. Två tredjedelar af kyrkornas tridjung i Tionden skulle dertil användas, och det öfriga lämnas dem til vin och vax. Af Prästerskapet fordrade Konungen 25000 mark Örtug, men lät nöja sig med 15000, hvaraf hvar mark svarade emot 20 skillingar efter nuvarande myntfot. Upsala Stift betalte härutaf 4000 mark, Linköping 2500, Åbo 3000, Skara 2000, Strengnäs 2000, Västerås 1000, och Wexiö 500. Städerne i Upland, Västmanland, Södermanland, Nerike och Bergslagen skulle göra en gärd i vissa läster Järn, och i Småland, Öster- och Västergöthland i vissa däcker Oxe- och Kohudar. Af Allmogen sammanslatte sig 12 Skattebönder och 24 Landbönder i en gärd af Säd, Smör, Hudar, Kreatur, m. m. uträknad til visst värde i penningar. Biskoparne och Adeln åtogo sig en förmögenhets-afgift och at af hvarje 400 marks ränta, Frälse eller Förläning, utruста sex varagtiga karlar til häst med fulla vapen. Knapt voro Ständerne åtskilde, förrän en Svensk Öfversättning utkom af Nya Testamentet in folio, d. 25 Aug., hvilken Konungen låtit utarbeta af sin Canzler, Lars Andersson. Biskop Brask för-

förböds at vidare betjena ſig af Söderköpings Boktryckeri, och Ärkebiſkopen ſkickades ut, under ſken at fria för Konungen til K. Sigismunds Dotter i Pohlen, Prinſeſſan Hedvig. Han kom aldrig tilbaka, och Ärkebiſkopsſtolen ſtod obeſatt til 1531. De uproriſke Prelaterne Sunnanväder och Mäſter Knut voro på lägd hemkomne från Norrige. Oagtadt Biſkoparnas och Upſala DomCapitels proteſt, ſtäldes de för en verldslig Domſtol och dömdes til döden. Efter et nesligt intåg i Stockholm afrättades de d. 19 och 21 Febr. 1527. En farligare tilſtällning hade redan yppat ſig i Dalarna, ſom förmodeligen påſkyndade deras olycka. En bonddräng ifrån Björkſta Socken i Väſtmanland gaf ſig ut för at vara Nils Sture, och ehuru denne Herren dog detta år i Konungens Hof, fick bonddrängen, ſom gemenligen är känd under namn af Daljunkaren, medhåll i Mora, Orſa och Leksand Socknar, ſamt underſtöd af Ärkebiſkopen i Trondhem, der han äfven befordrades til et Adeligt giftermål. De vunno dock icke medhåll af de andra Socknarna. Konungen fann ſig ännu icke i ſtånd at beifra denna ſaken. Han emottog och beſvarade med all foglighet deras klagomål, ſom egenteligen gingo ut

på utländſka mäns nyttjande i Rikets ämbeten. Härmed mentes förmodeligen Grefve Johan af Hoja, ſom Konungen uptagit ibland ſitt Råd och förmält med ſin Syſter, Margareta Vaſe, RiksRådet Joachim Brahes Enka. Han ſlöt äfven med deſſa fina upproriſka underſåtare et ſtilleſtånd, ſom på hans vägnar ingecks af Anders Pehrſon på Rankhyttan och Måns Nilsſon i Aſpeboda, hvilke biträdt honom i upresningen emot K. Chriſtiern.

Uti et öpet bref til Rikets invånare hade Konungen i början af året tilkännagifvit, at de upkomna Religionstvifterne på en Riksdag i Väſterås ſkulle underſökas; och emedlertid fick Olaus Petri tillfälle at ännu mera uplyſa dem genom tryckta ſkrifter, i anledning af en upkommen ſtridighet med en lärd Carmeliter-munk i Danmark, Paulus Eliæ. Denne hade uti et Sändebref til Danſka RiksMarſken Tyke Krabbe beſkylt Luther, at hafva prädikat olydnad emot Öfverheten, förkaſtat goda verk och gerningar, m. m. Härpå ſvarade Olaus Petri i en Skrift d. 28 Mars. Äfven hade ſamme Munk kommit öfver en handſkrift af de förr omtalda Spörſmål, ſom K. Guſtaf förelade Upſala DomCapitel. Til dem utgaf han d. 28 April

April tryckta ſvar och förelade Konungen i ſtället tolf Spörsmål, ſom mäſt gå ut på hans hårda och giriga regemente, och deſſa beſvarade Olaus Petri följande året uti et Sändebref af d. 27 Maji. Den utlofvade Riksdagen i Väſterås öpnades d. 20 Junii. Biſkoparne Hans Braſk, Magnus Haraldi, Petrus Magni och Magnus Sommar voro der närvarande. Två Kaniker af Upſala och två af Wexiö DomCapitel. Femton Rikſens Råd, 129 Adelsmän, 32 Borgare, 14 Bergsmän och 105 Bönder. I Konungens gäſtabud ſattes Biſkoparne under Rikſens Råd. Konungens propoſition framſtäldes af Canzleren Lars Anderſon d. 22. Den innehöll, at Kronans inkomſter voro 24000 mark och utgifterne 60000: at Konungen och Adeln hade knapt en tredjedel af Rikets gods i ſina händer: at miſsnöjen och utländſka tankeſätt regerade i landet. Ture Jönſon Roos och Biſkop Braſk förkaſtade de utvägar, ſom upgåfvos til hjelp. Biſkopen i Strengnäs öfvertalde dem ändteligen at foga ſig, ſedan Konungen hotat at afſäga ſig Kronan. Rikſens Råd och de tre Ständen afgjorde förſt Riksdagsbeſlutet, ſom är kändt under namn af Väſterås Receſs. Biſkoparne biträdde den med de orden, at de voro tilfreds, huru rike och fattige Hans Nåde

de dem hafva ville. Kyrkans gods skulle återkallas under Kronan. Tionden skiftades under Catholska tiden i tre delar. En tilkom Kyrkoherden, och den blef bibehållen *). De andra två tredjedelarne voro åter delade i tre delar. En tilföll Biskoparne och kallades Biskopstionde. Den fingo de behålla tillika med sina landbönder, emot det at de betalde Konungen en viss summa penningar i arrende; men sedermera afstodo de ifrån altsammans, emot det, at de fingo visst underhåll af Kronan. Den andra delen tilföll Sockenkyrkan och kallades Kyrkotionde. Den underlades nu Kronan, emot det åt vissa tunnor bestodos Kyrkorna, under namn af vin- och byggningsråd. Tredje delen behölls i förstone af bonden hemma til de fattigas underhåll, och kallades derföre Fattigtionde. Sedermera anslogs den til Canikernas underhåll vid Domkyrkorna och fick namn af Caniktionde. Den blef nu äfven hel och hållen indragen til Kronan. Biskoparnes Slott skulle öfverlämnas til Konungen, som ägde at utstaka deras Hofstat och indraga öfverskottet. Ärkebi-

*) K. M. bref om Clerkeriets lön 1528. Fants Diarium 3: 2. K. M. Förklaring, at Allmogen icke förbjudes at utgöra den rätta tionde i Västerås Recess. Höpp. Fört. p. 2.

biskopen hade haft Släke, eller Almarstäk i Näs Socken, Annex til Ryd, tre mil ifrån Stockholm och 4 ifrån Upsala, vid stora segelleden och allmänna landsvägen, der färjan är öfver sundet. Efter den fästning der varit och som förstördes efter Ständernas beslut 1517, är nu endast en stenhög och derunder en källare i behåll. Desutom ägde Ärkebiskoparne Arnö i Gran Socken, nu Öfverste boställe vid Kongl. Lifregementet til häst; Landsberga, nu Öfversteboställe vid Uplands Regemente, har fordom varit en stor Ärkebiskoparnes afvelsgård, hvaraf Socknen ännu heter Biskopskulla. Äfvenså Tuna, fordom Biskopstuna i Åker Socken, nu et berustadt Säteri om 6¾dels mantal. Biskopen i Linköping hade Munkeboda, nu Norsholm; i Skara, Läckö; i Strengnäs, Tynnelsö; i Västerås, Grönsö; i Åbo, Kustö, nu Öfversteboställe vid Åbo läns Infanteri-regemente, ¾dels mil ifrån Åbo. Klostren lämnades en Riddersman i förläning, emot det at han underhöll Munkarna, som nu voro förminskade til et ringa antal, och betalde arrende til Kronan. Biskoparne skulle ej vidare taga bekräftelse ifrån Rom. Bördt tilläts så väl Kronan, som Adeln på sådana gods, som kommit ifrån dem under

kyrkan sedan K. Carl Knutsons Räfft 1454. Deras talan skulle likväl pröfvas vid Häradsrätterna och anmälas hos Konungen. Biskoparne skulle tillsätta Kyrkoherdar på landet. En Annan författning gjordes på denna Riksdag om kyrkosaker, som kallas Västerås Ordinantia. Konungen kunde afsätta Präster och utstaka gränsorna emellan Socknarna. Munkarnas tiggeri skulle inskränkas. Prästers qvarlåtenskap tillföll deras arfvingar. Testamenten til Biskopar och Präster ogillades, men i stället kunde Konungen ihågkommas. De sakören, som Biskoparne hitintils upburit i vissa brottmål, tilerkändes Konungen, och andeliga jurisdiction inskränktes.

Större förändring i Sveriges inrikes belägenhet, har aldrig någon Riksdag medfört i Sverige, än denna och den som hölls 1680. Rikens Råds bref härom med Konungens föreskrift utsändes med goda män til alla landsorter, och då flere oblide omdömen deröfver utspriddes ibland Allmänheten, blef Laurentius Petri anbefald at upsätta en förklaring både öfver Västerås Recess och Ordinantia. Denna skrift, författad 1529, är den förste af hans penna *). För Biskop Brask måste ott

*) v. Stiernman Rd. Beslut, I: 108.

otta Rikſens Råd gå i borgen; men när Konungen reſte til Götha rike efter Riksdagen, paſſade han tilfälle, och utverkade ſig befrielſe derifrån. Under ſken at viſitera på Gothland reſte han til Danzig, der han träffade den landsflygtiga Ärkebiſkopen Johannes Magnus och dog i Lenda Kloſter i Pohlen 1538. Biſkopen i Linköping betalte af ſina inkomſter 3000 Danſka mark och 144 pund ſmör; i Skara 2050; och Präſterſkapet, för at vara frie för Borgläger eller inqvartering, 1000 mark och 200 oxar. Biſkopen i Strengnäs 2000 mark örtug, hvar mark efter 1527 års Myntordning til 16 ſkillingar: Präſterſkapet 4000 mark. Biſkopen i Åbo 1200 mark örtug och 283 pund ſmör. Canonicater och Præbender utdeltes af Konungen til både Andelige och Verldsliga Perſoner. Af Domproſteriet i Upſala behöll Konungen landbönderna och gaf tionden åt Ärkebiſkopen. Archidiaconatet indrogs til Bibelns tryckning. Scholaſteriet eller Tierp fick Laurentius Petri. Ture Pehrſon Bjelke, Cantoriet o. ſ. v.

Konungen var mycket angelägen om at ſtifta giftermål emellan de Herrars Enkor och Döttrar, ſom omkommit i Stockholmſka blodbadet, och ſina nya Embetsmän.

män. Om hans Syster och Syskonbarn, som begge hette Margareta Vase, år talt tilförene. Sten Sture den yngres Enka Christina Gyllenstierna förmäldes nu om höften på Lindholmen med Johan Turesson Roos. Han hade i fem år tjent i Hertig Henrics af Meklenburg Hof. Sedan såsom frivillig i fyra år hos Konungen i Frankrike, och i sju år hos Tyska Kejsaren, hvilken slagit honom til Riddare. Nu uptogs han äfven ibland Rikets Råd. Eric Rynings Enka, Anna Bengtsdotter Lilje, giftes med Gudmund Skrifvare eller Slatte, som tornerade om hemne med Staffan Sasse vid Konungens kröning 1528. Eric Nilsson Gyllenstiernas Enka, Brita Jönsdotter Roos, fick Måns Brynteson Liljehök. Måns Grens til Tidön Enka, Anna Jacobsdotter, blef gift med Jon Skrifvare, som hade varit Mölnaredräng, men af Konungen sattes i Västerås Schola, blef Ståthållare på Västerås Slott; men för sin högfärd afsatt och död i ofelhet på Ekeby gård i Ryttern 1531. Tönne Ericson Totts Enka, Catharina Ericsdotter Bielke, fick Arvid Västgöthe. Knut Bengtson Sparres til Engsö, Christina Gyllenstierna, Lars Turesson Roos. Ture Bengtsons til Benhamra dotter Anna, Måns Svenson Sonnne, och Bengt Nilsons til

Ben-

Benhämra Syſter, Henning Brockenhuſen. Ärkebiſkopen Laurentius Petri fick Konungens Syſkonbarn Eliſabeth Mattsdotter Uplänning.

At bibehålla Apoſtoliſka Succeſſion i den Svenſka Förſamlingen, lät Konungen d. 5 Jan. 1528 viga de utvalda Biſkoparna i Strengnäs, af Biſkop Petrus Magni i Väſterås, ſom ſjelf var vigd i Rom; och derpå firades hans kröning på en Riksdag i Upſala d. 12 i ſamma månad. Äpplet bars vid denna högtidlighet af Rikshofmåſtaren Ture Jönſon Roos, Svärdet af Riksmarſken Lars Siggeſon Sparre, Spiran af RiksRådet Holger Carlſon Gere; men Kronan låg på Altaret och påſattes Konungen af Biſkoppen i Skara Magnus Haraldſon Strömfelt. Konunga-eden innehöll intet til Präſterſkapets förmån. Tretton Riddare ſlogos inom och utom Rådet. Kröningspenningar utkaſtades och högtiden firades äfven med Tornerſpel. Från Upſala begaf Konungen ſig til Väſterås, hvareſt han d. 15 Februarii höll mönſtring med Adelſtanan och Krigsfolket til 14000 man, och med dem tågade han upp til Dalarna. Dalkarlarne omringades på Tuna gärde, och upbofsmännerne ſtraffades til lifvet. En dylik räfſt anſtäldes i Mars

månad med Helsingarna i Delsbo. At ytterligare stadga cerimonierna vid Gudstjenſten, sammankallades et Kyrkomöte i Örebro til d. 2 Februarii 1529. Konungens Canzler Laurentius Andreæ var Ordförande. Biskopar, Präster och jämväl Munkar voro närvarande. Der afgjordes, at den Hel. Skrift skulle förklaras i Scholor och Kyrkor; dock skulle man hålla sig til den Latinska Öfversättningen, som Munkarne derföre borde äga. Öfverflödiga Helgdagar skulle afskaffas, utom dem, som buro namn af Rikets Patroner. Vigvatten, Belåten, Palm, Kyndersmässoljus, olning och chrisming, Fastedagar och Pelegrimsresor bibehöllos; men förklarades til deras rätta betydelse. Olaus Petri kunde då utgifva den första Handboken på Svenska d. 28 April. Uti den bibehölls salt i munnen, smörjning med olja och ljus i handen vid Döpelsen. Vid sjukbesök skulle man dock söka at undvika ytterſta smörjelsen. Förböner skulle anställas för de aflidande, om tilståndet så tillät.

En arfstvist med Rikshofmästaren Türe Jönson Roos hade satt honom i ovänskap med Konungen. Hans Fru Anna Vase, som var Konungens halfsyster, hade

de fagit lika lott med Konungens Far efter Farmodren Brita Sture. Rikſens Råd hade afdömt den året förut i Lödeſe til Konungens fördel och at Rikshofmäſtaren ſkulle återbära en tredjedel af arfvet. Han förenade ſig med RiksRådema Nils Oloffſon Winge, Ture Ericſon Bielke och Måns Brynteſon Liljehök i Väſtergöthland, och den ſiſtnämnde var utſedd at intaga Guſtafs rum på thronen. Biſkopen i Skara deltog häruti. De Evangeliſke Prädikanter, ſom Konungen nedſändt, fördrefvos. Konungens Svåger, Grefven af Hoja, och Secreterare Wulf Gyler voro ſände til Lybeck, at göra ſluträkning om Stadens fordran hos Kronan. Den utſattes til 73000 mark Lybſk, ſom ſkulle betalas inom fem år. Emedlertid ſkulle Lybeck enſamt hafva tullfrihet i Sverige och det blott i Stockholm, Calmar, Söderköping och Åbo. Grefven reſte vidare til Hertig Magnus I af Sachſen Lauenburg, at fria för Konungen til hans dotter, Prinſeſſan Catharina, ſom var ſexton år gammal, och hvars Syſter Dorothea ägde K. Fredric I:s Son, Prins Chriſtian af Danmark. Vid återkomſten til Sverige Påſktiden, blefvo han med ſin Fru och Gyler qvarhållne af Småländingarna, ſom upreſt ſig i Jönköping och ſkrifvit uproriſka bref til Öſt-

gö-

götharna. Desse höllos dock i ordning af RiksRåderna Holger Carlson Gere och Måns Johanson Natt och Dag. Rikshofmästarens Son, Domprosten i Upsala Jöran Turesson Roos, upväckte rörelser i Roslagen och Helsingland; men vid Landstinget med Västgötha Allmogen i Larf befanns dess tankesätt emot Herrarnas förmodan. Hofmästaren och Biskopen flydde då öfver gränsen til Halland, och derifrån til K. Christiern i Nederland. De öfrige trodde, at ingen ting kunde dem bevisas; men deras bref voro upsnappade vid Hofva på Tiveden. De förelades Ständerna på en Riksdag i Strengnäs d. 17 Jun. En urtima Rätt af Adel, Borgare och Bönder dömde dem til döden. Ture Bielke benådades för Modrens förbön; men måste pligta 2000 Gyllen. Axel Posse försonade Konungen med et Credenskar. En rik Borgare i Vadstena, Mårten Skinnare, måste betala 1000 marker. Rikshofmästarens Fru gick in i Skoklosters, och hans Son, Domprosten togs af Konungen til nåder, men förlorade ämbetet.

Hvart dämpadt misnöje gaf Konungen anledningar til nya intägter för Kronan. Af Upsala Domkyrka anammades i Julii månad den Guldkalk, som Hertiginnan Inge-

Ingeborg ditskänkt i testamente efter sin Gemål Hertig Eric Magnusson, om tretton markers vigt. På en Herredag i Upsala 1530 beviljades en Klocka, näst den största, af alla Kyrkor och Capell i Städerna. Vid dessa klockors utmätning togs äfven en tredjedel af Kyrkornas silfver. Förbud utfärdades, at sälja oxar ur landet. Et visst pris utsattes på dem. Konungen handlade dem sjelf til detta värde, och arrenderade bort rättigheten, at sedan sälja dem. Vid Salberge upbars til och med två öre i veckan af lösa qvinnor, som lågo der på deras skalkhet och onda lefverne. Alla brottslingar hade der fristad, undantagande mördare, sin Herres förrädare, uppenbara tjufvar och den frid bröt å qvinna. Alt silfver, som der tilverkades, skulle lefvereras til Konungens Silfköpare. Grufved skulle huggas på Kronans bergskog, så långt den räckte, och sedan hvar den kunde finnas; men kolved icke utan skogsägarens minne. Länsmän tilsattes i alla Socknarna omkring Grufvan, och Konungens Drabant Nils Uggla blef der Fogde och Ämbetsman på Väsby gård.

Större delen af de landsflygtiga Svenskarna samlade sig hos K. Christiern i Neder-

derland, hvars inbyggares förtrytfamhet öfver Lybeckarnes handelsfriheter i Norden satte en Krigshär på benen til hans hjelp. Nordiske Konungarne hade redan förbundit sig til inbördes försvar emot denna deras gemensamma fiende, med vilkor, at Sverige skulle behålla Bohuslän i sex år och hafva sin rätt til Gothland förbehållen. En ny orolighet i Sverige tyckte sig göra tilfället för K. Christiern gynnande. På en Herredag i Örebro i Januarii månad 1531 blef beslutet om klockornas användande til Rikets gälds betalning äfven utsträckt til alla landskyrkor, dock med tilstånd för Allmogen at lösa dem qvar med silfver. Visse ansedde män afsärdades til hvar landsort, at kungöra beslutet, och Canzlern Lars Anderson och Staffan Sasse förordnades til upsyningsmän öfver denna upbörd, som borde transporteras til Sjöstäderna. Men när den skulle verkställas i Dalarna, blef en allmän upresning, för hvilken Konungens fordne anhängare, Måns Nilsson i Aspeboda och Anders Pehrson på Rankhyttan voro hufvudmän. Ture Jönsons, Gustaf Trolles och Biskop Måns Haraldsons bref utspriddes i Riket om K. Christierns ankomst i Riket och förändrade sinnelag. Dalkarlarne hämtade sina klockor tilbaka

ifrån

ifrån Wäſterås, och deras efterdöme följdes af Nerikesboerna. Konungen låddes icke märka deras anſtalter; utan gaf dem en af de mäſt brottsliga til Befallningsman. Han förmådde emedlertid Allmogen i Upland, på et möte i Upſala om Ersmäſſan d. 18 Maji, til ſtillaſittande, återbefatte den lediga Ärkebiſkopsſtolen och fullbordade ſitt giftermål. Det förra ſkedde genom val i Stockholm d. 24 Junii. Rectorn i Upſala Laurentius Petri fick 200 röſter och vigdes i Gråmunkeholms, nu Riddarholmskyrkan, näſt för Michelsmäſſan af Biſkop Petrus Magni i Wäſterås. Giftermåls-contractet emellan Konungen och Prinſeſſan Catharina var undertecknadt d. 24 Mars. Calmar med Stockholm och Öland ſamt Kexholms län i Öſterbotten utſattes til hennes Lifgeding med 3000 Rhenſka Gyllens årlig räänta. RiksRåderne Lars Siggeſon Sparre, Birger Nilsſon Grip och Guſtaf Olsſon Stenbock affärdades i Julii til hennes afhämtande. D. 10 Sept. ankom hon til Stockholms brygga. Högtiden firades med Tornerſpel. Gripen vigdes vid ſamma tilfälle med Konungens Syſterdotter Brita Brahe, och Stenbocken med Brita Lejonhufvud, af hvilket ägtenſkap han blef Konungens tredje Svärfader. K. Chriſtiern var nu färdig med

ſin

ſin tilruſtning, och det gälde förſt Norrige. Oagtadt de grymheter, han der förövat, ſåſom Prins, hade han der ännu många anhängare, förmodeligen af miſsnöje med Danſka Regeringen. Guſtaf Trolle var ſkickad förut at bereda honom vägen. Han anlände ſjelf til Opslo d. 11 Nov. och hyllades af ſamteliga Ständerna. De landsflygtige Svenſkarne voro i hans ſällſkap. Ture Jönſon och Biſkop Magnus Haraldſon inföllo i Bohuslän och Belägrade Bohus. Derifrån utfärdade de uproriſka bref til Väſtergöthland. Carlsborg intogs och upbrändes. Lars Siggeſon Sparre ſändes ned med Konungens bäſta Krigsfolk och Adelsfanan af Götha Rike, och de öfrige gränsorterne ſattes i förſvarsſtånd.

Svenſkarne anföllo i Januarii 1532 lägret för Bohus med den framgång, at belägringen måſte uphäfvas, och den gamle Rikshofmäſtaren, af hvilken Chriſtiern anſåg ſig bedragen, miſte derföre hufvudet i Kongälf. Bohuslän, ſom ännu bordt behållas i fyra år, afträddes til Danmark, och Chriſtierns magt i Norrige ſammanſmältte til 2000 man. När Danſka flottan ankom dit, måſte han dagtinga på Aggerhus d. 14 Jul. och öfverlämna ſig i K. Fredrics

drics händer. Han förſäkrades väl om et Förſteligt underhåll; men dömdes til evigt fängelſe och handterades med mycken ſtränghet. Holländarne ingingo äfven frid med Sverige och Danmark i Köpenhamn och förbundo ſig, at icke vidare biſtå K. Chriſtiern. Svenſke flygtingarne kommo undan och funno beſkydd hos Hertig Albrecht af Meklenburg, ſom var gift med Chriſtierns Syſterdotter, Hertig Albrecht af Preuſſen, ſom var hans Svåger, och Churförſten Fredric af Pfalz, ſom blef förmäld med hans dotter Dorothea. Derifrån underlåto de icke, at ſprida oro i Norden.

Nu kom Konungens tid, at beifra uproret i Dalarna. Vapenſyn hölls d. 13 Jan. 1533 i Väſterås. Dalkarlarne ſammanſtämdes och tiltalades af Rikſens Råd. Deras anförare afrättades på ſtället. Måns Nilsſon, Anders Pehrsſon med flera fängslades och gingo til döden i Stockholm. De öfrige ſingo för ſiſta gången tilgift.

Miſsnöjet i Lybeck med friden emellan Holländarne och Nordiſka Konungarne verkade der en Revolution. Den förra Magiſtraten affattes och tvenne äfventyrare Mejer och Wullenweber bemäſtra-

de ſig ſtyrelſen. K. Guſtafs Köpmansgods togs i qvarſtad, då han vägrade ingå förbund med dem emot Nederland, och hans egen Svåger Grefven af Hoja förfördes til affall. Tvifvelsutan har något enſkildt miſsnöje med Konungen gifvit anledning dertil. När Grefven kallades ifrån Viborg, ſom han hade i förläning, ſeglade han i ſtället med Fru och barn til Rewel, hvarifrån han begaf ſig til Lybeck. Sturiſka namnet ſkulle efter vanligheten nyttjas. Riksföreſtåndaren Sten Sture den yngres ſon, Svante Sture, ſom viſtades vid Lauenburgſka Hofvet, narrades derifrån til Lybeck, men kunde icke öfvertalas til otro emot ſitt fädernesland. Von Meelen, Biſkop Braſk och flere Konungens ovänner vaknade ur deras dvala. Det var i ſådana omſtändigheter en dubbel lycka, at Konungen ſåg ſitt hus befäſtadt med en Son, Prins Eric, ſom föddes på Stockholms Slott d. 13 Dec. I Danmark gjorde Lybeckarne ſamma påſtående om förbund emot Holländarne, och i denna ſtällning dog K. Fredric I, d. 3 April. Lybeck förklarade ſig då för den fångna Chriſtiern til efterträdare. Den aflidne Konungens äldre Son, och K. Guſtafs Svåger, Prins Chriſtian, tilträdde Hertigdömet Holſtein, ſå-

ſom

ſom arfland. Der inföll en Lybſk Krigshär under Grefve Chriſtofer af Oldenburg och Hertig Albrecht af Meklenburg, och brandſkattade. En flotta underſtödde hans företag. Köpenhamn och Malmö öppnade honom portarna, och han hyllades af Skånſka Adeln vid Lund.

Konunga-valet i Danmark drögde ett helt år, ty Präſterſkapet ville föredraga den yngre brodren Prins Johan framför Hertig Chriſtian, ſom var tilgifven Lutherſka läran. Ständerne i Jutland valde honom likväl d. 4 Jul. på K. Guſtafs inrådan, ſom underſtödde honom både med folk och penningar. Johan Tureſon Roos föll in i Halland med ſex fännikor landsknektar och 2000 häſtar och intog Halmſtad, der Chriſtian hyllades. Grefven af Hoja och Mejer ankommo til landets förſvar; men Jacob Bagge afflog en ſtorm på Halmſtad i Jan. 1535, och Mejer blef ſlagen af Johan Tureſon d. 14 i ſamma månad vid Helſingborg, ſjelf fången med 1500 man, och de öfrige lade ned gevär. På de Danſkas påſtående lämnades Mejer til förvar hos deras Commendant på Warberg; men narrade honom och Slottet i ſina händer. Johan Tureſon fortſatte likväl ſin framgång i Skåne, och intog Lund.

Svenſka Örlogsflottan lopp ut d. 30 April af elfva Skepp och fyra laſtdragare under Amiralen Måns Svenſon Somme. Han förenade ſig med den Danſka och hade en lycklig träffning emot Lybeckarne vid Bornholm, hvarpå han hjelpte til vid Malmös, Landskronas och Köpenhamns belägringar. Slaget vid Aſſens på Jutland, hvilket de Danſke vunno under Ranzows anförande d. 21 Junii emot Grefven af Hoja, afgjorde kriget til K. Chriſtians förmon. Grefven blef der fången och dödad, och Ärkebiſkop Guſtaf Trolle afled dagen efter af ſina bleſſurer. Eric Flemming ſattes i Auguſti månad til Befälhafvare öfver Svenſka Krigsmagten i Skåne, der Chriſtian äfven blef hyllad. Han gjorde ſjelf ſin Svåger d. 7 Sept. et beſök i Stockholm, drögde der i otta dagar och fick et nytt penningelån; men några dagar efter hans afreſa afled hans Svägerſka, K. Guſtafs Gemål Drottning Catharina, på Stockholms Slott d. 23 Sept. blott 22 år gammal, och haſtigheten af detta dödsfall gaf äfven Guſtafs fiender anledning at utſprida om honom utomlands förklenliga rygten. De förenade flottorne hindrade den Lybſka, ehuru hon fått förſtärkning ifrån K. Henric VIII i England, at undſätta Köpenhamn. Warberg öppnade

de poſtarna d. 22 Sept. och Landskrona d. 9 Oct. för Svenſka Armeen i Skåne. Flottan gick derpå der i hamnen i vinterqvarter. Til hennes förſtärkning förbandt Adeln ſig på en Herredag i Arboga, i Februarii månad 1536, at utruſta et Skepp ifrån Upland och Öſtergöthland, et ifrån Väſtergöthland och Småland och et ifrån Finland, med en Jagt til hvardera Skeppet. Hvar och en frivillig, ſom ville ruſta ſig emot Rikets fiender til häſt, fick af Kronan 30 mark örtug, 6 alnar Engelſkt kläde och fritt underhåll hela året igenom. Krutſjuderier inrättades; men deſſa anſtalter blefvo ſnart öfverflödige genom den påföljande friden.

En ny hvälfning föreföll i Lybeck. Gamla Rådet inſattes efter Rikskammarrättens dom, och Wullenweber dömdes til döden. Friden emellan Danmark och Lybeck ſlutades i Hamburg d. 14 Febr., K. Guſtaf oåtſpord. Han blef likväl deruti inneſluten; men på de obehagliga vilkor, at Lybeckarne ſkulle återfå ſina fordna handelsfriheter i Sverige och Konungens enſkilde tviſter med Grefvens af Hoja barn och Berendt von Meelen ſlitas genom en rättegång. K. Chriſtian urſägtade ſig med fruktan för Churförſten af Pfalz,

för hvars räkning Regentinnan Maria i Nederland afskickat tvenne Kejserliga Rådsherrar til Ärkebiskopen i Trondhem. Norrige förlorade, för sina inbyggares förhållande i dessa krig, sin sjelfständighet och blef et lydland under Danmark. K. Gustaf ingick ändteligen äfven förlikning med Lybeck i Julii månad. Staden skulle bibehållas vid sina handelsförmåner; men erlägga 5 procents tull af ingående varors värde. Med Danmark tecknades et förbund i Köpenhamn d. 9 Oct. om inbördes försvar, och Svenska Kronans fordran hos den Danska utsattes til 25000 Gyllen. En sammangaddning uptäcktes emot Konungens lif af Tyska borgare i Stockholm, under anförande af Myntmästaren Anders Hanson, som var gift med Biskop Braks Syster, och för hvilken hufvudmännen för Reformationsverket i Sverige sedermera föllo i onåd. Men emot dessa utrikes bekymmer och inrikes faror vann Konungen et stöd i en ny lycklig ägta förbindelse med Margareta Lejonhufvud, RiksRådet Eric Abrahamsons dotter til Loholmen eller Gräfsnäs. Hon var född på Ekeberga i Nerike. Fadren hade omkommit i Stockholmska blodbadet. Hon var förut förlofvad med Svante Sture. Bröllloppet med K. Gustaf firades i

Up-

Upſala d. 1 Oct., och Sturen fick följande året Drottningens Syſter, Merta Lejonhufvud. Deſſa förbindelſer blefvo likväl för framtiden af betydliga följder. Äldſte Sonen, Prins Eric, hvars mor var en utländſk Prinſeſſa, ſaknade Slägtingar inom Riket. Hans Styffyſkon af ſednare giftet hade deremot et talrikt antal, af det i forntiden ſå mycket betydande Sturiſka Huſet, hvilket i hemlighet icke kunde underlåta, at anſe ſig närmaſt berättigadt til thronen, åtminſtone i händelſe af Vaſa-ättens utgång. Derifrån och ifrån K. Guſtafs författning om Hertigdömen för ſina Söner af ſednare giftet, får man härleda de inbördes oroligheter, ſom alt til K. Carl den Niondes tid ſönderſleto Riket. På Ryſka ſidan ſyntes Konungen kunna vänta ſig rolighet, ſedan hans ſändebud til Muſcou i Jan. 1537 förlängt friden på ſextio år, hvilken efter tio års förlopp med korſkyſsning ſkulle bekräftas. Men med Danmark föreföllo ouphörlige underhandlingar. De angingo dels Konungens fordran, ſom ändteligen fyra år härefter blef betald med 31000 Riksdaler; dels hans egna och Svenſka Adelns arfvegods i Danmark och Norrige, hvilka de Danſke ville anſe förbrutna, i anledning af Kejſar Maximilians dom af

år 1505, ſom förklarat dem, ſom hyllat K. Hans 1499 och brutit hyllningen, förluſtiga deras medborgeliga rättigheter. Konungen fick dock tilbaka ſina gods i Halland. Berendt von Meelen, ſom gått i Sachſiſk tjenſt, fordrade 15000 Gyllen i ſkadeſtånd för ſin huſtrus arf; men lät dock ſedan förlika ſig med 2200. Grefvens af Hoja barn ville träda til hans förläning af Viborg och Nyſlotts län i Finland; men Konungen ſvarade, at man icke kände några ärfteliga Län i Sverige. Deras Mor, Konungens Syſter, emottog icke hans anbud, at komma tilbaka til Sverige, utan dog i Rewel; men hennes Son med förra giftet, Pehr Brahe, kom hem och återfick ſina fädernegods. Konungens Kamererare Olof Bröms, ſom varit ſkickad til Köpenhamn i deſſa ärender, rymde derifrån til Hertigen af Meklenburg, och Konungen, ſom förgäfves fordrade honom tilbaka, klagade, at han bedragit honom på en ſtor ſumma penningar. Miſsnöjet med Konungens författningar med oxhandeln på gränſen, gjorde Småländſka Allmogen orolig, ſå at Konungen måſte ſända ned troppar ifrån Linköping under Lars Siggeſon Sparre, ſom pligtfälde bönderna på boſkap och penningar. Följande året braſt denna oro åter

ter ut under tvenne Bönder, Jöns Anderſon och Nils Dacke, ſom ihjälſlogo Konungens ſogdar och, när de efterſattes, flydde den ſednare til ſin ſlägt i Blekingen och den förre til Lybeck, der han underhandlade med Berendt von Meelen och Grefve Eric af Hoja emot Konungen. Adelns förhållande var äfven föremålet för denna upresning, ſom egenteligen braſt ut fyra år derefter i den ſå kallade Dackefägden, det farligaſte upror Konungen hade at uthärda, och ſom varade i tre år. Konungen nödgades ſjelf förehålla Adeln, huru de lefde, ſom ingen Öfverhet vore i landet. I ſynnerhet miſsbrukade de mycket deras bördsrätt ifrån kyrkor och kloſter, ſå at Konungen måſte förordna, at alla ſådana frågor omedelbart ſkulle underkaſtas hans pröfning. Briſt på ſkickeliga ämnen inom Riket, gjorde det förmodeligen til en nödvändighet för honom, at ſöka Ämbetsmän utifrån. En Jacob von Saphojen blef hans Lifmedicus. En Gilis von Taubenheim, Prins Erics Hofmäſtare. En Conrad von Phy, hans Canzler, och en Georg Norman Prinſens Informator.

De bägge ſiſtnämnde blefvo ganſka betydande i Konungens Rådkammare. O-

laus Petri hade låtit afrita några väderſolar, ſom ſynts på himmelen, på en tafla, ſom han uphängt i Storkyrkan, der hon ännu förvaras, och i ſina predikningar förklarat dem ſåſom förebud til Guds ſtraff öfver Konungens ſynder, den han offenteligen ufropat för en tyrann. Han hade utgifvit en predikan om eder och ſvordom, hvaruti han ſkyllt Konungen för deſſa laſter. Konungen ſkref et ſkarpt bref til hans bror, Ärkebiſkopen, och förböd honom, at ifrån den dagen företaga någon ting uti Reformationsverket utan ſin vettſkap, icke heller trycka några böcker, förrän de af Konungen vore gillade. Magiſter Norman förordnades til General-Superintendens öfver hela Präſterſkapet i Sverige, och fick et Religionsråd ſig til biträde, näſtan i likſtällighet med Bugenhagens inrättningar denna tiden i Danmark. När det ſedermera uptäcktes, at Olaus Petri och Laurentius Andreæ genom hemlig bekännelſe varit medvetande i Anders Hanſons ſtämplingar emot Konungens lif, ſtäldes de 1540 för rätta på Herredagen i Örebro, och Ärkebiſkopen måſte ſjelf dömma dem til döden. Stockholms Borgerſkap betalte 500 Gyllen för ſin Kyrkoherde, ſom tre år derefter fick igen ämbetet; men Laurentius An-

Andreæ måſte löſa ſitt lif med hela ſin egendom, och lefde ſedan i ſtörſta fattigdom i Strengnäs. Bägge dogo 1552. Magiſter Norman och Biſkop Henric Kanna i Väſterås, til börden Norrman, fingo Konungens fullmagt, at ſåſom Religionsråd viſitera alla Förſamlingar, til- och affätta Präſter, och upfann Biſkopen, i ſamråd med Canzleren Phy, det ſå kallade tunnofängslet, då den brottſlige trädes igenom en tunna med utſlagna bottnar och ſpikar uti, i hvilken han rullades. På deſſa viſitationer anammades hvad ännu kunde vara qvar af kyrkornas ſilfver.

Men en vigtigare författning afgjordes på denna Riksdag, ſom varit och blir en af K. Guſtafs ſtörſta förtjenſter emot deſs Fädernesland. Fjorton närvarande Rådsherrar och tre Biſkopar ſvuro på Konungens blottade ſvärd, ſom förklarade ſig för Arfherre i Sveriges Rike, uti deſs Söners, Prinſarna Erics och Johans närvaro, af hvilka den ſednare var tre år gammal, at vara Honom och hans Lifsarfvingar trogna och lydiga, och anammade deruppå Sacramentet. Detta förnyades på en Sammankomſt i Ny Lödeſe, hvarefter äfven en Regementsordning utfärdades för Väſtergöthland, i afſeende på det o-

ro-

roliga tilståndet i landet. En Kammarordning fastställdes rörande Kronans upbörd och räkneverk; och som den nye Canzleren, som var Nederländare, för alla dessa författningar hos Allmänheten kom i vanrygte, måste Konungen genom et offenteligt påbud taga honom i försvar. Italienske byggmästare införskrefvos ifrån Venedig, som byggde de första Galerer i Österssjön och tillärde Finnarna i den konsten.

Med sin Svåger K. Christian den tredje i Danmark hade Konungen et personligt möte på gränsen emellan Småland och Blekingen vid Brömsebro d. 14 Sept. 1541. Han seglade med sin Gemål och bägge Söner på en stor flotta til Calmar. Derifrån kom han på lätta fartyg och slog upp et ganska prägtigt läger på en holme. K. Christians tält var upslagit på fasta landet, och der slutades en frid på 50 år, som hufvudsakeligen grundade sig på 1534 års fördrag och i tjuguse punkter innehöll söga märkvärdigt. Et inbördes försvar emot gemensamma fiender var det förnämsta. Af Smalcaldiska Ligans hufvudmän, Churförsten af Sachsen och Landtgrefven af Hessen, hade Konungen blifvit anmodad om biträde, äfven-

som

ſom af K. Ferdinand i Böhmen, genom Kejſerliga Canzleren von Baumgarten, om hjelp emot Turken; men med höflighet undandragit ſig bägge delarna. Deremot och ſom K. Chriſtian redan ſlutit förbund med K. Frans I i Frankrike, ditſkickades förſt Secreteraren Frans Trebow, och ſedan Chriſtofer Richer kommit ſåſom Franſk Miniſter tilbaka, ſkedde i Januarii månad 1542 en ſtor beſkickning til Frankrike af Konungens Canzler von Phy, hans Svåger Sten Ericſon Lejonhufvud, Knut Anderſon Lilje och Göran Norman. De träffade K. Frans I i Regny, och förbundet tecknades d. 1 Julii. Konungarne ſkulle biſtå hvarandra med 6000 man, ſom i nödfall kunde ökas til 25000 och 50 Krigsſkepp. Franſoſerne ſkulle tullfritt få införa ſalt i Sverige för 6000 Ducater. I detta förbund intogos K. Jacob V i Skottland, Hertig Albert af Preuſſen, Hertig Albert af Cleve och Geldern, och K. Henric VIII i England.

Den förr omtalte Nils Dacke uti Småland hade nu upräţtat en Lifvagt af 100 man, ihjälſlagit Arvid Väſtgöthe, Germund Slatte, och flere Adelsmän ſamt Konungens Fogdar, och var ſtundom 10000 man ſtark. Konungen ſkickade flera go-

da

da män af Adeln ner, at afgöra hans beſvär i godo. Han fick ſjelf legdebref at komma til Konungen, men förgäfves. Krigsfolket och Adelsfanan måſte då nedſändas under Guſtaf Olsſon Stenbock och Severin Kihl. Med dem flöt Dacken et ſtilleſtånd ifrån d. 26 Jul. til d. 1 Nov., men höll det icke bättre, än at han då plundrade ſom värſt och tilböd Svenſka Kronan åt Svante Sture, ſom var Höfvitsman på Stegeborg. Konungen beſlöt då at hålla en ſtående här på benen, både af ryttare och landsknektar, ſom i hans tid gick til 6000 man och mycket förökades af hans efterträdare. En Tyſk Ryttmäſtare Glaſenapp ſkickades ut i detta ärende at värfva folk, och Georg Norman och Chriſtofer Anderſon ſåſom Legater til Danmark. Den förre ſkulle gå derifrån til Hertigarna af Pommern och underſtödja värfningen. Den ſednare gjorde ſig otrogen och rymde med huſtru och barn til Lybeck, der han dog 1548. Han hade blifvit promoverad Magiſter i Wittenberg och var nu Riddare och Rikſens Råd. Lars Siggeſon Sparre och Johan Tureſon Roos ſkickades til Öſtergöthland, at hålla det landſkapet i ordning. Det förut ingångna ſtilleſtåndet förlängdes på et år til d. 1 Nov. 1543; men Dacken upför-

de

de ſig emellertid med Kunglig myndighet, höll landsting i Vexiö och emottog beſkickningar ifrån Hertig Albrecht af Meklenburg och Kejſar Carl den femte, hvars utſkickade Granvella likväl icke vågade ſig närmare, än til Nürnberg. Uti et öppet bref til hela Riket gjorde Konungen en jämförelſe emellan förra tider i Sverige och de närvarande, för at viſa huru liten anledning Allmogen hade til ſina klagomål. Han tog en trohetsförſäkran af Dalarna, och höll en Riksdag i Örebro i Januarii månad, der Krigsmagten öfver hela Riket upbådades, at ſamlas i Vadſtena och tåga til Småland. Germund Somme, ſom var Commendant på Calmar, afflog Dackens förſök, at intaga Slottet. Svante Sture höll Öſtgötha Allmogen i lydnad genom ſitt anſeende, och ſlog Dacken flera gånger i utfall ifrån Stegeborg. Sparren och Rooſen anföllo honom på en ſkog vid ſjön Åſunden i Öſtra Härad, der han ſjelf blef ſkjuten genom bägge låren och hans magt ſkingrad; men han reſte ſig igen, ſedan han blef läkt, och underſtöddes af uproriſka Präſter. Jacob Bagge med et utfall utur Calmar d. 30 Jun. och Germund Somme ſamt Ture Pehrſon Bielke, under ting med Allmogen i Julii månad, gaf hans partie

ſiſta

ſifta ſtöten. Han ſjelf blef ihjälſlagen på Rödeby ſkog i Blekingen, då han var ſtadd på vägen til Tyſkland, och kroppen ſteglades, med en kopparkrona på hufvudet, vid Calmar. K. Guſtaf klagade, at hans utgifter för detta upror ſtigit öfver 700,000 mark örtug, och at alt hvad han i ſju års tid hunnit ſamla, derigenom blifvit förſkingradt. Det blef ock det ſiſta, han under ſin regering hade at uthärda.

Von Phy kom nu hem ifrån Frankrike och förde med ſig S. Michaëls Orden, af hvilken K. Guſtaf blifvit utnämnd til Riddare; men hans förtroende uphörde med det ſamma. Doctor Luther hade berättat Konungen uti bref, at han gift ſig i Leipzig emot föräldrarnas vilja med en Unwardin, ſom han fört med ſig i Flandern och på andra ſtällen; men hade nu ett annat fruntimmer Anna Kökeriz med ſig til Sverige *). På de fem år, han va-

*) Hans verſer til Georg Norman vittna om inſigt i Latinſka ſpråket:

Si nunc ipſe voles, poſſis reſcribere amico:
Charta, per ambages ire redire poteſt.
Jam via per gratas pateat purgata puellas,
Charta nec hibernis plus remoretur aquis.
Haud procul in ſolitis cantat philomela rubetis
Atque ſuper viridi fronde queruntur aves.

varit Konungens Öfverſte Canzler, Regements- Krigs- och Secreta Råd, hade han förſtört 68000 Riksdaler, för hvilka han icke kunde göra någon räkning *). Han miſte nu ſina ämbeten och inſattes på Väſterås Slott, der en Canzliſkrifvare ſlog honom i hufvudet med en ſten, ſå at han dog, 1557. Vid hans förhör, ſom anſtäldes i hans huſtrus och Svägers Job von Kökeriz närvaro, har han tilfkrifvit ſin olycka Konungens Svåger Sten Ericſon Lejonhufvud, hvilkens ohöfſade upförande vid Franſka Hofvet han icke kunnat lämna utan åtal. De Ragalier, ſom K. Frans I förärat Svenſka Kronprinſen, hade han fatt i pant i Brehmen för et lån af 12000 Riksdaler, för hvilka han värfvat Soldater. Deſſe nyttjade han förſt at hindra Churförſtens af Pfalz förening med Hertigen af Meklenburg. Sedan kommo de öfver til Sverige med en Grefve af Solms och Hertig Otto af Luneburg, hvilka han bedragit at gå i Svenſk tjenſt. Krigsfolket utſkickades igen under den förras befäl, til hjelp åt Konungen i Frankrike, och Hertigen fick 500 Gyllens penſion.

D På

Jure igitur miror diuturno ſilentia amici
Malueris forſan oſcula amica ſequi.

*) v. Stiernman: Bih. til Riksd. Beſl. p. 70.

På Riksdagen i Västerås 1544 blef Örebro arfförening bekräftad af 143 personer af Adel, och Prins Eric såsom thronföljare hyllad i klosterstugan. Om Konungen dog, innan han blef myndig, skulle Enkedrottningen med fyra Rikens Råd föreslå regeringen. De öfrige Prinsarne skulle få förläningar, och Prinsessorne brudskatt. Tvenne af Rikens Råd skulle beständigt vara närvarande hos Konungen. Stockholm förfägs med 800 mans garnison och et helt års proviant. För den öfverflödiga väta, som detta år hindrat årsväxten, påbödos otta Bönedagar å rad för detta och fyra för de följande åren. De skulle firas på den årstid, som genom Biskopen skulle tilkännagifvas. Sala grufva gaf deremot 21000 marker silfver. Som Biskoparne och DomCapitlen icke vidare kommo ut med, at sjelfve upbära räntorna af sina bönder och betala Konungen det utsatta arrendet; tog han bönderna under Kronan och föreslog dem i stället med underhåll af den indragna tionden. Biskopen i Linköping fick den fordna Biskopstionden af Vifolka Härad. Biskopen i Åbo, S. Johannis præbenda och den så kallade Taxa noctium procurationis. Biskopen i Skara, præbenda Archidiaconatus, o. s. v. Sjöstäderne i Sveri-

ge

ge började nu segla utomlands och med Konungens föreskrifter besöka Engelska, Skottska, Franska, Nederländska och Portugisiska hamnar. Genom biträde til fördraget i Spejer emellan Danmark och Kejsaren, och freden i Crespy emellan Kejsaren och Frankrike, hade Konungen blifvit förlikt med Carl V. Han införvärfvade både med utländska Förstar och Lärda om skickliga Juristers, Läkares, Fältskärers och alla slags Konstnärers och Handtverkares inkallande i Riket; och utfärdade 1546 en Stadga om Köphandeln, som skilde Handtverkare i vissa Skrår och de Handlande i vissa Societeter.

Efter Spejerska fördraget skulle nu K. Christiern förlossas ifrån sitt sjuttonåriga fängelse på Sunnerborgs Slott på ön Alsen i Slesvig. Han flyttades derföre til Kallunborg på Seland, hvilket Slott och Län updrogs honom til underhåll. Hans döttrar, af hvilka den yngre Christina blifvit gift med Hertigen af Lothringen, förfäkrades om brudskatt ifrån hans tre fordna Riken; men härmed var K. Gustaf icke nögd. Han sammankallade Riksens Ständer i Februarii månad 1547 til Strengnäs, at derom öfverlägga. Ärkebiskopen Laurentius Petri, Biskoparne Bot-

vid i Strengnäs och Henric i Wåſterås, ſamt Kyrkoherden i Stockholm Olaus Petri wöro der närwarande, tillika med Präſterſkapet ifrån deſſa närmaſt belägna Stift. I början förklarade de ſig hågade, at köpa ſig ifrån krig med penningar; men ändteligen afſlogs brudſkatten. En ſkrift utfärdades på Tyſka och Latin om orſakerna härtil, hwilken omtrycktes på K. Carl IX:s befallning 1598. Konungen lät upläſa ſitt Teſtamente för Ständerna, ſom af dem bekräftades och tildelade hans Söner wiſſa Förſtendömen. Dionyſius Beurræus, en Franſos och Calviniſt, inkom til Kronprinſens undervisning, ſedan Norman med andra ärender blifwit ſyſſelſatt. Arfföreningen uteſlöt Konungen i Danmark ifrån alt hopp för ſina efterkommande på Svenſka Thronen. At bibehålla något ſlags anſpråk derpå, lät han öfwertala ſig af Canzleren Fris, at ſmåningom börja införa Sveriges wapen Tre Kronor i det Danſka, ſåſom minne af den fordna Calmare förening. Det ſkedde förſta gången, då hans dotter Anna förmäldes med Hertig Auguſt af Sachſen, i Torgau d. 12 Oct. 1548, i närwaro af Svenſka Riks-Råderna Göran Norman och Carl Holgerſon Gere, och gaf ſedan anledning til långwariga twiſter och krig. Til ſäkerhet för

för utrikes anfall, lät Konungen följande året förstänka Oxdjupet och befästa Vaxholmen, at försvara inloppet til Stockholm. Kejsar Carl V. öfverlämnade honom genom et Sändebud sitt älskade förslag til förening emellan Religionerna, som är kändt under namn af Interim. Konungen sammankallade Ärkebiskopen och hans bror, Biskopen i Strengnäs och Fullmägtiga ifrån Biskopen i Västerås med några andra Prästmän, at skärskåda denna bok i Upsala i Mars månad. De förkastade henne enhälligt och Konungen instämde deruti. En beskickning affärdades til Frankrike, at lyckönska K. Henric II, til dess anträde til regeringen. Ifrån England kommo en Gundelfinger och Chamerling, och en Handelstractat tecknades 1551, at Konungen skulle tullfritt få utföra Engelska varor, om han förde silfver til England, och förbandt sig at icke skicka det til något annat land. Om han sände osmundsjern, stål och koppar, skulle han betala tull såsom en Engelsman. Förde han in andra varor, skulle han betala lika tull med andra främmande. Af detta silfver, som kom ifrån Sverige, förbättrades Engelska myntet *).

*) Hume History 3: 89.

Konungen förlorade d. 26 Aug. sin dygdiga Gemål, Drottning Margareta Lejonhufvud, på Tynnelsö. Hon var då 33 år gammal, hade varit gift i 15, och gifvit sin Herre tio barn, af hvilka otta ännu lefde, nemligen Prinsarne Johan, Magnus och Carl, och Prinsessorne Catharina, Cecilia, Anna, Sophia och Elisabeth. Hon lagade at många förtretliga saker aldrig kommo för Konungen, och blidkade honom, när han var uprörd. Hans sinnelag undergick efter hennes död mycken förändring. Han fattade genast följande året tycke för hennes systerdotter Catharina Stenbock. Biskop Henric i Västerås, för hvilken han hade mycket förtroende, föreställde frågan om skyldskapen, utan at nämna personerna, i bref til Ärkebiskopen, som stämde honom och Biskopen i Strengnäs sig til mötes i Enköping, der de uplatte et nekande betänkande. Ändteligen gaf Konungens Hofpredikant Petrus Andreæ Niger Ärkebiskopen tilkänna, at frågan angick Konungen. Han måste då resa ner til Östergöthland och öfverlägga med Biskop Eric i Skara, RiksRådet Norman och Sten Ericson Lejonhufvud, då saken afgjordes til Konungens välbehag. Fröken Stenbock var förut förlofvad med Svante Stures

half-

halfbror, Guſtaf Johanſon Roos; men kärleken måſte vika för Majeſtätet, och hennes fäſtman blef ſedan gift med hennes ſyſter, til en fullkomlig likhet med Konungens förra ägtenſkap. Konungens bilåger firades i Vadſtena d. 22 Aug.

Man ſkulle kunna tycka, at Konungen bordt vara belåten med hvad han redan ifrån andeliga ſtåndet indragit til Kronan; men 1553, då Ärkebiſkopen åter var fallen i hans onåd, gjorde han nya förändringar med Stiften och deras Styresmän. De förra delades och de ſednare fingo namn af Ordinarii, i ſtället för Biſkopar. Utom Ärkebiſkopen, tilſattes en ſådan i Stockholm och en i Gefle. Biſkopen i Linköping fick en Ordinarius i Jönköping och en i Calmar. Biſkopen i Strengnäs, en i Örebro. Biſkopen i Väſterås, en Ordinarius i Tuna, och Biſkopen i Åbo, en i Viborg. Af de ſtörre Paſtorateme uppbar Konungen inkomſterna och beſörgde Gudstjenſten genom Vice Paſtorer. Engelbert Elai Terſerus beklädde detta ämbete i Umeå. Vid afvelsgårdarnas inrättning i Finland tre år härefter, tog Konungen hälften eller tredingen af all Präſtlonde, ſom han var ſtor til, och halfva Klåckaremålan.

Af vidsträcktaste påföljd blef den upmärksamhet, Lifflands belägenhet fordrade på andra sidan om Österssjön. Detta land, belägit vid Finska viken, af 40 Svenska mils längd och 30 mils bredd, beboddes af ålder af tvenne folkslag, Ester, hvilkas språk stämmer öfverens med Finskan, och Letter, et Sarmatiskt folk, af samma ursprung som det Pohlska. Rewel är hufvudstaden för de förra och landet deromkring kallas derföre Estland: Riga för de sednare. Landet är frugtbart på säd och boskapsbete, som ger tillfälle til en stark utförsel, i synnerhet som jämväl Pohlens afkastning utföres på Dunaströmmen genom Riga. Bönderne äro indelte i Hakar, hvar och en sammanfatt af fem arbetsföra personer emellan femton och femtio år. Landet tilhörde af ålder Danmark, som sålde sin rätt til Markgrefvarna af Brandenburg. Riddarne af Svärds-Orden, som stiftades i medeltiden i Tyskland, företogo sig at omvända inbyggarne til Christendomen, och blefvo derigenom deras Herrar. Härmästaren Walther von Plettenberg antog 1522 Lutherska läran, och råkade derföre i twist med Catholska Ärkebiskopen i Riga och hans Lydbiskopar. Landet mådde dock väl under hans styrelse och K. Gustaf hade med ho-

honom mycken spannmålshandel. Czaren Ivan Wasiliovitz den andre, som 1533 stigit på Ryska Thronen, hade 1551 underkufvat Casan och Astracan, och då friden emellan Ryssland och Liffland 1553 gick til ända, ville han betjena sig af Lifländska oroligheterna under Härmästaren von Galen, at äfven underlägga sig dessa fine grannar. Han sökte sig ock sak med Sverige af skattens upbärande i Lappmarken, som han påstod, at de Svenske Birkarlarne upburit af Ryska undersåtare. Som Systerbäck ännu var gränsen emellan bägge Rikena, tilhörde Ingermanland Ryssland, som derigenom hade åtkomst til Österssjön, hvilken dock icke nyttjades. Under det Härmästaren begärde hjelp ifrån Sverige, gjorde Ryssarne i November 1554 et infall uti Finland. D. 2 Januarii 1555 flogo de läger för Viborg. D. 11 Mars kom en annan Armée efter af 30000 man, som brände och sköflade; men Jöns Månsson, Befallningsman på Kefvenabben, slog af dem en corps om 12000 man, som förlorade 900 man, 29 fanor, vapen til 2000 man och 300 hästar. K. Sigismund II i Pohlen erböd et förbund emot denna öfvermagt, och twisligheterne med Danmark måste i en sådan ställning upskjutas, ehuru Danske Kronprinsen Fredric låtit sätta

ere Kronor uti sitt sigill och tagit sitt residence i Malmö, hvarifrån han hotat at flytta Sveriges gräns til Holveden.

Konungen för sjelf öfver til Finland, med sin Son Prins Johan, och kom til Åbo d. 13 Augusti. Ingen hjelp viste sig, hvarken ifrån Pohlen eller Liffland. Jacob Bagge gjorde et infall i fiendens land och belägrade Nöteborg, men måste draga sig tilbaka, och Konungen, som fruktade at Ryssarne härigenom mera skulle upretas, visade deröfver misnöje. En smittosam sjukdom hade inritat sig ibland hans krigsfolk, hvaraf RiksRådet Måns Johanson Natt och Dag afgick med döden. Belägringen för Viborg förstärktes d. 21 Jan. 1556 med 150,000 man; men uphäfdes på tredje dygnet af skrämsel öfver et buller, som gjordes af hövagnar, hvilka om natten fördes på en bro in på Slottet. Konungen hade låtit göra stora förhuggningar på skogarna och kostat på kriget 200,000 marker. En gång tänkte han fara landvägen genom Västerbotten hem til Sverige, om fienden påträngde. En annan gång var han verkeligen öfver til Åland, men for tilbaka til Åbo igen, när det befarade infallet icke blef af. Nu slöts först et stillestånd på sex måna-

der.

der. Konungen afträdde hela Storförstendömet til Hertig Johan, med arfsrätt för hans manliga efterkommande, och började tänka på hans förmälning med en Pohlsk Prinsessa. Han lämnade honom qvar i Finland och kom sjelf tilbaka til Stockholm d. 8 Julii. Domprosten i Åbo Mäster Knut skickades til Nougorod och fann Czaren benägen til frid. Ärkebiskopen Laurentius Petri, Sten Ericson Lejonhufvud och Biskop Michaël Agricola ditsändes d. 7 Nov. til dess afslutande. Den handel, som Engelsmännerne öppnat på Archangel, satte Ryssarna i bekymmer. Mag. Martinus Helsingus och Arnold Rosenberger skickades til Drottning Maria, at göra föreställningar deremot; men de aflöpte förgäfves.

Friden med Rysland blef slutad i Muscou d. 2 April 1557, på fyratio år, och bekräftades om sommaren med korskyssning. Gränsetvisterne afgjordes tre år derefter af 100 personer på hvardera sidan. Czaren anföll Liffland, hvars Härmästare Gotthard Kettler vände sig til Hertig Johan i Finland och begärde hjelp af et penningelån, emot underpant af någon fast ort i landet. Dorpt och Narva intogs af Ryssarna följande året, och penningelånet

lof-

lofvades af Konungen mot underpant af Rewel och flera fäſtningar under Kejſarens garantie. Kronprinſen Eric förlänтes med Calmar Stad, Slott och Län ſamt Kronobergs Län och Öland och gaf deruppå Fadren ſin förbindelſe. Han fick förſlag at fria til Drottning Eliſabeth i England af Dionyſius Beuræus, ſom ditſkickades tillika med Sten Ericſon Lejonhufvud. At gifva ärendet mera anſeende, förklarades han för ArfKonung, och hans bror Hertig Johan affärdades til England med flera Svenſka Herrar. Hans utredning koſtade 200,000 Gyllen, och han förtärde i England 100,000. Ehuru Drottningen gaf tämmeligen tydeligt afſlag, beſlöt K. Eric at ſjelf reſa dit och var verkeligen ſtadd på vägen, i Elfsborg, när K. Guſtaf afgick med döden i Stockholm d. 29 Sept. 1560. Han hade förut haft Ständerna tillſammans i Junii månad och låtit dem än ytterligare bekräfta ſit Teſtamente om Hertigdömen för ſina Söner, ſamt Strömsholms Slott, ſom han börjat bygga tre år förut, och des Län til Lifgeding för ſin Enkedrottning. Han hade ſiſta året varit mycket ſjuklig och miſsnöjd til ſinnes. Än klagade han på ſina Söner öfver ohörſamhet emot Föräldrar; än öfver ſina Fogdars otrohet. Tre fän-

ni-

sikor Ryttare, som han lät hvärfva utomlands, behöll han hos sig, så länge han lefde. Regeringsomsorgerne följde honom i det sista. Den bekante Hubert Languet kom ifrån Danzig til Stockholm och for sedan derifrån til Liffland, Carelen och Lappland. Under återresan upvagtade han Konungen på Gripsholm, som då höll på at bygga på flera ställen, äfven vid Academien i Upsala. Han anmodade Languet, at dertil skaffa sig skickliga Konstnärer ifrån Frankrike. Sveriges tre Kronor voro nu insatte i sjelfva Danska Riksvigillet, och när K. Christian III Nyårsdagen 1559 genom döden lämnade sit rum på Thronen åt sin son, Fredric II, spådde Konungen sig icke deraf mycken rolighet. Med Frankrike förnyades förbundet efter Frans II:s anträde til regeringen, och den så kallade Droit d'Aubaine, eller afgiften af Svensk mans gods, som der var arffallit, blef uphäfven. En förtretelig händelse inträffade, då Konungens äldste dotter, Prinsessan Catharina förmäldes med Gr. Edzard til OstFrisland. Hennes Syster Prinsessan Cecilia skulle följa henne på utresan til vägs; men öfverraskades i Vadstena ensam i sin sängkammare med Brudgummens bror, Grefve Johan, af ArfKonungen, som hade den o-

för-

förſigtigheten at göra ſaken allmän, och Grefve Johan måſte ſitta tre fjerdedels år i fängelſe på Örbyhus Slott i Upland. Från Prinſeſſan Catharina härſtamma Öſterrikiſke Grefvarne af Kauniz-Rittberg.

K. Guſtaf hade ſjelf haft en upfoſtran, ſom öfverträffade hvad man af denna tiden kunnat vänta. Han var färdig både i Vocal- och Inſtrumental-muſique, och förſtod ſig på målning och Bildthuggeri. Hans minne och omdöme voro ovanliga. Hans Hof var prägtigt och uplifvades äfven af Fruntimmer. Sina ſöner gaf han all möjelig undervisning. ArfKonungen Eric hade, utom inſigt i vetenſkaper, mycken färdighet at rida, danſa och ſimma. Med Riket hushållade han, ſom ſin enſkildta egendom. Ordenteliga Jordböcker inrättades, med utſatt ränta öfver alla des faſtigheter. Til Allmogens efterrättelſe i jordbruket utfärdades tryckta vidlyftiga föreſkrifter, hvilka ſockenvis utdeltes. En anſenlig ſkatt ſamlades uti ſilfver, hvilken ſonens påföljande krig och pragt ſnart förſkingrade. Sveriges handel ſträcktes utom Öreſund, och idkades både af Konungen ſjelf och de förnämſta af Adeln. Han återgaf Konungamagten et anſeende, ſom den icke haft alt ſedan

Ma-

Magni Ladulåses tid, och styrelsen så mycken ordning, som efter en så långvarig oreda var möjelig.

---

2. *Eric den Fjortonde til 1568. Otta år.*

Vid tidningen om Fadrens död skyndade K. Eric tilbaka til Stockholm, och anstaltade om des och des bägge Gemålers begrafning i Upsala Domkyrka. Åt vinna Adeln, tillät han dem at börda tilbaka de gods, som den aflidne Konungen tilegnat sig af kyrkor och kloster, då de til dem kunde bevisa sig äga bättre rätt. Lifflands ställning ådrog sig dernäst hans uppmärksamhet. Trenne Nordiske Magter hade börjat dela detta olyckliga land. Ryske Czaren innehade Narva och Dorpt. Konungen i Danmark hade köpt af Härmästaren tvenne Biskopsstift, Pilten i Curland och ön Ösel, hvilka han gifvit i utbyte til sin bror, Prins Magnus, för des andel i Holstein. Härmästaren Kettler lämnade det öfriga af landet under Polsk skydd, och blef derföre Hertig af Curland. Fullmägtige ifrån staden Rewel infunno sig hos K. Eric och underkastade sig Svenska Kronan. Adeln uti Harrien, Jervien och Wihrien följde Rewels efterdö-

döme, så at större delen af Ehland kom på Sveriges lott. Claes Christerson Horn ditsändes och intog d. 24 Jun. Slottet i Rewel. Genom en beskickning til Ryssland i Maji månad, under anförande af Biskop Eric Falk uti Linköping, sökte Konungen bereda sig denna Grannes vänskap. På en Riksdag i Arboga d. 14 April hade K. Gustafs Testamente, i afseende på Hertigarnas rättigheter, fått en billig, men för dem mindre behaglig förklaring. När nu arfvet skulle skiftas efter Fadren, ville Konungen icke afräkna på sin andel i lösören den kostnad, han gjort på frieriet i England. Detta gjorde kallsinnighet emellan bröderna. Nils Ericson Gyllenstierna förordnades til Rikes-Canzler. En Prästson ifrån Sala, Göran Pehrson, som hade studerat i Wittenberg och hemkommit derifrån med Melanthons fördelaktiga betyg, blef Vice- eller Hof-Canzler. Hans bror Christer Pehrson fick äfven Konungens förtroende. Cronhielmska slägten härstammar från honom på mödernet. Konungen kungjorde sitt beslut om Grefve- och Friherre-värdighetens införande i Sverige. Under Medeltiden hade några Tyske Grefvar varit i landet, och under K. Gustaf I, Grefven af Hoja. Nu gjordes vid Kröningen i Up-

sa-

falt, d. 29 Jun. 1561, Svante Sture til Grefve af Wästervik, Pehr Brahe af Wisingsborg och Gustaf Johanson Roos af Bogesund. Äldste Sonen kallades blott Friherre, så länge Fadren lefde. Nio Friherrar utropades, af hvilka Oxenstiernska slägten ännu bibehåller sig. Tjugu Riddare dubbades. Et anbud, som gjordes ifrån Pohlen om förbund emot Ryssland, genom Grefve Johan af Teczyn, afbögdes. En resa til England, som Konungen företog i September, i sällskap med sina bröder, Hertigarna Magnus och Carl, afbröts deraf, at han blef väderdrifven ifrån Skagern til Elfsborg. Til uphjelpande af fabriker och handtverk lämnade han främmande Religionsförvanter frihet at inflytta i Riket, och gaf sina nya undersåtare i Estland, som fruktade för deras segelfart genom Öresund, i händelse af krig med Danmark, hopp om en sådans öppnande genom Canaler ifrån Mälaren til Hjälmaren, derifrån til Vänern och så genom Götha älf i hafvet.

I stället för de förut vanliga Räfstetingen, inrättade Konungen i Stockholm sin högsta Nämd, som första gången satte sig d. 11 Febr. 1562. Göran Pehrsson blef der Procurator eller Justitie-Canzler;

ler; men förlorade ofta sina påstående. Enligt Konungens Regements- och Hofordning, skulle fyra vara hans Secrete eller GeheimeRåd, nemligen Svante Sture, Pehr Brahe, Sten Ericson Lejonhufvud och Dionysius Beuræus. Genom skjutsfärdspenningarnas påläggande och gästgifveriers inrättande, sökte han förekomma den olägenhet, Allmogen hade af friskjutsen. Sedan han fått et tämmeligen tydeligt afslag i sitt frieri til Drottning Elisabeth, sändes Grefve Pehr Brahe til Drottning Maria af Skottland, i samma ärende, men denna underhandling afstannade innan årets slut. Med mera framgång dress Giftermålshandeln emellan Hertig Johan af Finland och K. Sigismunds syster i Pohlen, Catharina Jagellonica. Grefven af Teczyn återkom til Sverige i detta ärende, och Konungen lämnade dertil så mycket nödigare sitt bifall, som han föresåg et säkert missförstånd med Pohlen på Lifländska sidan, sedan Clas Horn intagit Pernau Stad och Slott, som var ibland de af Kettler afträdda orter. Hertigen lånte icke dessmindre sin svåger 125,000 daler, i goda Svenska silfvertackor, emot underpant af sex Slott, och i Giftermålscontractet inflöt, at han skulle visa sig vara en fri och sjelfständig Förste. Hans bilä-

biläger firades i Wilna, hufvudſtaden i Litthauen, d 4 October. På Liffländſka farvattnen kryſſades emot Hanſeſtädernas handelsfartyg, ſom gingo Revel förbi och gjorde tilförſel åt Ryſſarna på Narva, och 32 ſkepp upbragtes. Horn intog äfven Wittenſten. Med Ryſsland underhölls likafullt god vänſkap, och med Danmark förlängdes friden på tretio år. På Stockholms Riksdag d. 16 Jun. gjordes en författning om Adelns ruſttjenſt, ſom vår til des ſtora förmon. Den ſattes på 300 marks ränta i gods och 200 marks uti förläning. En Grefve fick undantaga tre, en Friherre två och en Adelsman en gård, hvilket är uphofvet til Säterierna i Riket. Den Adelsman, ſom icke hade ſå mycket gods, at han kunde uppehålla ruſtningen, lades under ſkatten. Oagtadt denna lindring, befanns at Svante Sture, Pehr Brahe och Sten Ericſon Lejonhufvud återſtodo med hela femtio häſtars ruſtning för ſina gods. PfalzGrefven Georg Johan af Veldenz förmäldes i Stockholm med Konungens ſyſter, Prinſeſſan Anna, hvars efterkommande nu äro utgångne.

De förſta tvenne åren af K. Erics regering voro ſåledes utmärkte af lugn, ordning och goda författningar; men 1563

ningen d. 4 Sept. af Eric Kagge, som tog sin tilflygt til Danmark. K. Eric bröt deremot in i Halland, der Svenske Generalerne Clas Horn och Carl Mornai måste lämna fältet för de Danska; men Pehr Brahe intog Bohusläp, och Knut Haraldson Sop, Jämtland och Herjedalen. Sedan Amiralen Bagge hållit ett segertåg i Stockholm, gick han åter ut med 18 skepp och träffade Danska flottan, under Peder Skram, om 33 skepp, vid Öland, der Danska Amiralskeppet gick förloradt. Tillförseln af vin hindrades i Öresund. Biskop Johan Oseg i Västerås tog sig deraf anledning, at tillåta vattens bruk i Nattvarden uti sitt stift. Deremot skref Ärkebiskop Laurentius Petri, som ansåg det ledande til Calvinska vilfarelser.

Hertig Johans olycka hade i följe med sig misstankar hos Konungen, på hans syskonbarn Grefve Svante Sture och dess söner samt Enkedrottningens bröder, Stenbockarna. Grefve Sture afsade sig Stathållarskapet i Rewel och anförde som orsak dertil, at han icke kunde verkställa Konungens hårda befallningar. Konungen åter anklagade honom för försummelse och egennytta. I hans söners, Sten och Eric Sturars närvaro, hade Olof Gustaffon Sten-

Stenbock haft förgripliga utlåtelſer om Konungen, hvarföre han ſtäldes til anſvar inför den Kungliga Nämden och blef dömd til döden d. 31 Jun. 1564; men han benådades och ſtäldes på fri fot. Grefve Pehr Brahe och hans halfbror Grefve Johan af Hoja, ſom var Biſkop af Osnabrüg, miſstänktes äfven för någon ſammanſättning med Stenbock. Dennes far Guſtaf Olsſon och Clas Horn ſändes i början af året at belägra Bohus; men det afloppp frugtlöſt. Amiral Bagge gick ut med flottan om 35 ſkepp, af hvilka det ſtörſta, ſom kallades Makalös, förde 200 metallcanoner. Han lefvererade Danſka flottan et ſjöſlag vid Öland d. 30 Maji, ſom påſtod i två dagar; men Makalös ſprang i luften och Baggen måſte gifva ſig fången. När de tre Amiraler, ſom efter honom fingo befälet, icke kommo öfverens, ſände Konungen dit Clas Horn, ſom genaſt drabbade med de Danſka och dref dem med tre ſkepps förluſt ur ſjön. Prinſeſſan Cecilia förmäldes med Mark-Grefve Chriſtofer af Baden; men denna förbindelſe blef icke lycklig. Hon ſväfvade omkring i Tyſkland, Nederland och England uti en högſt oordentlig lefnad. Den ene af hennes ſöner bröt af ſig halſen, den andre var halt och lam. Hon

kom tilbaka til Sverige 1576 och bodde i Arboga.

Sedan alla utrikes frierier för Konungen aflupit frugtlöſt, äfven til K. Chriſtierns dotterdotter, Prinſeſſan Renata af Lothringen; föll han med ſitt tycke på Catharina Månsdotter, hvars fader, född i Borgſjö i Medelpad, tjente ſåſom Capitaine vid Ständ-Drabanterna. Hon ſjelf var 17 år gammal, och blef af Konungen inſatt ibland hans ſyſters, Prinſeſſan Eliſabeths Hoffruntimmer. Ständerne, altid benägne at göra honom til viljes, anhöllo at han måtte välja ſig en Gemål, in- eller utrikes, af hvad ſtånd honom behagade. För öfrigt gjorde detta intet hinder i regeringsomſorgerna. Gimo och Öſterby bruk anlades i Upland på Kronans bekoſtnad; och faſtän Pernau i Liffland gick öfver genom förräderi til Hertigen af Curland, behöll likväl Svenſka flottan ſin öfvervigt i ſjön. Clas Horn bar opp tull i Öreſund, ſkrämde Köpenhamn och jagade Danſka Amiralen Herlöf Trolle på flygten. Han träffade andra gången d. 7 Julii vid Bornholm med Otto Rud, ſom blef fången; men Sten Sture och Pehr Baner ſtupade på Svenſka ſidan. Varbergs Stad intogs d. 28 Aug.

och

och Slottet d. 15 Sept. då Pontus De la Gardie och en Stuart, som var slägt med Skottska Konungahuset, blefvo fångne och gingo i Svensk tjenst. Efter flera ombyten af befälhafvare, lämnades Arméen til Jacob Häftsko. Han anföll Danskarna, under Daniel Ranzau, vid Axtoma by i Svarterå Socken i Halland d. 20 Oct.; men blef slagen; och när Tyska Soldaternas otro under drabbningen och Westgötha Allmogens försummelse skulle straffas af Nils Sture, blef det af honom ur agt låtit, och han råkade derföre i onåd hos Konungen.

När härtil kom 1566, at Nils Boje, som skulle belägra Bohus och biträdas af Sturen, klagade, at han hade mera hinder än hjelp af honom; blef Sturen inställd för högsta Nämden d. 13 och 14 Junii och dömd til döden. Straffet förvandlades uti et nesligt tåg kring Stockholms gator, med halmkrona på hufvudet; men deruppå togs han til nåder, och skickades ut, at fria för Konungen til Lothringska Prinsessan. Hårdheter och orimligheter började nu omväxla. Tvenne Paulunvagtare dömdes efter Hof-artiklarna för olydnad, för det Konungen hittat några snåsaker på et hemligt rum, som

nius. Konungen sammankallade Rikets Ständer til Stockholm i början af Maj; men flyttade Riksdagen til Upsala, der den började d. 19 eller Pingstafton. Svante Sture och Abraham Stenbock kallades til Svartsjö, der Konungen vistades, och den sednare öfverhopades med mycken nåd. Göran Pehrsson sökte förmå honom at skrifva ett Tyskt bref til Geneviz, af innehåll, som honom förelades, om et harnesk och en guldkedja, hvaraf det förra skulle betyda krigsfolk och den sednare penningar. Han vägrade, til des sträckbänken framtogs och han fick et bevis af Göran Pehrsson, at han gjort det på begäran. Brefvet nyttjades i processen af Göran Pehrsson och beviset fanns igen i Stenbocks ficka, sedan han var mördad. Sturen deremot handterades illa och hades tvenne dagar til förhör, utan at kunna öfvertygas. Hans Son Eric Sture, Sten Ericson Lejonhufvud och Ivar Ivarson til Strömsta kommo äfven fångslade til Svartsjö, och alle fångarna fördes derifrån sjöledes på båtar til Upsala. Svante Sture sattes på Slottet i den flygeln, som är närmast Staden. I denna ställning kom Nils Sture olyckligtvis hem ifrån Lothringen och reste genast til Upsala. Han for in hos Ärkebiskopen Laurentius Petri,

som

som på hans begäran följde honom opp til Slottet, men fick icke företräde hos Konungen. Emedlertid smög Ordinarius i Calmar, Petrus Caroli, sig til Göran Pehrsson och lät veta Sturens ankomst. Han blef då straxt uphämtad och insatt i et fängelse midt emot Fadren. I rummet bredevid satt Sten Ericson Lejonhufvud. Eric Sture och Ivar Ivarson förvarades äfven på samma sida af Slottet; men Abraham Stenbock nedre i Staden. Grefve Pehr Brahe och Ture Pehrsson Bielke voro äfven instämde til Riksdagen; men infunno sig icke och undgingo förföljelsen.

Konungen sjelf besökte först Lejonhufvud d. 24 Maji och förkunnade honom frihet samt tog honom med sig in til Grefve Sture, der de ingingo förlikning; men medan Grefven skulle taga sin hatt och kappa, för at följa Konungen ut, möter Konungen den förr omtalte Petrus Caroli i Slottsbacken, och spasserar med honom til Sandviken och tilbaka. Hvad de talade, är obekant; men man trodde, at Petrus Caroli berättat Konungen et rygte, at Hertig Johan vore lös ur sitt fängelse och et upror på färde. Han gick då in til Nils Sture, som han stack igenom armen med en dolk, och då Sturen drog

ut

den förening, han förra året ingått med Hertig Johan. Och sedan Catharina Månadotter d. 9 Jan. gifvit honom en Son, som döptes d. 9 Junii och kallades Gustaf, då modren tillika adlades och fick en halfmåne i vapnet, utfärdade han d. 8 Julii en kungörelse öfver hela Riket, hvaruti Sturarne åter förklarades för Rikesförrädare, och en tackfägelsedag påböds til d. 12 Sept. för hans återställande til hälsan. Han böd sina bröder, Hertigarne Johan och Carl, til sitt bröllop, som skulle firas d. 4 Julii, tillika med deras Systers Prinsessan Sophias med Hertig Magnus af Sachsen Lauenburg. Men Hertigarne begåfvo sig i stället til Västergöthland och intogo Vadstena Slott. Dit samlades alle, som med Konungen voro misnögde, Grefvinnan Sture, Lejonhufvud, Stenbockar, Bielkar och Gyllenstiernor, och understödde företaget med penningeförskott. Hertigarne kommo öfverens om en gemensam Regering, och slogo mynt med bägges ihopbundna namn. Sändebud afsändes til Danmark, at handla om stillestånd. Stegeborg upgafs d. 18 Julii och vidare Nyköping. Sedan biläger och Drottningens kröning emedlertid gått för sig i Stockholm, åtskildes Ständerne d. 20 Augusti; men Hertigarne vunno några dagar

gar efter en ſeger öfver Konungens folk på Höle ſkog och nalkades Stockholm på denna ſidan. Konungen dref dem ſjelf tilbaka til Tälge. De nödgades taga en annan väg genom Väſterås och Upſala. Der möttes de af Enkedrottning Catharina Stenbock, Hertig Magnus och Prinſeſſorna Sophia och Eliſabeth, och ſlogo d. 17 Sept. läger på Rörſtrands ängen utanföre Stockholm. Eric Stenbock öfvertalte Dalkarlsſoldaterna, at utlefverera Göran Pehrsſon. Ärkebiſkopen upſatte et betänkande, at man med godt ſamvete kunde öfvergifva en Regent, ſom var behäftad med en obotelig ſjukdom. Grefve Pehr Brahe öfvertalte beſättningen på Stockholms Slott, at upgifva det åt Hertigarne; och ſedan Göran Pehrsſon undergått et pinligt förhör och dödsſtraff d. 28 Sept., måſte K. Eric, af alla öfvergifven, dagen derpå afſäga ſig Kronan och träda i fängelſe på Slottet, til deſs Ständerne i Januarii månad följande året hunno ſamlas.

Inför dem underkaſtades han en ſlags rättegång, och de utfärdade deruppå ſina orſaker, hvarföre de funnit ſig nödſakade at ſkilja honom vid regeringen och upbraga den åt Hertig Johan. Man ſer deraf, at det miſstroende, han med ſkäl hy-

ſte til ſin äldſta bror och de med honom beſlägtade höga Herrar i Riket, gifvit honom anledning at betjena ſig af perſoner af ringa härkomſt, ſom upväckte afund. Hans Styfmor Enkedrottningen, hans bröder Hertigarne, Greſve Brahe, Baron Lejonhufvud, Stenbock med hans Söner upgifvas, jämte Sturarna, ſåſom egenteliga föremål för hans förföljelſe. Samma perſoner ådrogo ſig ſedermera K. Johans och i ſynnerhet Hertig Carls miſstankar och hat. Hans inrättade högſta Nämd eftertogs utan klander af K. Guſtaf Adolf. Skilnaden var, at den förra beſtod af blott ofrälſe Ledamöter. Et dylikt giftermål, ſom hans, ingick Kejſar Petter den förſte i Ryſsland utan anmärkning. Adelns förhållande mot honom var otackſamt, när man påminner ſig hvad han gjort för des räkning. Eſtlands hyllning gaf väl anledning til et hundrade ſextio års påföljande krig, och förmodeligen til den inre vanmagt, hvarmed Riket arbetade i det ſjuttonde århundradet; men Danmarks och Ryſslands affigter fordrade all upmärkſamhet. Aldrig har Sveriges Sjömagt varit mera fruktansvärd, än under hans regering. Elfsborg hade väl Danſkarne intagit; men förlorat Varberg, Jämtland och Härjedalen och otta krigsſkepp. Hans täta flytt-

nin-

ningar ifrån det ena ſtället til det andra under fångenſkapen och hans ömkeliga död vittna, at ömheten för honom börjat vakna efter hans olycka. Hans mjältſjuka, miſstänkſamma och häftiga ſinnelag, ſom ſtundom gick til urſinnighet, gjorde honom dock altid til en farlig Regent på Thronen.

---

3. *Johan den Tredje til 1592. Tjugu fyra år.*

Vid regements-förändringar plägar gemenligen förſta omſorgen vara, at belöna dem ſom bidragit dertil, och göra den nya ſtyrelſen behaglig genom förunnade förmåner åt de betydande. Således förökades vid K. Johans kröning Brahiſka och Sturiſka huſens Grefſkap. Lejonhufvuds Enka och Barn uphögdes i Grefligt ſtånd. Gyllenſtjerna, Bjelke, Fleming, De la Gardie och Stenbock blefvo Friherrar, och flere Riddare ſlogos af Konungens inrättade Guds Lams Orden. Riks-Drotſe-ämbetet, ſom i hundrade år varit nedlagdt, uplifvades och lämnades til Grefve Brahe. Frälſeſtåndet hugnades med privilegier. De ſkulle upbära fakören inom ſina egendomar och förläningar, haf-

va. uteſlutande rätt til Häradshöfdinge-ſyſſlor, endaſt få dömas i högmålsſaker af ſina vederlikar, vara frie för ſvåra häkten, äga fri handel med afkaſtningen af ſina gods och förläningar. Deras bönder frikallades för ſkjuſs och kronodagsverken ſamt utſkrifning en mil omkring Sätesgården. Deras ruſtning ſattes på 400 marks ränta i krigs- och 800 i fridstider; men den, ſom icke ägde ſå ſtor ränta, behöll likafullt adelig ſköld och vapen, hvarigenom man förſt fick obeſuttne Adelsmän. Präſterſkapet ſökte äfven privilegier. Ärkebiſkopen och Biſkoparne i Strengnäs och Väſterås voro färdige med ſitt betänkande på Ulfveſund d. 13 Sept., at K. Eric, i händelſe af upror, kunde aflifvas. Dermed inſtämde äfven Rikſens Råd. Biſkoparne fingo rättighet at beſätta de Paſtorater ſom icke voro regala, och Präſtebarn at ärfva efter ſtadslagen. Hvad de öfrige Rikets invånare vunnit på denna Revolution, förmäler icke Hiſtorien, om icke, at de ſå kallade Tavernepengarne, ſom blifvit pålagde til Gäſtgifveriernas underhåll, nu blefvo uphäfne.

Konungen i Danmark hade beviljat Hertigarna ſex månaders ſtilleſtånd, til Thronförändringens utförande. När det gick

gick til ända, måfte de i Stockholm förſamlade Rikets Råd och Adel d. 17 Nov. 1568, til krigets fortfättande, bevilja femtedelen af deras egendom i guld, ſilfver och penningar, ſåſom lån, hvilket af tilförordnade goda män i hvar landsort ſkulle upbäras, ehuru en anſenlig påſt omyntadt ſilfver nu i Skattkammaren fanns i förråd, ſom för des blandning med guld icke utan föregången ſkedning kunde nyttjas. Friden i Roſkild, ſom flöts dagen efter af de til ſtilleſtåndet affända Fullmägtiga, lämnade alla eröfringar, med Sveriges rätt til Liffland, til Danmark och 200,000 Riksdaler i löfen för Elfsborg. Den blef derföre af Konungen ogillad. Hertig Carl föll in i Skåne, der han härjade och brände, och lät ſlå opp ſitt namn på alla kyrkodörrar. Clas Fleming gick igenom Jämtland til Trondhem, och Brynte Lilje genom Bohuslän til Chriſtiania. Men Varberg återtogs af de Danſka d. 4 Dec. 1569, ſedan Svenſke Commendanten RiksRådet Bo Grip blifvit ſkjuten och Ranzau och Brockenhuſen ſtupat på fiendens ſida. Pontus De la Gardie blef ſedermera fången, och man började å nyo handla om frid. K. Carl IX:s i Frankrikè Miniſter i Köpenhamn Charles Dancè inſtälde ſig i Stetin, der mötet

öppnades d. 1 Jul. 1570. Kejſerlige, Pohlſke, Sachſiſke och Pommerſke Sändebud inſtälde ſig äfven. Friden flöts d. 13 Dec. och varade ſedan i fyratio år eller til 1611. Elfsborgs löſen nedſattes til 150,000 Riksdaler, och Herraväldet öfver Liffland tilerkändes Kejſ. Maximilian II, ſom dock aldrig deraf kunde komma i beſittning.

Ständerne, ſom voro ſamlade i Stockholm 1569, beſtodo af Rikſens Råd, Riddare, Väpnare, Biſkopar, Ordinarii, Borgare och beſuttna Bönder. RiksRåden voro 19 til antalet, ſtörre delen med Konungen och ſins emellan beſlägtade. Riks-Drotſen Grefve Pehr Brahe var Konungens Syſkonbarn. Riksmarſken Guſtaf Olsſon Stenbock, den äldſte i Rådet, Enkedrottningens Far, Drotſens Svåger och gift med Konungens Moſter, hade äfven der med ſig ſina två Söner, Olof och Eric. Två Gyllenſtiernor, tre Bjelkar, Clas Fleming, Guſtaf Baner, Knut Poſſe voro äfven i Rådet. Hela Adelsſtåndet beſtod blott af 29 perſoner. Biſkoparne voro gamle Ärkebiſkopen Laurentius Petri Nericius, Eric Falk i Linköping, Eric Svart och Jacobus Johannis i Skara, Johan Ofeg i Väſterås, Nicolaus Canuti i Vexiö, Paul Juſten i Åbo och Eric Herchiepe i Viborg.

borg. Ordinarii voro Martinus Olai i Gefle, Erasmus Nicolai i Tuna, Jacobus Johannis i Örebro, Andreas Torquilli i Jönköping och Petrus Caroli i Calmar. Borgarne voro 33, två ifrån hvar Stad, Stockholm, Upſala, Väſterås, Strengnäs, Arboga, Örebro, Vadſtena, Söderköping, Calmar, Jönköping, Vexiö, Linköping, Gefle, Öregrund, Torshälla, Elfsborg och Lidköping. Bönderne voro några ifrån hvarje landsort. RiksDrotſen förde ordet för Ridderſkapet, Ärkebiſkopen för Präſterna, Borgmäſtaren i Stockholm för Borgarena, och en Bonde för det ſtåndet.

Det förnämſta Sverige innehade i Liffland, var Rewel med de omkringliggande landſkap, Harrien, Virien och Jervien. Padis, Habſal, Lode, Leal, Wittenſten, Welenberg, Karkhus och ÖfverPahlen voro ſmå befäſtade Adeliga ſlott, ſom tilhörde denna andelen. Ryſſarne innehade Narva, och derföre var K. Johan angelägen, at icke de ſkepp, ſom handlade på Öfterſjön, ſkulle ſegla Rewel förbi och göra hans fiender tilförſel. Pohlſka hufvudbeſittningen var Riga. Vid Thronförändringen 1568 låg en Ryſk beſkickning i Stockholm. Den reſte hem 1569, och Konungen ditſände en Legation, för hvil-

hade haft mycken afſky för de qvinnors lik, ſom dogo i barnſäng. Brudgumme och brud plägade taga Nattvarden på deras vigſningsdag, äfvenſom Konungarne vid deras kröning. Präſten kunde ſjelf anamma Sacramentet, hvar gång han utdelade det åt andra, om det ock vore flera gånger på ſamma dag. I Dymbelveckan brukade man icke ringa med klockor, utan bläſa i horn. Fullväxt folk döptes med neddoppande. För Hoſpitalernas räkning utſändes Biddare i Stiften, och på Helgdagar gicks omkring med hatten eller taflan. Af- och tilträdande Präſthus delade inkomſterna af Gäldet ifrån Valborgmäſſan. Präſter ſkulle bruka ſida kjortlar och lufvor, i ſtället för ſtaf-kota kappor och hofmanshattar. Såſom Konungens tilläggning torde man få anſe, at Ansgarius, Adalvard, Stephan och Sigfrid ſägas hafva predikat den rätta tron: at i de ſtörre ſtäder flere än et altare i kyrkorna tillåts: at Sacramentets uphöjelſe, öronbigten, olja, ſalt och ljus i döpelſen och hos de döende tillåts.

Uti Hofvet viſtades tre perſoner, ſom egenteligen kunna anſes ſåſom hufvudmän för den påſyftade religions-förändringen, Kronprinſens Informator Theol. Doctorn Nils

Nils Mylonius, Kongl. Secreteraren Petter Fechten och Drottningens Hofpredikant Johan Herbest. Den siftnämnde upsatte en vederläggning emot kyrko-ordningen, som han skickade til Kongl. Hofpredikanten och Ordinarius i Tuna, Mag. Erasmus Nicolai. Ärkebiskopen skref emot honom tre särskilda afhandlingar, dem han lät förelägga Prästerskapet på et Prästmöte i Upsala i Julii månad 1572. Han upsatte sin trosbekännelse kort före sin död d. 26 Oct. 1573, och det var just denna händelse Catholikerne afbidat, för at utan hinder kunna verkställa sina affigter.

Den olycklige K. Eric hade 1569 blifvit flyttad ifrån Stockholm til Åbo; derifrån til Castelholm på Åland i Julii månad 1571, vidare samma år om höften til Gripsholm, och ändteligen i Junii 1573 til Wästerås. Czar Ivan Vasilioviz i Ryssland utfärdade en falsk krigsförklaring emot Sverige d. 11 Aug. 1572. K. Sigismund i Pohlen dog. Hogenskild Bielke och Gustaf Baner skickades til Valriksdagen, at arbeta för K. Johan til Pohlska kronan; men Henric af Valois fick företräde. Ivan intog Wittenstein d. 1 Jan. 1573 med storm, den förra fästning, som man vet at Ryssarne på detta sättet inta-

intagit. Commendanten Hans Boje och beſättningen ſtektes lefvande på ſpett. Vidare intogo Ryſſarne Nyenhof och Karkhus. Clas Åkeſon Tott ſlog 12000 af dem, med en corps af 600 til häſt och 100 til fot; hvarföfver Konungen lät begå en tackſägelſedag. De la Gardie, ſom kom hem ifrån ſin utrikes beſkickning, blef d. 30 Sept. förordnad til FältÖfverſte i Liffland.

Carl de Mornai, Friherre til Varennes i Frankrike, hade kommit in i Sverige 1558, blifvit gift med Anna Trolle, Riks-Rådet Ture Trolles dotter til Bergqvara, och derigenom Svåger med Riksmarſken Lars Siggeſon Sparre. Han blef mycket nyttjad af K. Eric XIV, både i krig och beſkickningar, och under den tiden fången i Danmark. Af K. Johan ſändes han til England, at hvärfva troppar, och kom hem med 2000 Engelsmän och 5000 Skottar, under Grefve Archebald Ruthwin och Gilbert Bafour. Med dem hade han ingått någon ſtämpling emot K. Johans lif och at upſätta K. Eric på Thronen, hvarföre de i haft öfverſkaffades til Liffland. Mornais oſkuld anſågs likväl ännu ſå afgjord, at en Cuhan eller Cunningham, ſom angifvit honom, måſte gå til döden. 1574 yppades et myteri af Tyſka ſoldaterna i

Liff-

Lifland, för briſtande ſold. Lode, Habſal och Leal måſte til dem öfverlämnas, hvilka de åter afträdde til Konungen af Danmark, då ſolden uteblef. Et ordenteligt fältſlag hölls emellan Tyſkarna och Skottarna i Svenſka arméen d. 17 Mars, och vid denna oenighet yppades Mornais anſtalter ännu klarare, ſå at han blef hemkallad, lagförd för en urtima domſtol af 24 Adelsmän, dömd til döden för förräderi och halshuggen i Stockholm i Auguſti månad 1574. Farhågan, ſom deſſa uptäckter förorſakade, hade en olyckelig påfölgd för den fångna K. Eric. Et Konungabref utfärdades om hans mördande, i händelſe af upror, genom förgift, åderlåtning eller qväfning. Han ſkildes vid ſin Gemål, ſina Söner Henric och Guſtaf och ſin dotter Sigrid, och han flyttades om höſten til Örbyhus ſlott i Vändels Socken i Upland.

Til efterträdare efter den aflidna Ärkebiſkopen Laurentius Petri Nericius, hade Konungen utſett ſitt Syſkonbarn, Grefve Johan af Hoja, ſom var Biſkop i Munſter, Osnabrüg och Paderborn; men han dog 1574. I Junii månad ſammankallades då Biſkoparne och några Kyrkoherdar til Stockholm, der de på Konungens anvis-

visning valde förra Ärkebiſkopens Måg, Rector vid Upſala Academie, Mag. Laurentius Petri Gothus, til detta ämbete, och underſkrefvo med honom och 42 Präſter en förening om anſtändighets iagttagande vid Gudstjenſten och Sacramentets utdelning, ſom inneföll mäſt ſmåſaker, men dock var en hemlig förberedelſe til den bekanta Liturgien. I December, då Ärkebiſkopen kallades til Stockholm, måſte han ſkrifva under ſjutton Artiklar, ſom voro upſatte af Mag. Fecht, hvaruti Helgonens dyrkan, förböner för de döda, öronbigten, Präſternas ogifta ſtånd, kloſtrens uprättande och ytterſta ſmörjelſen uttryckeligen ſtadgades. I Januarii följande året kallades tre Biſkopar och några Profeſſorer ifrån Upſala til Stockholm, der de förre underſkrefvo Artiklarna, men de ſednare vädjade til et kyrkomöte. Ärkebiſkopen invigdes derpå i Junii månad, med mycken ſtåt, med ſtaf och möſſa. Cardinalen Stanislaus Hoſius och Jeſuiten Anton Poſſevin yrkade emedlertid, uti bref til Konungen, Drottningen och Grefve Pehr Brahe, religions-förändringens fortgång, och en annan Jeſuit, ſom var född i Norrige och het Laurentius Nicolai, men vanligtvis kallades Kloſter-Laſſe, kom til Sverige. Han öppnade en Schola i Franciſcaner-

klo-

kloſtret på Riddarholmen. I Brunsberg i Pohlſka Preuſſen inrättades et Catholſkt Seminarium för Svenſka ynglingar, och et annat i Vilna i Lithauen. Ändteligen utkom Liturgien. Hon var afſkrifven af den på kyrkomötet i Trident gillade och 1565 utgifna Catholſka Mäſſeboken, endaſt med uteſlutande af de mäſt ſtötande taleſätt och Mäſſans afdelning i två ſtycken för Predikan, ſom ſkulle hållas emellan. De, ſom vägrade at följa henne vid Gudstjenſten, afſattes ifrån ſina ämbeten, fängslades och gingo i landsflygt. Och deſſa oroligheter i kyrkan åtföljdes af oreda i inrikes ſtyrelſen. Kronan var öfverhopad med gäld, och icke deſto mindre ſlöſades med en koſtſam Hofhållning och beſtändiga byggnader. S. Clara, S. Jacobs och S. Mariæ Kyrkor i Stockholm, Upſala, Calmar, Borkholms och Geſle Slott, Vadſtena, Alvaſtra, Vreta och Varnhems Kloſterkyrkor byggdes dels af Konungen, dels pryddes och reparerades. At öka tilgångarna härtil, vidtogs den utvägen, at förſämra myntet. Man öfvergaf Franſka Guldſmeden Gilius Coyet, ſom hitintils haft det om hand, och ſlöt contract med Myntmäſtaren Welam de Wik. Man inväxlade alt gammalt mynt, och gaf 12 öre för K. Guſtafs och 9 för K.

Erics

Erics markſtycken. De Wik arreſterades väl ſedermera 1575 på Elfsborg, och alt hans ſilfver och guld blef honom ifråntagit; men den, ſom icke ville emottaga hans underhaltiga mynt, hotades 1591 at blifva ſtraffad til lifvet. Hertig Carl råkade i owänſkap med Konungen för några ſkepp, ſom Hertigen förpaſſadt til Narva och Konungen låtit upbringa. Han hade 1572 fått tilſtånd at mynta, men icke at uprätta egit mynt; och icke deſto mindre, företagit ſig et växleri genom De Wik, ſom Konungen flera gånger förbudit. Hans hushållsanſtalter i Förſtendömet voro aldeles likſtällige med hans faders. För miſstankar på honom, hade Konungen befalt 1575, at knektarne i Öſtergöthland ſkulle hållas hemma det året och icke ſkickas til Liffland. Året derpå emottog han en beſkickning ifrån Konungen, at han ſkulle införa Liturgien i Förſtendömet, låta Konungen tilſätta Lagmän i Södermanland, Nerike och Värmeland ſamt Biſkopar i Strengnäs och hålla Konungsräfft i Förſtendömet; men han afflog alt detta, ſåſom ſtridande emot K. Guſtafs Teſtamente. Riks-Råderne Pehr Brahe, Eric Sparre, Hogenſkild Bielke och Clas Fleming, ſom låto bruka ſig i deſſa ärender, blefvo derföre icke väl hos honom

nom anſkrifne. Det beſkydd han lämnade de Präſter, ſom af Konungen förfölgdes, för det de vägrade underſkrifva Liturgien, bidrog at ſtöta honom ännu mer med Konungen. Härtil kom K. Erics död och begrafning, ſom aldeles var emot hans tanke. Sedan Rikſens Råd och Präſterſkapet 1575 ingått en förening om denna Konungs af daga tagande, och orſakerna til hans affättelſe blifvit upläſte på alla Predikſtolar, utfärdades 1577 Konungens befallning, at förkorta hans lif. Med det ſamma följde et förgift, ſom han intog d. 24 Febr. och två dagar derefter atteſterades hans död af Paſtor i Vendel. Han begrafdes i ſtörſta tyſthet af Biſkopen i Väſterås, M. Erasmus Nicolai, i Domkyrkan derſtädes; och Hertig Carl tog det ſå illa, at han ville låta begrafva honom på nytt på egen bekoſtnad. Hans Son Guſtaf uppehöll ſig i Olmütz, under Kejſar Rudolfs förſvar, bekände ſig til Catholſka läran och ägde, utom mycken inſigt i Chemien, färdighet i Italienſka, Franſka, Tyſka, Pohlſka, Ryſka och Latinſka ſpråken. Af K. Sigismund i Pohlen fick han et Abbotsſtift och kallades til Ryſsland år 1600, der Czaren ville nyttja hans namn, för ſina anſpråk på Finland och Liffland. När han det vägrade,

kaſtades han i bojor och dog i Casin 1607. Hertig Carl reſte 1577 ſjelf til Tyſkland, at ſe ſig om en Gemål, och föll med ſitt tycke på Churförſtens af Pfalz Ludvig den Sjettes dotter Maria. Med henne förmäldes han 1579, och af ſex barn, ſom hon lämnade honom, kom endaſt Prinſeſſan Catharina til ålder, ſom ſedan blef gift med PfalzGreifven Johan Caſimir och K. Carl X:s moder.

Konungen i Pohlen, Henric af Valois, lämnade denna Kronan, för at emottaga den Franſka, och Förſten af Siebenbürgen, Stephan Bathori, ſom var gift med K. Johans Svägerſka, kom i ſtället. Ryſke Czaren intog uti Liffland Vickel och Padis ifrån Sverige, och Habſal, Lode och Leal ifrån Danmark, ſamt for fram i landet med oerhörd grymhet. Efter ingånget förbund emellan Sverige och Pohlen emot Ryſsland, förentes bägge armeerne, under Göran Boje och Sapieha, och ſlogo Ryſſarna vid Wenden d. 21 Oct. 1578, med förluſt af 7000 man och 24 fältſtycken. Sändebud kommo följande året ifrån Mehemet Gerys Chán i Crimſka Tartariet, om förbund emot Ryſsland. HofMarſkalken och Riddaren, Friherre Pontus De la Gardie, ſom blef gift med

Konun-

Konungens naturliga dotter, Sophia Gyllenhielm, emottog 1580 befälet i Liffland. Han intog Kexholm d. 4 Nov. och Padis d. 28 Dec. Följande året eröfrades Wesenberg d. 4 Mars, Tolsborg d. 8 och Narva med ſtorm d. 6 Sept., Ivanogorod d. 17, Jamagorod d. 28 och Coporie d. 10 Oct. ſedan han Nyårstiden gjort et tåg efter Compaſs öfver land och is af femtio mil. Han höll derpå et ſegrande intåg i Rewel, och Ryſſarne ſatte hans namn i Litanien. Göran Boje tog in Wittenſten d. 26 Nov. och Carl Henricſon Horn Lode d. 28 Jul., Vickel och Leal d. 27 och Habſal d. 9 Aug., alt på et och ſamma år. Czarens förnämſta Armée uppehölls under alt detta af Pohlackarna genom Plescous belägring. Jeſuiten Poſſevin viſtades i Muscou, at medla frid. Den ſlöts i Zapolschi d. 15 Jan. 1582, på 10 år, då Ivan afträdde til Pohlen de 34 fäſtningar, han eröfrat i Liffland. Följande året ſammanträdde Svenſke och Ryſke Fullmägtige vid Plusmunde, halfannan mil ifrån Narva, der ſtilleſtånd ſlöts förſt på två månader och ſedermera på tre år.

K. Johan hade, då De la Gardie på ſin omtalda beſkickning äfven beſökt Rom,

erbudit Påfven Gregorius XIII:de, at förenas med Catholſka kyrkan på de vilkor, at Svenſka Adeln ſkulle få behålla ſina ifrån kyrkor och kloſter bördade gods, at Lekmän ſkulle få taga Nattvarden under bröd och vin, Gudstjenſten hållas på modersmålet och Präſterne behålla ſina huſtrur. Påfven kunde icke gå in häruti; men ſkickade Jeſuiten Anton Poſſevin, under namn af Kejſerlig Miniſter, til Sverige. Han intog ſå Konungens ſinne, at han d. 16 Maji 1578 afſvor den Evangeliſka och antog den Catholſka läran. Ärkebiſkopen och flere, ſom antagit Liturgien, började då öpna ögonen och ängra ſin lättſinnighet. Han dog 1579, och Konungen lät ämbetet i fyra år ſtå ledigt. Profeſſorerne i Upſala Petrus Jonæ, Luth och Gadolenus ſamt Kyrkoherden i Saltvik på Åland, Mag. Abrahamus Andreæ Angermannus kaſtades i fängelſe, af hvilka den ſiſtnämnde rymde til Tyſkland och uppehöll ſig der i elfva år. Hertig Carl gjorde Petrus Jonæ til Biſkop i Strengnäs, och emottog i ſit Förſtendöme ſamt förſåg med ſyſſlor de af Konungen förföljda och fördrifna Präſterna. De förnäme följde Hofvets efterdöme. Tvenne Riks-Drotſen Brahes och tre RiksCanzleren Gyllenſtjernas Söner blefvo Catholiker.

Drott-

Drottning Catharina Jagellonicas dödsfall d. 16 Nov. 1583 ſvalkade likväl anſenligen K. Johans nit i detta ämne.

Utom de förr omtalda tviſteämnen emellan Konungen och Hertigen, yppades äfven et nytt om Strömsholms Slott och Län, ſom i K. Guſtafs Teſtamente var Hertigen tillagdt, men Konungen ſedan lämnat Drottning Catharina Stenbock ſåſom morgongåfva. 1582 gjorde Konungen, med Rikſens Råds och Ständers ſamtycke, en Stadga i Stockholm om Kungeliga och Förſteliga rättigheter, Hertig Carl oåtſpord, at nya Mäſſeordningen i Hertigdömet ſkulle följas, Biſkop och Lagman tilſättas af Konungen, ſom äfven ägde rättighet at der hålla räfſt, Adeln rida under Konungens baner, Furſtarne icke äga magt at kräfva ruſttjenſt eller utſkrifva nya pålagor. RiksRådet Eric Sparre ſkref deröfver, på Konungens befallning, en bok, hvarmed han ådrog ſig Hertigens ſtora miſsnöje. När Konungen gifte ſig andra gången 1585 med Gunnila Bielke, vägrade Hertigen komma til bröllopet, och oenigheten gick ſå långt, at det liknade ſig til inbördes krig. Omſtändigheterne gjorde likväl ſedermera, at Konungen måſte foga ſig. Iwan Vaſilio-

viz i Ryssland dog 1584, och Sonen Fedor efterträdde honom. Et nytt stilleståndslöts vid Plusshunde 1585 på fyra år; men när De la Gardie skulle resa derifrån, drunknade han på Narviska älfven d. 5 Nov. Han ligger begrafven i Domkyrkan i Rewel. Ryssen hade nu endast qvar Dorpt, ÖfverPahlen, Felin och Pernau, eller det så kallade Lettland. Sverige Rewel, Habsal, Karkhus, Lode, Leal, Wittenstein, Vickel, Wesenberg, Tolsborg, Narva, Ivangorod och Jamagorod, eller hela Estland. Om icke Pohlska Thronen kort efter blifvit ledig, med utsigter för K. Johans Son, Prins Sigismund, hade Sverige oförtöfvadt råkat i krig med Pohlen, sedan et stort möte med denna Kronans Fullmägtige i Pernau aflupit frugtlöst.

K. Stephan Bathori i Pohlen dog d. 12 Dec. 1586. Hans Enkedrottning, Anna Jagellonica, skickade en Minister hit, och Eric Brahe och Eric Sparre återsändes til Valriksdagen. Deras instruction innehöll, at, om Pohlackarne icke ville gå in i Prins Sigismunds val på andra vilkor, än at Sveriges tilhörigheter skulle förminskas, hvarmed tvifvelsutan mentes afträde af Liffland, skulle de förklara, at han icke sök-

fökte någon främmande Krona, med ſin egens ſkada och förderf. Icke deſto mindre utfäſte de ſig, då Sigismund blef vald d. 19 Aug., at Sveriges andel utaf Liffland ſkulle til Pohlen afträdas. Han var upfödd i Modrens bekännelſe, i anſeende til religion, och den ſamma nitiſkt tilgifven. Han öfverfördes til Danzig på en flotta af RiksAmiralen Clas Fleming och hade RiksRåderna Eric Sparre, Ture Bielke och Guſtaf Baner i ſit ſällſkap. Han möttes der af tre Pohlſka Biſkopar; men upſköt frågan angående Liffland til ſin kröning. Hans medtäflare, Kejſar Rudolfs bror, Ärkehertig Maximilian blef ſlagen af Pohlſka StorCanzleren Zamoiſky vid Cracau, och vid kröningen upſkjöts åter Liffländſka ſaken, til des Sigismund ſkulle tilträda regeringen i Sverige.

Sonen var knapt borta, förrän han ſaknades af Fadren, ſom ångrade hela denna anſtalt och kaſtade ſina miſstankar på Rikſens Råd, at de, genom Kronprinſens bortſkaffande, velat göra Arfföreningen om intet och bereda väg för den fordna Ariſtocratien uti Sverige. Detta närmade Konungen til Hertig Carl, ſom länge med Rikſens Råd varit miſsnögd. Som ſtörre delen af dem voro beſlägtade i Stu-

riſka Huſet, uplifvades ſamma ſörgeſpel, ſom i K. Eric XIV:s tid. De voro egenteligen Hogenſkild och Ture Bielke, Guſtaf och Sten Baner, Clas Tott, Eric Sparre och Axel Lejonhufvud. Sigismund, äfven ledſen vid Pohlackarnas orolighet, önſkade hemligen at komma tilbaka til ſitt Arfrike och afträda Pohlſka kronan til Maximilians bror, Ärkehertig Ernſt. Bägge Konungarne beſlöto at mötas i Rewel följande året. K. Johan reſte dit med ſin Gemål och ſin Son Hertig Johan, ſom var född d. 18 April, och kom til Rewel d. 28 Aug. Han uppehöll ſig der tilhopa med Sigismund til d. 4 Oct. Riks-Råderne Pehr Brahe, Nils Gyllenſtierna och Knut Poſſe blefvo hemma i Sverige, och Hogenſkild Bielke var der ſåſom Vice Regent under Konungens frånvaro. Eric Guſtaffon Stenbock, Mauriz Sture, Clas Tott, Guſtaf och Sten Baner, Eric Sparre, Chriſter Gabrielſon Oxenſtierna, Maurits Grip, Ture Bielke och Eric Abrahamſon Lejonhufvud ſammanträdde i Domkyrkan i Rewel d. 5 Sept., ſedan de blifvit underrättade om Konungarnas afſigt at följas åt til Sverige, och upſatte en föreſtälning deremot i eftertänkeliga ordaſätt, hvilken äfven underſkrefs af det i Rewel ſamlade Ridderſkapet; och då

den

den icke gjorde ſin åſyftade verkan, nedlade Höfvitsmännerne för Krigsfolket ſina fanor framför Konungens ſofkammare och förpligtade ſig med ed, at aldrig våga ſitt lif för Konung och Fädernesland, om Konungen hämtade ſin Son til Sverige. I det ſamma berättades af Bielken ifrån Sverige, at Hertig Carl vore upphof til någon i Riket börjad orolighet, och Stor-Canzleren Zamoiſky fordrade på Sigismunds återkomſt, efter Tartarerne infallit i Pohlen. Konungarne ſkildes åt, och Hertig Carl, ſom blifvit Enkling d. 29 Julii, kallades af brodren til Stockholm och blef delagtig i regeringen. Stilleſtåndet med Ryſsland hade kunnat blifva förvandladt i en beſtändig frid, om K. Johan velat afträda Ivanogorod, Jamagorod, Coporie och Kexholm; nu blef det endaſt förlängdt på två månader. När kriget åter började 1590, och Czaren intog Ivanogorod, Jamagorod och Coporie, ville Soldaterne ſjelfve göra frid med Ryſſarna, och rygten utſpriddes öfver hela Riket, at Rådet ſtyrkt til frid och derföre råkat i onåd. Hogenſkild och Ture Bielkar, Guſtaf och Sten Banerer, Eric Sparre och Clas Tott anklagades på Riksdagen i Stockholm 1590, miſte ſina förläningar och arreſterades. En vederläggning på deras

ſkrift i Rewel utſändes i landsorterna, at upläſas för Allmogen. En Fältſkär hos Grefve Pehr Brahe, Hans Wanckow, ſom icke fått en gård af Grefven, hvilken han begärt, hade angifvit Johan Sparre och hans Svåger Grefve Eric Brahe, at de haft ſtämplingar emot Konungen med utländſka Förſtar, med hvilka Brahen var beſlägtad genom ſitt gifte med en Prinſeſſa af Luneburg. Sparren blef på denna angifvelſe arreſterad. Än påſtod Hertig Carl, at de velat göra Konungens Syſter, Prinſeſſan Anna, til Drottning i Sverige. Än angaf Johan Sparre, at de legat inne med K. Erics Son, Guſtaf. Än bekände Eric Brahes dräng, at hans Herre, tillika med hans bror Guſtaf Brahe, i Danzig beſoldat 1500 ryttare, en Skottſk Capitaine 700 knektar och at en eller annan Tyſk Förſte undſatt dem med penningar. At förekomma ſlika ſtämplingar, utſträcktes nu Arfföreningen på qvinliga linien, och i Konungens Teſtamente uteſlötos Hogenſkild och Ture Bielkar, Guſtaf och Sten Banerer, Axel Lejonhufvud och Eric Sparre ifrån alt deltagande i regeringen.

Följande året anſtäldes en rättegång med de fängslade Rådsherrarna, vid hvilken

ken Kongl. Secreteraren Olof Sverkerſon var Actor. De blefvo hvarken dömde eller frikände, utan höllos i fängelſe på ſina gårdar. Prinſeſſan Anna, ſom reſte til Pohlen, at biviſta Sigismunds bilåger med Ärkehertig Carls dotter Anna af Öſterrike, förde med ſig deras böneſkrift til Konungen om hans förord hos ſin Fader. Hvad ſom frälſte dem var, at en ſöndring åter yppades emellan Konungen och Hertigen, då denne, ſom i förſta ſorgen öfver förluſten af ſin Gemål, förklarat at han aldrig ärnade gifta ſig, nu började fria til Hertig Adolfs af Holſtein dotter, Prinſeſſan Chriſtina. Kriget i Liffland fördes med omſkiftande lycka. Carl Henricſon Horn, ſom der fört befälet, dömdes til döden och utfördes verkeligen på afrättsplatſen; men för K. Sigismunds och Hertig Carls förbön, fördes han tilbaka i fängelſe på Örbyhus. Maurits Grip blef Krigsöfverſte. Han gjorde et frugtlöſt tåg til Nougorod, på hvilket 6000 man af hunger och köld tilſatte lifvet. Göran Boje förordnades då i hans ſtälle; men undanbad ſig. Deruppå lämnades befälet til Clas Fleming. Han tågade mot Plescou och nedlade 6000 man af fienden, hvaröfver K. Johan firade en tackſägelſedag. Sigfrid Rålamb och Eric Falk ſkickades

kades til TatarChan, som på sin sida äfven gjorde et infall i Ryssland.

Hertig Carl förmäldes på Nyköpings Slott d. 27 Augusti 1592. K. Johan var då betagen af en sjukdom, som varade tre fjerdedels år och slutades med döden d. 17 Nov. Förut hade han återgifvit de fängslade Rådsherrarne sin nåd. Hofhållningens kostsamhet, som Rikets Råd förebrådde Konungen i deras omförmälda skrift, svarade han egenteligen härrörde deraf, at Adeln skaffade sig så kallade utspisningsbref af HofMarsken, hvarigenom de med sitt folk och vänner förplägades af Konungens kök och källare, icke allenast i Stockholm, utan ock på Kungsgårdarne, der Fogdarne klagade, at drängarne icke hunno mer, än hugga ved och sy kläder åt dem och deras sällskap. Til kriget, som varat i nitton år, hade mången bonde måst utskrifva tre til fyra af sina söner. Jernhandeln, som förut varit et Regale, frigafs 1583 emot tre dalers afgift af et fat osmundsjern och $2\frac{1}{2}$ mark af et skeppund stångjern. Efter stilleståndet med Ryssland öppnades handeln med denna Nation på Narva. Til myntets underhåll skulle en lödig mark silfver erläggas i tull för hvarje hundrade marks

marks värde. Konungen anlade Hudigsvall 1582, Hernösand 1584 och ärnade äfven anlägga fyra städer i Västerbotten, til at inskränka Birkekarlarna och stadga handeln der i orten. Städerna norr om Gefle skulle dock icke få handla annorstädes än på Stockholm, undantagande Hudigsvall. Upsala Academie flyttades til Stockholm 1583, der den förblef til Konungens död.

---

4. *K. Sigismunds regering ifrån 1592 til 1600. Otta år.*

Under K. Sigismunds regering kan man föreställa sig tre partier i Sverige. Jesuiterne och de Catholske Herrarne uti hans Hof, anlågo hans Arfrike såsom hans enskilda egendom, med hvilken han kunde förfara efter godtycko. Catholska lärans återställande och Sveriges behandlande såsom et lydland under Pohlen vore föremålen för deras affigter, och deruti biträddes de blindvis af Konungen. Detta partie var lika litet tilgifvit Rikens Råd, som Hertig Carl. Det sökte endast vinna sina affigter genom oenighetens underhållande dem emellan, och ju större oredan

här

här var, ju säkrare trodde de Konungen bibehålla sin myndighet. Utom RiksMarsken Clas Fleming, hans Svågrar Stenbockarna, de Catholska Grefvarna Brahe och Friherrarna Gyllenstierna, var väl ingen Svensk detta partie uprigtigt tilgifven. Det andra partiet var Svenska Rådets eller de gamla Aristocraternas, Sparrars, Banerers, Bielkars och Posstars, som understödt Sigismunds val til Pohlska Thronen, för at få styra Sverige under hans frånvaro genom en Sju manna sammansättning. För dessa var Hertig Carl egenteligen i vägen. De svinkade så länge emellan honom och Konungen, til dess de af den sednare upoffrades åt den förras hämd. Det tredje partiet var Hertigens. Han hade föga anhang ibland Adeln. Endast Grefvarne Sture och Lejonhufvud voro på hans sida; men hade för sig Religion, och med den Prästerskapet, Borgare och i synnerhet Allmogen. Hans tiltagsenhet, ståndagtighet och stränghet segrade til slut, och Sverige har at tacka honom för sin frihet både ifrån Påfvens och Aristocratiens välde. Hans förSta steg var, at försäkansa religion emot Jesuiternas anfall, innan Sigismund med dem skulle hinna ankomma. Det andra, at utverka en Regeringsform, som skulle

sät-

fätta magten i hans händer, såsom Rikes föreståndare; och när Rådet öfvergaf honom, behöll han den ensam genom Ständernas myndighet. Hans styrka låg i hans Förstendöme, i Vestmanland, Dalarna och Norrland, då deremot Flemingens anhang i Finland och Stenbockarnas i Västergöthland och Småland höll dessa orter Konungen til handa. Sedan de voro underkufvade, flyttade Carl försigtigtvis kriget utom Rikets gränsor til Liffland.

Sturarne, Lejonhufvuderne och Stenbockarne voro alle Hertigens kötslige Syskonbarn på Mödernet. Af de första höllo Sönerne Carl och Maurits hans partie; men alla Mågarna, två Bielkar, en Baner och Eric Stenbock höllo med Konungen. Gamle Grefve Pehr Brahe var död 1590 under K. Johans onåd. Två Söner Eric och Gustaf voro Catholiker och dogo i Pohlen. Tvenne andre, Magnus och Abraham, stannade hemma och försonte sig med Hertigen. Af döttrarna var Ebba gift med Eric, och Margareta med Johan Sparre, som bägge blefvo halshuggne. Grefve Axel Lejonhufvud var oståndig och dog sluteligen landsflygtig i Elsas; men brodren Maurits höll sig jämt til Hertigen. Äfvenså Nils Gyllenstierna, fast

fast två af hans Söner voro Sigismunds anhängare och gingo ut til Pohlen. Samma väg togo Possarne, och Flemingarne voro ständigt af Konungens partie. Grefve Roos var död 1566; men hans Enka Cecilia Stenbock var den enda af detta namn, som var Hertigen tilgifven. Johan Gyllenstiernas och Johan Sparres barn vet man med wisshet hafva stannat qvar i Pohlen. De öfrige kommo hem under K. Gustaf Adolf, då fyra Eric Sparres Söner och två Mågar blefvo Rikens Råd.

Hertig Carl vistades i SöderTälge när K. Johan afled. Utom Drottningen och hennes trè års gamla Son Hertig Johan, var ingen af det Kungliga Huset vid dödsfallet närvarande. Genom hennes förord hade de fängslige Rikens Råd, kort före Konungens död, erhållit hans tilgift. Man drögde i två dagar, at underrätta Hertigen om Konungens frånfälle. Det uptogs af honom illa; men han förlikte sig emedlertid med de anklagade Rådsherrarna. D. 31 Dec. bisattes det Kongl. liket i Slottskyrkan, då en stor del af Rikets Prästerskap var närvarande. De anhöllo hos Hertigen om verkställighet af det löfte, som Konungen gifvit 1590, at de yppade stridigheter i kyrkan på et Mö-

Möte skulle afgöras, vid hvilket tilfälle äfven Upsala Ärkebiskopsstol, som, genom Laurentii Andreæ Björnrams död 1591, blifvit ledig, skulle besättas. Landet var upfyldt med fördrifna och fängslade Präster för Liturgien. Man hade ingen anledning at hoppas någon ändring, sedan Konungen inkommit, ty han hade redan i Pohlen rögt sitt blinda religionsnit, då han låtit nedrifva en kyrka för de Evangeliska i Cracau, förskingrat deras församling i Vilna och tvingat Prinsessan Anna at förrätta sin Gudstjenst inom lyckta dörrar. Hertigen, som nyss förut ingått en förening med Rikets Råd, at de en för alla och alla för en skulle vara ansvarige för sina göromål, samtyckte til detta kyrkomöte och utsatte d. 25 nästföljande Februarii til des början i Upsala. Med sina bitskickade efter Fadrens död, hade Sigismund yttrat sig i det obestämda uttryck, at han för religionens skull ville ingen hvarken hata eller älska. Riks-Rådet Ture Bielke måste åtaga sig, at gå såsom Ambassadeur til Pohlska Riksdagen, der Konungens hemresa skulle afgöras. Clas Fleming, som hade öfverbefälet i Finland, slöt d. 20 Jan. et stillestånd med Ryssland på tvenne år, som hade kunnat blifva en frid, om han velat afträda Kex-

holm. Han lydde icke sina medbröders föreställningar ifrån Sverige. Hans Svåger, Carl Stenbock, som öfversändes at förmå honom dertil, gjorde med honom et. Johan Sparre samlade äfven särskilda trohetseder för Konungen i Estland. Finske bönderne satte sig opp emot krigsfolket, när de fingo höra at det låg qvar efter stilleståndet emot Hertigens vilja.

Emedlertid gick det utsatta mötet för sig i Upsala. Hertigen, nio Riksens Råd, flere af Adeln, fyra Biskopar, 300 Präster män samt Borgare och Bönder voro der närvarande. Theologiæ Professoren i Stockholms Collegium, Mag. Nicolaus Olai Bothniensis utvaldes til Præses, och fick tolf Präster til bisittare. Man utlade först sju af Præses på Latin författade Theser, om den heliga Skrift, såsom ends rättesnöret i trosfaker. Derpå förklarades Augsburgiska Bekännelsen styckevis, först på Latin, och sedan för de enfaldigares skull på Svenska. Liturgien förkastades, och med dem, som varit nog obetänksamma at henne erkänna, anstäldes en alfvarsam räfst. En hel hop ceremonier, som insmygt sig vid Gudstjensten, afskaffades såsom onödige. Derpå företogs Ärkebiskopsval, som föll på den landsflygtiga

Mag.

Mag. Abrahamus Andreæ Angermannus. Mötets beslut underskrefs d. 20 Mars. Det innehåller Apostoliska, Nicenska och Athanasianska Symbola samt Augsburgiska Bekännelsen. Prästerskapet skrefvo sedermera särskildt under på Prästmöten, hvar i sitt Stift. Det utfärdades af trycket och åberopas ännu i alla allmänna handlingar, rörande religion.

På Pohlska Riksdagen beviljade Ständerne Konungen tre tunnor guld til sin Svenska resa, hvaremot han gaf dem löfte om Estland och at sedan ständigt hos dem qvarbliva. Han lämnade sin nyfödda dotter qvar til deras säkerhet och tog med sig sin Drottning och Syster. Påfven förärade til resan 30,000 ducater, och hans Nuncius, Franciscus Germanicus Mala Spina, Pohlske Vice Canzleren Johan Tarnovski och Biskopen Johan Lubienski med 500 Hejdukar och en mängd Catholska Präster och Hofbetjenter gjorde honom sällskap. Grefve Eric Brahe skickades förut med tvetydiga instructioner. I Danzig frändömde Konungen Lutheranerna två kyrkor, i Thorn och i Elbingen, och hade äfven afhändt dem hufvudkyrkan i Danzig, om icke Ture Bielke lagt sig emellan. Clas Fleming, som var bå-

de RiksMarsk och Amiral, utrustade flottan på egen hand och seglade Konungen til mötes til Danzig. Han kom til Stockholm d. 30 Sept. Sedan Hertigen emottagit honom, reste han hem til Södermanland, och Konungen frikallade dem af Rikens Råd, som varit i onåd, ifrån alla dem gjorda beskyllningar.

Ärkebiskopen, Biskoparne i Linköping och Wästerås samt Prästerskapet ifrån Upsala och Wästerås Stift voro nu i Stockholm församlade; men Konungen ville hvarken bekräfta Upsala Mötes beslut och tillåta des tryckning, eller de der gjorda valen af Ärkebiskop och Pastor i Storkyrkan. Han ville inrymma Riddarholmskyrkan åt Catholikerna och lät der med våld begrafva tvenne af sitt hoffolk, då predikstolen upbröts, Prästerne blefvo slagne och en Scholgosse dödad af Hejdukarna. Både Konungen och Rådet vände sig i dessa frågor til Hertig Carl, som svarade med mycken försigtighet. Efter flera fåfänga föreställningar bröt Konungen opp til sin Faders begrafning och sin kröning, som skulle firas i Upsala.

Til denna högtidlighet inställde sig äfven Hertig Carl; men på et sätt, som både

de utmärkte hans miſstroende och hans ſtyrka. Han hade med ſig emellan 3- och 4000 man, både rytteri och fotfolk. Rikſens Ständer, ſom ſammankommit i ſlutet af Januarii, hade med honom täta ſammanträden. De angingo egenteligen Konungens äſkade religionsfriheter för ſine trosförvandter, hans vägrade bekräftelſe på Upſala Mötes beſlut och det gjorda Ärkebiſkopsvalet. Ifrån gamla Kungshuſet på Kungsängsgatan gick han opp på Slottet d. 7 Febr. emellan ſina upſtälda troppar och åtföljd af Rikſens Råd och Ridderſkapet och Adeln, och förklarade för Konungen, at Ständerne icke ärnade ſamtycka til hans kröning, om han icke fogade ſig efter deras påſtående, och hans föreſtällningar beledſagades af et allmänt ja-rop af den utanföre ſtående Menigheten. Man hotade til och med, at ſkrida til et nytt Konungaval. Ändteligen då Hertigen förſäkrade, at han reſte bort inom 24 timmar, om Konungen vägrade ſin underſkrift, följde den d. 19 Febr., hvarpå Ärkebiſkopen vigdes före och Konungen kröntes efter middagen af Biſkopen i Väſterås, Olaus Stephani Bellinus. Konungen reſte då til Stockholm, och Hertigen til ſitt Förſtendöme. Johan Wejer ſändes til Pohlen, at med förſta in-

ſkaffa krigsfolk, och emedlertid tillät Konungen Catholikerna, at i Stockholm utöfva alla våldſamheter. 1000 man Pohlackar kommo äfven in. Emot dem var Stockholms Borgerſkap i gevär och 300 Dalknektar inkallades. Konungen köpte et privat hus til Catholſk kyrka. Täta beſkickningar gingo emellan Konungen, Hertigen och Rådet om regeringsformen, efter hvilken Riket ſkulle ſtyras under hans frånvaro. Rikſens Råd hade dertil upſatt et utkaſt, i likhet med den författning, ſom var gjord i Danmark, under Chriſtian den ſjerdes minderårighet. Hertigen ſkulle efter den väl hafva rum i Rådet; men icke ſåſom Riksföreſtåndare. Han åter föreſtällde, huru Danmark vore Valrike; men han närmaſte arfvingen til Thronen i Sverige, om K. Johans Ätt gick ut. Denne Konung hade varit förordnad til Riksföreſtåndare, när K. Eric ſkulle reſa til England. Hertigen ville ſjelf blifva Regent. Rikſens Råd ſkulle endaſt gå honom til handa med trogna råd; men icke regera. I ſjelfva Danmark vore regeringen endaſt updragen några få perſoner, dem de öfrige Rådsherrarne ſina råd meddelade. Konungen åter hade låtit inbilla ſig, at Sverige ſåſom Arfrike icke hade några privilegier och at han kun-

kunde förordna derom efter godtycko. Hans politik var, at lämna Riket uti anarchie. Skeppsflottan skulle blifva i Finland och kriget med Rysland underhållas, på det de Svenske skulle hafva at fysla och Konungen hafva anledning at hålla en ständig Armée på benen. Han satte Clas Fleming til RiksMarsk och Landshöfdinge i Finland; Eric Brahe, hans Frus Systerson, til Ståthållare öfver Stockholm, Upland och VästerNorrland; Eric Sparre, äfven hans Frus Systerson, til Ståthållare öfver Västmanland och Dalarna; Eric Gustafson Stenbock, hans Svåger, öfver Västergöthland; Arvid Stenbock öfver Östergöthland; Carl Stenbock öfver Småland; Gustaf Oxenstierna och Göran Posse öfver Kammarwerket. I den regeringsform, han sluteligen lämnade Hertigen, tillades väl honom främsta rummet ibland Riksens Råd, men icke namn af Riksföreståndare; ej heller nämndes der om Rikets styrelse efter Konunga-eden, och förböds aldeles, at uti Konungens frånvaro hålla Riksdagar. Hertigens första svar til Konungen var, at han skulle höra Ständerna öfver Riksstyrelsen, emedan Konungen icke velat förordna derom efter hans åstundan.

I en ſådan ſtällning afſeglade Konungen til Pohlen d. 14 Julii. Regalierne, ſom han ville föra med ſig, lämnade han tilbaka på Nils Gyllenſtiernas föreſtällning. Hertigen anmodades genaſt af Rikſens Råd, at komma til Stockholm och ingick med dem d. 2 Sept. en förening, i kraft hvaraf han ſåſom Riksföreſtåndare med deras biträde ſkulle ſtyra Riket efter Arfföreningen, Konunga-eden och Upſala Mötes Beſlut, det de en för alla och alla för en ſkulle förſvara. Hertigen affatte derpå Grefve Eric Brahe; men de andre Ståthållarne, dem man icke kunde åtkomma, blefvo qvar och upfylde landet med oreda. Han uphäfde Catholſka Gudstjenſten och vann icke ringa ſtyrka för ſitt anſeende och framtida hopp, då hans Son, Prins Guſtaf Adolf, föddes på Stockholms Slott d. 9 December.

I Teufina vid Narviſka ån på Ivangorodſka fidan hölls 1595 et Fridsmöte med Ryſsland, dit Sten Baner, Henric Horn, Göran Boje och Arvid Stålarm voro Svenſke Fullmägtige. En evig frid blef der ſluten d. 18 Maji på aldeles ſamma vilkor, ſom K. Johan kunnat få 1590. Sverige ſkulle behålla Narva och Eſtland; men Ryſſarne återfå Kexholm och des Län,

Län; dock icke förr, än gränseskilnaden emellan bägge Riken vore upgången. Inom årets slut var det skedt och Kexholm afträdt. På et kyrkomöte i Upsala i Februarii månad beslöt Prästerskapet, i Hertigens närvaro, at Scholarne i Riket skulle åter uprättas, och det samma skedde äfven med Upsala Academie, som fick sina första privilegier d. 15 Mars, och samma dag öppnade sin Matrikel til inskrifning. Åtskillige kyrkostadgar afgjordes af Prästerskapet vid samma tilfälle. En ifrån Konungen ankommen Legat, Lindorm Bonde Liljehök, kunde icke hindra det misnöje, som yppades i Riket deröfver, at han förbudit Spannmåls bitförsel ifrån Liffland, oagtadt här i landet var et ganska hårdt år. Hertigen och Rådet sammankallade Riksens Ständer til Michelsmässan i Söderköping och underrättade Konungen derom; men brefven lågo i sex veckor obesvarade i Pohlska Canzliet, så at förbudet emot denna Riksdags hållande icke ankom, förr än den redan var til ända. Ständerne förenade sig der om religion d. 21 Oct., at ingen Papist fick bekläda något ämbete, ej heller vistas inom Riket längre, än han förhöll sig roligen: åt Catholske Prästerne skulle utdrifvas inom sex veckor och Vadstena klo-

ſter förvandlas til en Schola eller Hoſpital. Ärkebiſkopen ſkulle anſtälla en viſitation öfver hela Riket, med Biſkopens biträde uti hvart Stift. I Riksdagsbeſlutet dagen derpå ſtadgades, at Hertigen ſkulle föra regeringen med Råds råde; intet vad gälla härifrån til Konungen i Pohlen; ingen hos Konungen fäld dom verkſtällas, innan den gått igenom Svenſka Regeringen; ingen beklåda mer än et ämbete, m. m. Rikſens Råd underſkrefvo alle detta Beſlut, undantagande Clas Fleming, ſom höll ſig i Finland.

Hertig Carl drog förſorg om verkſtälligheten härutaf med all ſtränghet, ehuru Konungen utfärdade et påbud deremot ifrån Pohlen, hvaruti han förſäkrade alla om fitt hägn, ſom det ogillade. Clas Fleming erhöll af honom en egen regeringsform för Finland, med namn af Riksföreſtåndare; och ehuru kriget med Ryſsland nu var ſlutadt, behöll han likafullt troppparna på benen, at med dem bibehålla Konungens välde. Bönderne, beſvärade af deras inqvartering eller borgläger, klagade deröfver hos Hertigen, ſom rådde dem at möta våld med våld. Allmogen i Öſterbotten upreſte ſig då emot Flemingens ryttare, hvaraf det bekanta klubbekri-

kriget upkom, som kostade det landskapet 11000 inbyggare. Konungen sände en Legation til Sverige af tre Pohlska och tre Svenska Herrar, Eric Brahe, Arvid Stenbock och Lindorm Bonde Liljebök. De anlände til Stockholm d. 26 Aug. 1596; men måste vänta en hel månad på företräde innan Riksens Råd och de förnämste af Ständerna hunno samlas. De påstodo uphäfvande af Söderköpings beslut; men måste resa härifrån med oförrättade ärender. Emedlertid gjorde deras härvaro Rådsherrarna vacklande. Hertigen ville med väpnad hand bringa Finland til lydnad och afsätta de Ståthållare Konungen förodnat i landsorterna; men Riksens råd satte sig icke allenast sjelfve enständigt deremot, utan förmådde äfven de i Stockholm församlade Ständerna, at göra det samma, uti en skrift, som öfverlämnades af Ärkebiskopen och Biskoparna i Strengnäs och Wästerås. Detta hade den verkan, at Hertigen i Rådet d. 2 Nov. afsade sig Riksföreståndarskapet; men tillika förklarade, at som han emottagit det af Ständerna, så kunde han icke öfverlämna det i andra händer, än deras, hvarföre han sammankallade en Riksdag til d. 18 Februarii nästa år i Arboga. Under detta inträffade en missväxt och all-

män hungersnöd i landet, som varade i tre år. En ovanlig vattuflöd förderfvade grödan. Boskapen sjuknade af skämt foder och dog hopetals. Människor funnos döde på marken af hunger och otjenlig spis. Rödsoten kom äfven in och härjade mycket. Berättelsen härom *) ansågs af K. Carl XI så märkelig, at den uplästes på alla predikstolar 1696, då tillståndet i Riket var af lika förhållande. Allmänheten ansåg detta för et syndastraff för de ändringar, som enligt Upsala Mötes beslut förtogos med kyrko-cerimonierna och hvilka af Ärkebiskopen under des visitationer öfver hela Riket med nog ströng het verkstäldes. Spöslitning på stället och öfversköljande med kallt vatten voro vanliga straff för dem, som försummade Gudstjensten och Sacramentet, och de som begått lägersmål, vigdes, fastän de vägrade i sjelfva brudstolen.

Sju af Riksens Råd, Hogenskild, Clas och Ture Bielkar, Gustaf och Sten Banerer, Eric Sparre och Göran Knutson Posse insunno sig icke vid Riksdagen i Arboga, utan inskickade sin protest. Eric Sparre hade redan farit öfver til Halmstad, som då tilhörde Danmark. Axel Lejonhufvud var

*) Rhyzelii Brontologie, p. 70.

var den ende RiksRåd, som infann sig. Riksdagen började d. 18 Februarii med uplåsande af Rådets protestation. Konungens förbud ankom äfven med Lars Sigfridson Rålamb. Hertigen förkunnade Ständerna, at blanquetter voro inkomne ifrån Pohlen med Konungens namn, på hvilka sedan här i Sverige skrefs hvad man behagade. Ständerne styrkte til enighet emellan Hertigen och Rådet. Prästerne och Borgarne voro i synnerhet fridsamme; men Hertigens adelige Hoftjenare handlade med Bönderna allena och berättelsen om Flemingens hårda förfarande mot deras medbröder i Finland tjente i synnerhet åt upireta dem. Riksdagsbeslutet af d. 5 Mars innehöll, at Hertigen lätt af Ständerna förmå sig at fortfara med Rikssföreståndarskapet. En beskickning skulle gå til Konungen, at anhålla om hans återkomst til Sverige. Dertil utnämndes Gustaf Baner och Turé Bielke, hvilke först på våren följande året lämnade deras fädernesland. Rikets Råd skulle få sex veckors tid at förklara sig, om de erkände Riksdagsbeslutet, eller ej, och i sednare fallet anses såsom Rikets förrädare. Finland och de öfrige landsorter, som innehades af Konungens Stathållare, skulle med härsmagt bringas til lydnad.

Her-

Hertigen intog ock efter Riksdagens ſlut, Stegeborg, Elfsborg och Calmar ifrån Stenbockarna, ſom jämte de öfriga miſsnögda rymde ur Riket. Axel Lejonhufvud ſamt Claes och Hogenſkild Bielkar voro de ende, ſom blefvo qvar i landet. Detta Riksdagsbeſlut ſtadfäſtades ſedermera på en ny Riksdag i Stockholm i Julii månad, der Eric Sparres papper underſöktes och Rikſens Råd ålades at urſkulda ſig för Hertigens beſkyllningar. Hertigen for ſedan öfver til Finland. Claes Fleming hade blifvit död d. 13 Maji och Arvid Stålarm hade i hans ſtälle af Konungen blifvit förordnad til FältÖfverſte. Åbo Slott upgafs Michelsmäſſodagen. Efter Sigismunds anhängares berättelſe hade Stålarm inbillat Amiralen Bengt Sevrinſon, at Hertigen icke hade någon flotta, hvarmed han kunde komma öfver til Finland, hvarföre denne aftackade ſina ſkepp. Emedlertid kom Hertigen och landſatte på Korpis berg. Stålarm, ſom ſkulle tåga ut emot honom, flydde ända til Viborg. De belägrade förſvarade ſig manneligen, upmuntrade af Flemings Enka; men började ſedan löpa öfver til Hertigen, ſå at man nödgades capitulera. Hertigen ſatte Hans Hanſon til Monikala til Ståthållare på Slottet. Hela norra Finland bragtes til under-

derdånighet, och när Hertigen reste hem om höſten, förde han med ſig Flemingens Enka Ebba Stenbock med flera fångna til Stockholm. Konungens Befallningsman i Öſterbotten Abraham Melkerſon blef den förſte, ſom för hans ſak gick til döden. Han var redan dertil fordrad af Ständerna på Arboga Riksdag. En ny Ambaſſadeur Samuel Laſcy ankom vid årets ſlut ifrån Konungen.

Til hans afhörande och Drottning Gunilla Bielkes begrafning, ſamlades Ständerne d. 24 Januarii 1598 i Upſala. Han fick ſjelf vara vittne til en af Konungens anhängares Eric Stråles til Tagnäs halshuggande. Hans propoſition beſvarades af Biſkop Kenicius i Skara; och Ständernas bref til Konungen blef aldeles efter Hertigens önſkan. Laſcy återkom ſedan ifrån Pohlen, at fordra Svenſka flottan til Konungens tjenſt, ſedan Pohlſke Ständerne på en Riksdag i Warſchau beviljat honom 6000 man til ſitt beſök uti Sverige. På tidning om Konungens ankomſt voro Clas Bielke och Axel Lejonhufvud de ende af Rådet, ſom inſtälde ſig hos Hertigen. Sigismund ſeglade ifrån Danzig d. 20 Julii med 5000 Pohlackar, öfver hvilka Göran Farensbach var Fältmarſkalk, Sten

Sten Båner var Amiral öfver Konungens flotta, och Joachim Scheel öfver Rikets eller Hertigens. Stålarm, som återtagit Åbo Slott, utrustade äfven en flotta från Finland til Konungens tjenst med 3000 mans besättning. De lade sig i Gröpborgs hamn i Riala Socken, sex mil ifrån Stockholm; men några tusende Uplandsbönder, anförde af två Professorer ifrån Upsala, Nicolaus Bothnienſis och Jacobus Erici, tågade emot dem, då Finnarne hissade segel och tågade sig hem. I deras matsäckar fanns mycket korf, hvarföre denna expedition kallades korftåget. Främmande sändebud ifrån England, Brandenburg, Anspach och Meklenburg ankommo såsom Fredsmedlare. Den förste Georg Carew höll Hertigens partie. Konungens Svenska krigsfolk bestod mäst af Smålänningar och Västgöthar. Öfver dem sattes Grefve Gustaf Brahe til FältÖfverste. Hertigens troppar voro sånlade ur hans Förstendöme och ifrån Västmanland, Dalarna och Norrland. Konungen intog Calmar och skickade Commendanterna Göran Stjernhiöld och Olof Hård fångna til Pohlen. Lasey fördes til Stockholm, der Stad och Slott föllo i hans händer.

D. 22 Augusti kom Sigismund til Stegeborg, der hans Syster Prinsessan Anna re-

reſiderade. Hertigen låg i grannſkapet och ryckte d. 8 Sept. om aftonen ifrån Mem, helt nära til Stegeborg. Wejer, ſom commenderade Pohlackarna, tog om natten en omväg, at falla honom i ryggen, medan Konungen och Farensbach upſtälde ſig framföre på en äng, ſå at när han i dagningen kom tågande under en tjock dimma, fann han ſig inneſluten på alla ſidor. Heidukarne togo honom i ſidan ifrån en enbacke, ſom de beſatt på hans vänſtra flygel. Deras Canoner gjorde ſtort nederlag på hans folk, under det Wejer och Farensbach anföllo honom både framman före och på ryggen. På Göran Knutſon Poſſes föreſtällning befalde Konungen drabbningen uphöra och lät tilſäga Hertigen, at han med ſäkerhet kunde draga ſig tilbaka, det han ock gjorde til Skenäs. Två dagar derefter nalkades han åter Slottet, då underhandlingarne genom de främmande Miniſtrarna började. Konungen och Hertigen ſkulle bägge afſkeda deras krigsfolk, til deſs en rättegång inför främmande Magters Sändebud kunde afgöra deras tviſt. Emedlertid ankom Hertigens flotta i Stegeborgsſkären, då han började tala ur en högre ton och yrka Rådsherrarnas utlefverering. Konungen, ſom ſåg ſig inſpärrad til lands och

vatten, bröt opp natten emellan d. 20 och 21 Sept. til Linköping. Hertigen intog Stegeborg och följde honom med hela ſin ſtyrka. Utanföre Linköping löper ån Stång, ſom kommer ifrån Småland och faller i ſjön Roxen. Öfver henne voro denna tiden två broar, ſtora och lilla Stångebro. Konungen lät afröja et fält til ſlagtordning och ryckte ut öfver broarna med 8000 man; men när Hertigen icke ſyntes, drog han ſig in i Staden igen. Han lämnade dock något Infanteri och Canoner på den utſedda platſen. Emedlertid hade Wejer på parti angripit Hertigens förvagt och gjort larm i hans läger. Han ryckte derföre fram. Högra flygeln under Anders Lenartſon och Samuel Nilsſon ſkulle gå öfver ſtora Stångebro, och den vänſtra under Maſenbach öfver den lilla. Detta ſkedde om morgonen d. 25 Sept. då Konungen nyſs var inkommen i Staden. Hans högra flygel under Göran Nilsſon Poſſe dref Hertigens vänſtra tilbaka öfver lilla Stångebro; men hans vänſtra under Arvid Drake blef ſlagen af Anders Lenartſon, innan han ännu hunnit öfver ſtora Stångebro. Anders Lenartſon grep ſedan Göran Poſſe i ſidan och ſlog honom ur fältet. Pohlſka Artilleriet eröfrades och Konungen berättas haf-

hafva förlorat 2000 man; men Hertigen allenaſt 40. På Konungens propoſition beviljade Hertigen genaſt ſtilleſtånd. Förlikningen ſlöts två dagar efter. Emellan Konungen och Hertigen ſkulle ingen rättegång hafva rum; men Rikſens Råd och andre i Riket, ſom med Hertigen voro i delo, ſkulle på en Riksdag inför utländſka Commiſſarier ſtå til rätta och emedlertid med ſäkerhet til lif förblifva i Hertigens förvar. Eric Sparre, Guſtaf och Sten Baner, Ture Bielke och Göran Knutſon Poſſe måſte då utlefvereras och ſkickades til Nyköpings Slott. Dalkarlarne hade reſt ſig, på tidning om Hertigens förſta motgång, och ihjälſlagit ſin Landshöfdinge Jacob Näf i Tuna. Detta buller kallades deraf Näftåget. Sedan Konungen och Hertigen ſett hvarandra ſiſta gången Michelsmäſsdagen, reſte den förre, i ſtället för at efter löfte fara til Stockholm, förſt til Calmar och derifrån d. 25 October til Danzig. Hertigen höll deremot en ſträng räfſt i Stockholm, der RiksRådet och Ståthållaren Clas Bielke, Ärkebiſkopen Abrahamus Andreæ Angermannus och Kyrkoherden i Storkyrkan Magiſter Skepperus inmantes i fängelſe, och Konungens anhängares egendom deltes emellan Hertigens.

I Linköpings fördrag emellan Konungen och Hertigen var utſatt, at emot den, ſom icke höll det ſamma, ſkulle den andra parten hafva magt at upſätta ſig. Deraf togo Ständerna ſig anledning på Riksdagen i Jönköping, ſom hölls i början af året 1599, at uti bref til Konungen föreſlå honom det alternativet, at antingen ſjelf ändra religion, eller hitſända ſin Son, Prins Uladislaus, at upfoſtras i Lutherſka läran. I annat fall hade han at vänta uptägelſe ifrån Svenſka Kronan. Ständerne ingingo äfven ſins emellan en förening, at om Konungen icke inom fyra månader fullgjorde Linköpings fördrag, ſkulle de mötas i Stokholm d. 24 Maji och utſe ſig en annan Regent. Calmar och Finland ſkulle med härsmagt bringas til lydnad. Ärkebiſkopen dömdes ifrån ämbetet och måſte träda i fängelſe, der han förblef til ſin död 1607. Nicolaus Olai Bothnienſis fick ämbetet i hans ſtälle. Calmar intogs af Hertigen d. 12 Maji. Commendanten Johan Sparre och flere af Adel halshöggos d. 16, och deras hufvuden upſattes på jernſtänger. På en ny Riksdag i Stockholm i Junii månad upſade Ständerne Sigismund all tro och lydnad och gåfvo honom et års tid at inſända ſin Son. Förſummades det, vore äfven han ſin arfs-

rätt

rätt förluſtig. Hertigen förklarades emedlertid för Riksföreſtåndare, och kan man ifrån denna tiden räkna ſlut på Sigismunds regering i Sverige. Han regerade i Pohlen til 1632. Både han och hans Söner, Uladislaus och Jan Caſimir förde titel af Konungar i Sverige. En Riksdag ſkulle hållas i Linköping näſta år öfver de fängsliga Rikſens Råd, til hvilken äfven främmande Sändebud ſkulle inkallas. Hertigen anmodades af Ständerna, at med väpnad hand bringa Finland til underdånighet.

Han företog ſig förſt expedition til Finland. Åbo Slott upgafs i September månads början och Viborg d. 28, der åtſkillige Adelsmän afrättades. Samma ſorgeſpel förnyades i Åbo d. 10 Nov. Clas Flemings Son, Johan Fleming, en väl upfoſtrad yngling, ſom var Kammarherre hos K. Sigismund, hade reſt til Finland, at ſe efter ſina arfvegods och på Stålarms inrådan blifvit qvar, at hålla mod i folket. Nu dömdes han til döden, ſåſom den der fört afvog ſköld emot ſitt fädernesland; men man gick i dommen förbi de orden i Konungabalken: Med mindre den är med, ſom rätter. Herre är til Riket. Olof Guſtaffon Stenbock, ſom ſkjutit K. Eric XIV med en piſtol i armen

under hans fängelſe, ihjälſkjöts och nedgrafdes i et kärr. Narva i Eſtland öppnade portarna för Hertigens befälhafvare; men Rewel gjorde ännu motſtånd.

---

5. *Hertig Carl ſåſom Riksföreſtåndare ifrån 1599 til 1604. Fem år.*

Rikſens Ständer ſamlades d. 27 Febr. i Linköping, at afgöra de olyckliga Rådsherrarnas öde. Hertigens Svåger, Hertig Johan Adolf af Holſtein, hade hitſändt ſina Miniſtrar, at afhöra rättegången. D. 3 Mars ſattes en Domſtol af 156 perſoner. 38 af dem voro af Ridderſkapet och Adeln, och bland dem Grefvarne Eric, Magnus och Abraham Brahe ſamt Axel och Maurits Lejonhufvud, Friherrarne Johan Oxenſtierna, Svante och Nils Bielke med flera; 24 af Krigsbefälet til häſt och 20 til fot; 24 Borgare; 22 Lagförare; 24 Bönder och 4, ſom förde pennan. Alla deſſe aflade dommare-ed och frikallades ifrån trohets-eden. Guſtaf och Sten Baner, Högenſkild, Ture och Clas Bielke, Eric Sparre, Eric Lejonhufvud, Göran Poſſe och Chriſter Horn, tilſammans nio Rikſens Råd, ſamt Carl Stenbock,

bock, Axel Kurk, Arvid Stålarm och Bengt Falk blefvo för Rätten införde. Eric Göranſon Tegel upſätte Hertigens klagomål i 25 punkter, uptagna alt ifrån K. Johans tid. Eric Lejonhufvud, Clas Bielke, Horn och Poſſe bådo om nåd, den de ock fingo på Holſteinſka Miniſtrarnas förbön. Kiſtor med bref upburos, ſom beſvärade alla de andra, utom Hogenſkild Bielke. Rådsherrarne inlämnade deras proteſtation, ſom af Hertigen beſvarades, hvarpå de ingåfvo deras Exception. Präſterſkapet deltog icke på annat ſätt i rättegången, än at de lämnade et betänkande, at Evangeliſka läran varit i fara i Sverige, om Sigismund ſegrat vid Stångebro. Dödsdomen afkunnades d. 17 Mars. Oagtadt fyra Fruars och tjugu et närvarande barns förböner, var Hertigen obeveklig. Den exequerades Skärtorsdagen d. 20 Mars. Riksdagsbeſlutet förelade Prins Uladislaus fem månaders tid, inom hvilken han kunde inkomma i Riket. I annat fall, och ſom Hertig Johan var för ung och man fruktade för mycket af broderliga kärleken hos honom, hade Ständerne öfvertalt Hertig Carl, at emottaga Kronan. Efter en ny Riksdag i Stockhólm i Julii månad reſte Hertigen med Gemål och Barn til Liffland. Han

ville anfalla Pohlackarna der, för at uppehålla dem i deras egit land och ſlippa deras beſök i Sverige och Finland. Han kom til Rewel d. 9 Auguſti. Hans armé var 30,000 man. Felin intogs i November af hans naturliga Son, Carl Carlſon Gyllenhielm och Samuel Nilsſon; Lais och ÖfverPahlen af Peder Stolpe; Karkhus, Erneſt och Helmet af Hertigen ſjelf, och Pernau blef äfven inom årets ſlut Pohlackarna ifrântagit.

Dorpt gick öfver genom accord i Januarii månad 1601. Pohlſke Ryttmäſtaren Herman Wrangel, ſom förhållit ſig tappert i kriget emot Ärkehertig Maximilian, men derföre icke blifvit efter önſkan belönt, gick i Svenſk tjenſt och utmärkte ſig ſedan i Pohlſka och Tyſka krigen. Maurits Wrangel och Fabian Tiſenhuſen voro FältMarſkalkar. FältÖfverſtar voro Samuel Nilsſon, Chriſter Somme, Jeſper Anderſon Krus, Henric Liewen, Michaël Wachtmeiſter, och öfver Finſka tropparna Hans Bengtſon, ſom i tolf år hade tjent Konungarna Henric den tredje och fjerde i Frankrike. Riga, Dunamunde och Kockenhuſen voro de enda fäſtningar, ſom Pohlackarne hade qvar i Liffland. I ſlaget vid Kockenhuſen d. 1 Junii

ni commenderade Gyllenhielm, såsom General en Chef, Herman Wrangel den högra flygeln, Hans Bengtson den vänstra, Liewen och Wachtmeister corps de bataille. Rytteriet, som bestod af 4000 man, gaf vika; men fotfolket och Artilleriet, som endast voro 900 man, stodo qvar på valplatsen. Wrangel blef fången och Ryttmästaren Mårten Classon, som sedermera blef adlad och kallad Hästesko, fick efter honom befälet. Trossen förlorades tillika, med några fältstycken. Kockenhusen och Wenden intogos af Pohlackarna. Hertigen, hvars Gemål gifvit honom en Son, Carl Philip, i Rewel, for tilbaka til Finland och lämnade befälet öfver arméen til Grefve Johan af Nassau, som tjent i Nederland, under sitt Syskonbarn Prins Morits af Oranien och i två giften hade tjugu tre barn. Han fick fritt bord för tretio personer, utfodring för 24 hästar, och 2545 Riksdaler i månadtlig lön. I fridstider försäkrades han om et Slott eller Stad, med et Gardie af 300 til fot och 120 til häst. K. Sigismund och Pohlske StorCanzleren Zamoiski ankommo sjelfve til Liffland, sex vekor för Jul. Gyllenhielm och Jacob De la Gardie, som på adertonde året var Öfverste för et Norrländskt Infanterie-regemente, blefvo fångne på

Wolmar. Den förre qvarhölls der i tolf år, af hvilka han tilbragte ſex och et halft i järnbojor, och i et rum, ſom icke eldades.

Hertig Carl reſte ifrån Åbo 1602 norr omkring genom Väſterbotten och Norrland til Stockholm, dit han ſammankallat Rikſens Ständer til d. 3 Maji. Ingen Svenſk Regent hade förut reſt den vägen, och han utſåg då ſtällen til Städers anläggande kring Bothniſka viken. Alt ifrån giftermålet med ſin förra Gemål, hade han icke varit obenägen för Calvinſka läran. Han plägade kalla Lutheranerna för Ubiqviſter, ville icke antaga Augsburgiſka Bekännelſen, utan ſå vida hon öfverensſtämde med den heliga Skrift och inſtämde med de Reformerta, i läran om naturernas förening i Chriſto och om Nattvarden. Nu hade han fört med ſig ifrån Liffland en Reformert Präſt, Theodoricus Mycronius, hvilken vid Riksdagen utgaf Theſer til ſin läras förſvar. Deſſa Theſer vederlades af Ärkebiſkopen Olaus Martini, och när Hertigen äfven detta år utgaf en kyrko-ordning för ſitt Hof, anmärkte Ärkebiſkopen uti en färſkild ſkrift, at hon var lika med den Calvinſka uti Heidelberg. Hertigen yttrade mycket miſsnöje vid Riksdagen mot Präſterſkapet och de-

deras hushållning med kyrkor, fattiga och hoſpitaler. Han utnämnde Maurits Lejonhufvud til RiksDrots, Magnus Brahe til RiksMarſk, Svante Bielke til RiksCanzler, Axel Ryning til Amiral och Seved Ribbing til Skattmäſtare, ſamt deſſutom tolf nya Rikſens Råd. Doctor Nils Chesnecopherus, en Nerikesbo, ſom var Matheſeos Profeſſor i Marpurg, blef HofCanzler. Axel Oxenſtierna, född 1583, kom hem ifrån ſina utländſka reſor, ſedan han utgifvit och förſvarat fyra Theologiſka Diſputationer i Wittenberg. Til Läromäſtare för Prins Guſtaf Adolf förordnades Johan Schroderus, ſom adlades och kallades Skytte. Den ſiſta Auguſti utſattes för Sigismund, at aflämna et fluteligt ſvar. Fälttåget i Liffland gick icke lyckligt. Hela provincen, undantagande Pernau, föll tilbaka under Polſkt välde. Inrikes ärender förſummades icke emedlertid. D. 14 Maji 1603 privilegierades Götheborg. Vid Götha älf hade i Medeltiden Gamla Lödeſe varit belägit, fyra mil ifrån det nuvarande Götheborg, och drifvit en ſtark handel; men blifvit förſtörd af Hertigarna Eric och Valdemar. Der voro likväl ännu några Borgare qvar. Nya Lödeſe blef ſedermera anlagdt der nu den ſå kallade Gammelſtaden är belägen,

gen, och nu anlades Götheborg på ön Hisingen, som til en del tilhörde Danmark. Sverige hade denna tiden tullfrihet i Öresund. Således var det icke för at undvika tullen, som denna anläggning skedde; utan för at göra et nybygge för Holländare och andra främmande, hvilka fingo handels- och fiskeri-friheter, äfven på en del Lappska orter. Abraham Cabeliau uti Holland öfvertalte sina Landsmän at resa dit och förskjöt kostnaden, och de fingo der äfven fri religionsöfning.

En Riksdag började i Norrköping d. 6 Febr. 1604. Kronan tilböds för en fyn skull Hertig Johan d. 29; men han afsade sig henne d. 6 Mars. I stället updrogs Hon åt Hertig Carl. En ny Arfförening uprättades d. 22, uti hvilken Succession med vissa vilkor utsträcktes på qvinliga linien. I Riksdagsbeslutet stadgades, at på de gods, som hädanefter bortförlänte ifrån Kronan, skulle bekräftelse sökas vid hvar ny Regents tilträde. Desse kallades derföre Norrköpings Beslut Gods. Göran Knutson och Göran Nilsson Posse, Eric och Gustaf Brahe, Axel Lejonhufvud, Johan, Axel och Eric Gyllenstierna landförvistes. Ständerne åtogo sig tre års bevillning til kriget emot Pohlen. Vissa hus-

hushållsförfattningar vidtogos, ſåſom om Gäſtgifveriers inrättande öfver hela Riket, om tullens upbärande i ſilfver, om jämlikhet i vigt och mått, om Stångjärnets vid magt hållande vid ſin godhet; m. m. Hertigen började från denna tiden på ſina mynt kalla ſig Deſignatus Rex Sveciæ; men gaf ſig orätt namn af Carl den Nionde, då han bordt heta Carl den Tredje. Han intog äfven Lapparna i ſin titel och viſade mycken omſorg om detta folk, genom Kyrkors och Scholors anläggande. Han hade år 1600 ſkickat Sigfrid Aron Forſius och Hieronymus Birkholz dit opp, med tjenliga inſtrumenter, til landets afmätande. De utſatte des längd til 73 Graders polhögd, och ytterſta udden i Ishafvet vid NordCap, icke långt ifrån Vardhus. Derifrån til Umeå utſtakade de Longituder och Latituder af flera orter. Samma år byggdes Tenotekis kyrka på Konungens bekoſtnad och 1603 Juckasjärfvi. Birkarlarnäs urgamla handel på Lappmarkerna blef förbuden och ſtäld under viſſa af Konungen förordnade Lappfogdar, ſom ägde at ibland dem ſkipa Lag och rätt efter Sveriges tryckta Lagbok, upbära ſkatten, dela ſjöar, träſk och flöder dem emellan, och icke tillåta dem at vidare flytta omkring. Tvenne mark-

marknader ſkulle hållas om året i hvar Lappmark, en om ſommaren och en om vintern, och räcka hvardera i två och tre veckor. 1603 förordnades Anders Buræus til RiksArchitect och GeneralMathematicus. En Landtmätare förordnades i hvar landsort, ſom ſkulle afmäta den, med hemmanens och byarnas ägor, och inlämna Chartorna i Konungens Räkningekammare. Derefter ſkulle han författa en general-Charta öfver hela Riket. Han reſte ſjelf omkring med et Aſtrolabium och anſtälde Aſtronomiſka och Geographiſka Obſervationer. Hans Charta öfver Sverige blef förſt färdig 1626, i koppar ſtucken i Stockholm på ſex regala ark. Så ſtor Charta hafva vi aldrig ſedermera kunnat åſtadkomma. En beſkrifning på Latin kliſtrades omkring ſjelfva Chartan. I Liffland led Konungens armée nederlag vid Wittenſten, och förlorade 3000 man, 21 fanor och 7 fältſtycken. Han åſtundade nu med alfvare frid. Johan Skytte afſändes til England och Axel Oxenſtierna til Hertigarna af Meklenburg, at utverka bemedling.

G. K. Carl

6. K. Carl den Nionde, ifrån 1604 til 1611.

Sju år.

Til Städers anläggning kring Bothniſka viken, nemligen Vaſa, Uleå, Kiemi, Torneå och Umeå, gjordes anſtalt 1605. Innan Konungen, ſom hade föreſatt ſig, at i egen perſon utföra kriget i Liffland, företog ſig denna reſa, ſamlade han åter Ständerna på en Riksdag i Stockholm d. 26 April, då RiksRådet Hogenſkild Bielke, ſom förut icke kunnat öfvertygas om något brott, ſtäldes för en urtima domſtol. Hans Scholier öfver Arfföreningen och hans bref växling, hvaruti han kallat Konungen en Tyrann, Drottningen en Jeſebel, och de Kungliga barnen en huggormars afföda, gjorde nu hans olycka. Han dömdes d. 4 Maji til döden och afrättades d. 13 Julii. Uti ſitt Teſtamente förordnade Konungen ſin Gemål, Hertig Johan och nio Rikſens Råd at föreſtå regeringen under ſin frånvaro. I händelſe af ſitt frånfälle, begärde han at Rikſens Ständer ſkulle antaga Hertig Johan til Konung. Derpå gick han d. 4 Auguſti til ſegel med fyratio ſkepp. Hans armée beſtod af 14000 man, öfver hvilka Hertig Fredric af Luneburg och FältÖfverſten Anders Lenartſon under Konungen hade be-

befälet. Den förras Syſter var gift med Grefve Eric Brahe. Den ſednare var farbror til den ſtora Leonard Torſtenſon. Fältherren Chodkeviz och Hertig Fredric af Curland commenderade Pohlſka arméen om 5000 man; men Konungen förlorade ſlaget vid Kerkholm vid Riga d. 17 Sept. Otta tuſen man ſtupade på Svenſka ſidan, och bland dem bägge Generalerne. Han ſjelf blef frälſt af en Finſk Adelsman, Henric Wrede, ſom derföre tilſatte ſitt lif, och ſeglade i December hem til Sverige. Lycka var, at Konung Sigismund, ſom ärnade göra Sverige et beſök, hvilket i denna ſtällning kunnat blifva farligt, hindrades derifrån af miſsnöje i Pohlen.

Konugen hade utgifvit en Catheches 1604 och en Bevisbok utkom ſamma år, ſom ur Kyrkofädernas och Lutheri och Melanchtons ſkrifter handlar om naturernas förening i Chriſto, hans lekamens och blods närvarelſe i Nattvarden, m. m. Deremot utgaf Ärkebiſkopen en Vederläggning, utan at nämna Konungen; men i Konungens Svar, ſom utkom 1606 och börjas: Vi Carl, m. m., nämngifver han ſig ſjelf för Öfverſättare af Boken, och vil fria ſig ifrån Ärkebiſkopens beſkyllningar. Någon annan måſte likväl hafva förfat-

fattat detta Svar under Konungens namn; ty det röjer mera Theologisk lärdom, än man af honom hade rättighet at vänta. Sättet hvarpå denna religionstvist fördes, är emedlertid märkvärdigt. En regerande Herre föredrager sina tankar, icke med magtspråk, utan med skäl, och ingen olägenhet tilfogas hans motsägare. Et religionssamtal hölls i Upsala 1607 emellan en Skotte Johan Forbesius, som sedan blef Theologiæ Professor i Aberden, och Ärkebiskopen med Theologiæ Professorerna. Kröningen firades i Upsala d. 15 Mars med mycken pragt. Regalierne voro nio: Manteln, Nyckeln, Ringen, Secretet, Caricantet, Globen, Spiran, Kronan och Svärdet. Fyra Prinsar och bland dem Grefvinnan Brahes bror, Domprosten i Strasburg, Hertig Joachim Carl af Brunsvig Luneburg, och äfven så många Prinsessor voro närvarande. Wittenstein intogs i Liffland; men i belägringarna för Dorpt och Wolmar förlorades mycket folk.

Religionsfakerne i Tyska Riket började ådraga sig Konungens upmärksamhet. Han öpnade brefväxling derom 1607 med K. Henric IV i Frankrike, Churförste Fredric IV af Pfalz och Landtgrefve Morits af Hessen. Ställningen känner man af Allmänna Historien; men det som för-

anlät K. Carl til deltagande deruti, var K. Sigismunds Svågerſkap med K. Philip III i Spanien och Jeſuiternas betydlighet i bägges Cabinetter. Doctor Jacob Dyk ſändes til Frankrike 1608 med bref, hvaruti önſkades förnyelſe af 1559 års Tractat emellan Sverige och Frankrike; men fråga yppades om Carls Konungatitel, ſom man icke gerna ville lämna, för at icke ſtöta K. Sigismund. Man fruktade äfven hans bårdhet, olikhet i religion och oſäkra arfsrätt för hans barn *). Man tillät likväl en Franſk Officerare, La Borde du Luxe, at gå i Svenſk tjenſt med hjelptroppar; men deſſe klagade mycket öfver det ſätt, hvarpå de blefvo handterade **). Kriget i Liffland gick emedlertid bättre, under Grefvens af Mansfeld anförande emot Chodkeviz. Han intog Dunamunde, Kockenhuſen och Felin. Baſilius Suiskoi i Ryſsland, anförare för dem, ſom gjorde upror emot den falſka Demetrius, hvilken åter underſtöddes af Pohlackarna, begärde hjelp ifrån Sverige. K. Carl beſlöt at biſtå honom med 5000 man, dem han likväl ſjelf ſkulle beſolda, och Jacob De la Gardie, nu 25 år gammal, blef

*) Les Negociations du Préſident Jeannin. T. 2. p. 245.

**) L'Honneur François. T. 6. p. 21.

blef GeneralLieutenant öfver alt krigsfolket i Finland. En ny DiſputationsAct anſtäldes d. 17 Nov. i Upſala, i Konungens egen närvaro, emellan den förr omtalte Forbeſius och Ärkebiſkopen med ſju Profeſſorer och Präſter, öfver 68 af honom utgifna Theſer. Den aflöpte til ſéger i Konungens öfvertygelſe för den rådande läran. Han började ſin Eriksgata d. 7 Febr. 1609, på hvilken hela Kungeliga Huſet var honom följagtig och mycken pragt utbreddes, ſom i dåvarande olyckliga tider kunde anſes öfverflödig. Han höll en Riksdag i Stockholm i Februarii månad, der han ſå häftigt tiltalade Ridderſkapet och Adeln, at han blef rörd af ſlag. Han hade velat inſätta i Sveriges Lagbok, at den Adelsman, ſom icke gjorde nöjagtiga framſteg i vetenſkaper, ſkulle förlora arf och adelſkap. Detta uptogs ſåſom en förföljelſe, för hvilken HofCanzleren Chesnecopherus, Eric Göranſon Tegel och Sécreteraren Eric Eloffon anſågos ſåſom hufvudmän. Pernau upgafs genom förräderi åt Chodkeviz, med hvilken Nils Stiernſkiöld äfven måſte capitulera i Dunamunde. En Tractat ſlöts med Suiskoi i Viborg d. 28 Febr. at Kexholm med des län ſkulle afträdas til Sverige för den hjelp, honom derifrån lämnades, och de Svenſke emedlertid behålla alla eröfringar. Derpå bröt De la

Gardie in i Ryſsland, vann en ſeger vid Twer öfver Suiskois motſtåndare och tågade ända til Muscou. Denna Staden öpnade för honom portarna, och han höll der et ſegrande intåg med Suiskoi d. 12 Mars. K. Sigismunds yttrade åſtundan, at få ſin Son Uladislaus til Czar, hade gjort Ryſſarna miſsnögda; men De la Gardies manſkap, ſom låg i Muscou i 12 veckor, blef der bortſkämdt af för goda dagar. Han måſte bryta opp d. 24 Junii och capitulera vid Cluſina, 28 mil derifrån, med Pohlſka Fältherren Zolkevſki om fritt aftåg. Han hade icke öfriga mera än 400 man. Evert Horn och en Franſos De la Ville hade befälet tillika med honom. Suiskois parti förföll då aldeles. Han måſte ſjelf gå i kloſter, och Uladislaus utropades för Czar. K. Carl fick emedlertid anbud ifrån K. Henric IV och Proteſtanterna i Tyſkland, at biträda Halliſka förbundet, hvarföre Baron Abraham Lejonhufvud ſkickades til Frankrike och RiksRådet Guſtaf Stenbock och Johan Skytte til England, der de bägge blefvo ſlagne til Riddare. K. Jacob I ſände en Miniſter, Jacob Spens hit tilbaka, hvilken ſedan gick i Svenſk tjenſt. Prins Guſtaf Adolf blef Storförſte til Finland och Hertig til Eſtland och Väſtmanland, och Prins Carl Philip Hertig til Södermanland, Nerike och Värmeland. En ganſka buller-

ſam

ſam Riksdag börjades i Örebro d. 24 Nov. och ſlutades til Juhl, i anledning af de oroligheter, ſom ſpordes ifrån Danmark. De härrörde egenteligen af Konungens förbud på ſegelfarten til Riga, och den ſkatt, han med Danſkarna ville dela i Lappmarken. Ständerne ville alle hafva frid, i ſynnerhet Allmogen, och äſkade at Konungen ſkulle lämna ſina påſtående. De voro äfven mycket betungade, ty af hvar perſon öfvér tio år betaltes ſå kallade folkpenningar, och defsutom visſt för hvar ko, får, ſvin, mark ſmör och tunna afrad. Konungen, ſåſom rörd af ſlag, kunde icke ſjelf tala til Ständerna; men Hertig Guſtaf Adolf förde ordet på hans vägnar.

I Ryſsland hade Svenſka vapnen mycken framgång 1611. De la Gardie intog Kexholm d. 2 Mars, och d. 4 Jul. tilböd Nougorods invånare Ryſka kronan åt en af K. Carls Söner. D. 16 Jul. intog De la Gardie Nougorod. De Muscouſke Ständerne gingo d. 23 Aug. in uti de Nougorodſkas benägenhet för Sverige. Evert Horn intog Ladoga, Coporie och flera fäſtningar; men Soldaten gjorde mycket hinder i detta krig genom ſin upſtudighet. Krigsfolket beſtod mäſt af Sweitſare, Franſoſer, Engelsmän och Irländare. I deras upresning indrogos äfven Finnarne ſamt Öſt- och Väſtgötha Ca-

vallerie. De ſiſtnämnde tågade från De la Gardie i ſtora Nougorod; men Philip Scheding manade dem in i Viborg, tog dem der faſt och ſtraffade åtſkilliga til lifvet. Kriget, ſom i det ſamma bröt ut emot Danmark, gick icke ſå lyckligt. K. Chriſtian IV föll in med 16000 man och började d. 3 Maji belägra Calmar. Beſättningen beſtod af 1700 man, med 104 MetallCanoner, och K. Carl med Hertigarna Johan och Guſtaf Adolf tågade til undſättning. Staden var redan öfvergången d. 27 med ſtorm, innan Konungen ankom d. 11 Junii. Dagen derpå lefvererade Danſkarne en bataille, i hvilken deras anförare Lucas Krabbe ſtupade med 700 man. Svenſka flottan kom äfven in i Calmar Sund och förlåg Slottet med alla förnödenheter. Et fåfängt förſök at återtaga Staden d. 16 Jul. aflopp med 1000 mans förluſt på Svenſka ſidan, och Konungen gjorde et olyckligt ombyte af Commendant, då han dertil förordnade Chriſtofer Some. Prins Georg af Lüneburg, hvilken ſedan blef Svenſk General i Tyſka kriget, upförde ſig nu i Danſk tjenſt med mycken tapperhet. Danſka flottan ankom 27 Örlogsſkepp ſtark, då den Svenſka ſåſom underlägſen måſte gifva ſig bort och alt hopp om undſättning förlorades. K. Carl drog ſig äfven två mil ifrån Calmar til Ryſsby. Somen upgaf Slottet

d. 3

d. 3 Aug. af förräderi, emot fritt aftåg för beſättningen til Öland och gick derpå ſjelf öfver til Danmark. Danſkarna intogo Borkholm och Öland d. 9 Aug. och d. 24 anfölls Svenſka lägret vid Ryſsby, der et ſlag ſtod i tre dagar, med en grufvelig mansſpillan på ömſe ſidor. Prins Guſtaf Adolf återtog Borkholm d. 9 Oct. I Nov. månad ärnade Konungen hålla en Riksdag i Stockholm. Han ſatte Nils Stiernſkiöld til befälhafvare öfver förſkansningarna vid Ryſsby, och reſte ſjöledes til Nyköping, dit Kronprinſen for landvägen. Konungen kom fram d. 26 Oct. ſvag och näſtan mållös. Drottningen, Kronprinſen, Hertigarne Johan och Carl Philip ſamt tre Rikſens Råd, Bo Ribbing, Nils Liljehök och Axel Oxenſtierna, hunno knapt ſamlas efter, innan han d. 30 Oct. upgaf andan.

Såſom Hertig hade Konungen anlagt Carlſtad i Värmeland 1586 och Marieſtad i Väſtergöthland. Cajaneborg anlades vid Uleå träſk 1607, egenteligen för Konungens handelsförſlager med Lappmarken. Fahlun fick Stadsprivilegier 1608, äfven Tuna i Dalarna och Philipſtad 1611. Der ſkulle dock icke få vara mer än 60 hushåll, för ſkogsbeſparingen til bergsbruken. Afkaſtningen af Sala grufva var 1609 blott 44 mark; men Konungen lät krigsfolket arbe-

beta der, at han fick 150 marker. Finnar flyttades ifrån Norra Savolax och Rautalambi Härad, at genom ſvedjande upodla de ſtora ödeſkogar, ſom då betäckte hela den trakten i Värmeland, hvilken nu kallas Carlſkoga. De flyttades äfven ſedermera til Helſingland och Dalarna, der de gjorde godt gagn, ända til des brukshandteringen började komma ſig före under Drottning Chriſtinas minderårighet. Genom Juſtitie-författningar ſtadgades, at Rättareting ſkulle hållas hvart år af Rikſens Råd, vid Diſtingsmarknaden i Upſala och Pehrsmäſſan i Linköping, der den Lagman eller Häradshöfdinge, ifrån hvilken ſakerne voro vädjade, ſkulle ſtå på golfvet och förſvara ſin dom, alla domböcker inlämnas, alla köp ſtadgas, m. m. Som laglig ränta utſattes ſex för hundrade. Hälften af bortförlänta ſakören tilerkändes Kronan, på det man måtte veta, för hvilka brott ſakören betaldes och de ſamma icke nedtyſtas.

Förteckning på Böcker som finnas till sals hos Bokhandlaren Mag. *Utter* i Stockholm. Priserne äro för exemplar, banden betalas apart.

Arcrels Chirurgiska Händelser, 1 R:d. 16 ss.
Anton och Johanna, af *Lafontaine*, 28 ss.
Bertha och Agnes, af *Lafontaine*., 24 ss.
Berget Henneth, Dygdens och Vänskapens fristad, 32 ss.
Bref till en Vän under en Resa i Landsorterne, 24 ss.
Bergtrollen, Spökelsehistoria af *Spiess*, 16 ss.
BarnaVännen af *Weise* med kpst. 2 delar, 32 ss.
Blighs UpptäcktsResa i Söderhafvet, 24 ss.
Cronstedts Mineralogie, 32 ss.
Coxes UpptäcktsResa i Söderhafvet, 12 ss.
Deriforths eller Lord Elmvoods historia, 24 ss.
De la Galetierres öden under Decemviral-regeringen, 16 ss.
Ekmansons Utkast till Skriftetal, 22 ss.
Eremiten (den vackra), en händelse i forntiden, 20 ss.
Emmerich, komisk Roman, 8 delar, 4 R:d.
Fabriksflickan, Drame, 16 ss.
Fants Föreläsningar öfver Svenska Historien, 2:ne stycken, 40 ss. häftade.
Feddersens Exempelbok för Barn, 24 ss.
Florians Smärre samlade Skrifter, 36 ss.
Fernows Beskrifning om Värmeland, 40 ss.
Försök till en korrt Lärobok i Naturläran, 24 ss.
Fanny och Julia eller Ungdomsvännerne, 32 ss.
Fadersväldet, en Familjescene af *Lafontaine*, 36 ss.
Gellerts Moraliska Föreläsningar, ny uppl., 1 R. 12 ss.
Gref Gustaf, el. Kärlek och Dygd, af *Lafontaine*, 32 ss.
Hufelands Konst att lefva länge, 2 R:d.
—— Skönhetsmedel, 8 ss.
Histor. samlingar af *Adlerspärre*, 3 d:r, 2 R:d. 16 ss.
Iserts Bref om Guinea-kusten, 28 ss.
Julia el. Förnuftets segor öfver Passionerne, 4 ss.

Klo-

Klosterbarnen, öfvers. af *Oxenstierna*, 3 delar, 2 R:d. 44 ss.
Krigsmans Råd till sin son, 24 ss.
Lagerbrings mindre Sammandrag af Sv. Hist. ny uppl., 24 ss.
Louisa Mildmay 2 delar, 28 ss.
Ljungmans Beskrifning om Gripsholm, 16 ss.
Lloyds Handbok för Officerare, 16 ss.
Meares 2:ne Resor från Ostindien till Amerikas nordvästra kust 1786, 88, 89, Sammandr. af *Ödmann*, 1 R:d.
Poëtevins nytt sätt att lära Ungdomen skrifva Latin, öfvers. af *Snellman*, 36 ss.
Peter (lilla) Spökelsehistoria af *Spiess*. 2 d:r, 40 ss.
Pichlers Afhandling om smittosamma sjukdomar, Prisskrift, 16 ss.
Rafns Försök till inrättande af en praktisk Åkerbruksskola, Prisskrift, 16 ss.
Rosenhanes Svea Rikes Konungalängd 4:o, 1 R:d.
Regnérs Försök till Metriske öfversättningar från förntidens Skalder, 40 ss.
Röfvarebandet, Sorgespel af *Schiller*, 24 ss.
Sundelii Norrköpings minne med pl. 32 ss.
Straffet på ålderdomen, eller Lättsinnighetens följder, af *Lafontaine*, 24 ss.
Sylvius och Valeria, af *Lafontaine*, 20 ss.
Så går det till i verlden, Resebeskrifning, 32 ss.
Stridsbergs Mythologiska Lexikon, 40 ss.
— Öfversättning af *Schröchs* allmänna Verldshistoria, ny uppl. tillökt till år 1798, 1 R:d.
— Öfversättning af *Wolffs* Geometri, 20 ss.
Survilles Upptäcktsresa i Söderhafvet, 12 ss.
Tophams Bref om Skottland, Öfvers. af *Ödmann*, 20 ss.
Theatralisk Resa, 24 ss.
Ugglas Svea Rikes Rådslängd, 4:o, 2 R:d. 24 ss.
Victor, eller SkogsBarnet, 4 delar, 1 R:d. 24 ss.
Wertheri, Roman af *Perrin*, 24 ss.

Stockholm, tryckt hos H. A. Nordström, 1803.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
REFERENCE DEPARTMENT

This book is under no circumstances to be taken from the Building